

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН**

ВБК:338.22
ТКБ: 65.304.15
Н.87

Бо ҳуқуқи дастнавис

НУСРАТУЛЛОЗОДА НИЛУФАР НУСРАТУЛЛО

**СОҲИБКОРИИ ИСТЕҲСОЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ
ИҚТИСОДИЁТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси
5.2 - Иқтисодиёт (5.2.13 - Иқтисодиёти соҳибкорӣ)**

Рохбари илмӣ:

Содиқов Метархон Соқибекевич
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

ДУШАНБЕ-2026

МУНДАРИЧА	
НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ СОҶИБКОРИИ	
ИСТЕҶСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР	15
1.1. Ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӢ ва рушди соҳибкорӢ дар шароити бозор	15
1.2. Соҳибкории истеҳсолӢ ҳамчун категорияи иқтисодӢ дар низоми муносибатҳои бозоргонӢ.....	277
1.3. Хусусияти ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӢ дар кишварҳои хориҷӢ.....	38
БОБИ 2. ТАҶЛИЛИ ТАМОҶУЛИ РУШДИ СОҶИБКОРИИ	
ИСТЕҶСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ КУНУНИИ ТОҶИКИСТОН.....	54
2.1. Таҳлили рушди соҳибкории саноатӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон .	544
2.2. Таҳлили дастгирии сармоягузорӢ дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӢ	744
2.3. Таҳлили омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	899
БОБИ 3. САМТҶОИ АСОСИИ МУКАММАЛГАРДОНИИ	
СОҶИБКОРИИ ИСТЕҶСОЛӢ ДАР ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН	
.....	1055
3.1. Самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	1055
3.2. Роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӢ дар шароити муосири Тоҷикистон.....	1199
3.3. Ташаккули стратегияи рушди соҳибкории истеҳсолӢ дар низоми фаъолияти хоҷагидорӢ.....	1322
ХУЛОСА	1488
Тавсияҳои барои истифодаи амалии натиҷаҳо	15050
РӢҶҶАТИ АДАБИЁТ	1533
ФЕҶРАСТИ КОРҶОИ ҶОПШУДАИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ	
ДИССЕРТАТСИЯ.....	1699

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ҶТ — Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМА — Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИДМ — Иттиҳоди Давлатҳои Мустиқил

СММ — Созмони Милали Муттаҳид

НТҶ — Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ

ВМКБ — Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

ҶДММ — Ҷамъияти дорои масъулиятҳои маҳдуд

ҶСШК — Ҷамъияти саҳомии шакли кушода

ММД — Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

МММ — Маҷмуи маҳсулоти милли

МОИ — Минтақаҳои озоди иқтисодӣ

СМР — Стратегияи миллии рушд

СМХ — соҳибкории хурду миёна

КОА — Комиссияи олии аттестатсионӣ

ММ — музди меҳнат

% — фоиз

ҳаз. — ҳазор

млн — миллион

млрд — миллиард

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Яке аз самтҳои рушди фаъолияти хоҷагидории кишвар дар шароити индустриализатсиякунонӣ рушди соҳибкории саноатӣ ба ҳисоб меравад. Аҳаммияти соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсолӣ дар иҷрои нақши калон дар иқтисодиёти миллӣ ба воситаи вусъати шуғли пурмахсул, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии иқтисодиёт ва таъмини сатҳи баланди некуахлоқии ҳар як кишвар муайян мегардад. Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарине, ки нақши соҳибкории истеҳсолиро қайд менамояд, таъмини рушди устувор ба шумор меравад.

Соҳибкории истеҳсолӣ дар рушди соҳаи саноат омили муҳимтарин ва қувваи ҳаракатдиҳандаи он ба ҳисоб рафта, инчунин, барои ислоҳоти соҳа ва истеҳсолоти молу маҳсулоти нав мусоидаткунанда мебошад. Маҳз истеҳсолот, дар навбати худ, барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ташаккули соҳибкории муосири хурду миёна, баланд бардоштани сифати ҳаёти шаҳрвандон ва афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ заминаи устувори инфрасохториву истеҳсолӣ мегузорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир рушди соҳибкории истеҳсолӣ аз нуқтаи назари индустриализатсиякунонӣ басо муҳим арзёбӣ мегардад. Рушди муносибатҳои истеҳсолӣ дар дохили кишвар имкониятҳои содиротиро васеъ намуда, инчунин, сатҳи вобастагиро аз воридоти молу маҳсулот паст менамояд. Татбиқи чунин тадбирҳо барои устуворнокии иқтисодиёти миллӣ ва фаъол гардонидани тавозуни пардохти кишвар мусоидат мекунад.

Яке аз самтҳои рушди иқтисодиёти муосири кишвар рақамикунонии фаъолияти хоҷагидорӣ ба ҳисоб меравад. Рушди минбаъдаи кишвар фақат дар заминаи истифодаи самараноки инноватсия ва рушди технологӣ имконпазир мегардад. Аз ин лиҳоз, рушд ва ташаккули соҳибкории муосири истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар сабаби ҷорӣ намудани технологияи муосир дар

тамоми низоми фаъолияти иқтисодӣ, ракамикунонӣ ва автоматикунонии иқтисодиёт, ки барои самаранокӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат мусоидат мекунад, аҳаммияти калони илмиву таҷрибавӣ пайдо мекунад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди ҳамгироии иқтисодӣ иштироки фаъол дар тақсмоти байналхалқии меҳнат ва баромадан ба бозори ҷаҳон низ самти муҳимми муносибатҳои иқтисоди байналмилалӣ ба шумор меравад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйир ёфтани муҳити иқтисодиёти ҷаҳон соҳибкории истеҳсолӣ барои мутобиқшавӣ ба вазъи кунунӣ, таҳияи модели устуворнокии фаъолияти минбаъда ва пешгирии хавфҳои муосир тамоми имкониятҳои мавҷударо доро мебошад.

Таъмини рушди устувори соҳибкории истеҳсолӣ, инчунин, барои ташаккулёбии технологияи сабз, устуворнокии самти экологӣ ва истифодаи самаранокӣ энергияи барқароршаванда басо муҳим махсуб меёбад.

Ҳамин тариқ, ташаккули соҳибкории муосири истеҳсолӣ, истеҳсолоти маҳсулоти нав, саноатикунонии босуръат, истеҳсолоти маҳсулоти сабз ва васеъ гардонидани имкониятҳои содиротӣ аҳаммияти мавзӯи тадқиқотро муайян мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити кунунӣ мавзӯи тадқиқоти ҷиддии олимони ватанӣ гаштааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар қорҳои А.А. Мадаминов, Б.А. Муллоҷонов, Д.М. Аюбов, З.Х. Лолаев, Л.И. Абдуллоева, М.С. Содиков, Н.Ҳ. Қодирзода, С.Д. Комилов, Т.Д. Низомова, Ф.М. Имомёрбеков, Ҳ. Абдурахмон, О.Д. Шеркулов, Ф.Н. Неъматуллозода ва дигарон баррасӣ гардидаанд.

Дар таҳияи муқаррароти назариявии ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ қорҳои бунёдии А. Смит, А. Маршалл, Ж.Б. Сей, Р. Кантлон,

Й. Шумпетер, П. Самуэлсон, Р. Макконнелл ва дигарон замина гузоштаанд.

Проблемаҳои рушди соҳибкории истеҳсоли дар асарҳои чунин олимони хориҷӣ А.В. Бандурин, А.К. Курилко, В.В. Стрелтсов, Е.Е. Кузмина, И.К. Шевченко, М.Ю. Бердина, Н.Ш. Валиев, У. Талайбек ва дигарон баррасӣ гардидаанд.

Дар қорҳои олимони зикргардида масъалаҳои ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли мавриди омӯзиш қарор дода шуда, барои заминаи назариявии тадқиқот саҳми назаррас доранд. Аммо баъзе ҷанбаҳои ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қорҳои илмӣ тадқиқотӣ нисбатан кам нашр шудаанд.

Аз ин лиҳоз, омӯзиши ташаккулёбии ҷанбаҳои дигари рушди соҳибкории истеҳсоли дар кишвар муаллифро водор сохт, ки масъалаҳои таҳкими муносибатҳои истеҳсоли, ошқори хусусияти ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсоли ва роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолиро дар шароити муосири Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор диҳад.

Робитаи таҳқиқот ба барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ
Мундариҷа ва муқаррароти асосии қори диссертатсионӣ ба самтҳои асосии тадқиқот ва амалии Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои афзалиятноки тадқиқоти илмӣ ва илмиву техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2026-2030, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва самтҳои тадқиқотии ДДМИТ мутобиқат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсоли таҳкими фаъолияти соҳибкории истеҳсоли яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии ҳар як кишвар ба ҳисоб меравад. Моҳияти илмии рисола дар он ифода мегардад, ки ошкори самтҳои афзалиятнок дар самти рушди муносибатҳои истеҳсоли барои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ аз ҷумла, таъмини саноаткунории кишвар ва рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсолии ватанӣ заминаи устувор хоҳад гузошт. Аз ин лиҳоз, рушди соҳибкории истеҳсоли на фақат барои илми иқтисодӣ, балки барои таҳкими фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар аҳаммияти стратегӣ дорад. Дар қори диссертатсионӣ соҳибкории истеҳсоли ҳамчун рушди иқтисодӣ баррасӣ гашта, хусусиятҳои ташаккулёбӣ ва роҳҳои тақмили он дар шароити муносири Тоҷикистон таҳлил гаштаанд. Ин имконият медиҳад, ки масъалаҳои назариявии соҳибкории истеҳсоли дар илми иқтисодии кишвар тақмил ёфта, дар фаъолияти хоҷагидорӣ низ рушди устувори соҳибкории истеҳсоли таъмин карда шавад. Натиҷаҳои таҳқиқот барои рушди муносибатҳои истеҳсоли, вусъати шуғли пурмахсул ва тавсеаи иқтисодии содиротии кишвар заминаи устувор хоҳад гузошт.

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи рисола аз асосноккунии масъалаҳои ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли ҳамчун омилҳои рушди иқтисодиёт ва тавсияҳо оид ба рушди минбаъдаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафҳои зерин чунин вазифаҳо гузошта шудаанд:

- муайян намудани ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ дар шароити бозор, асосноккунии соҳибкории истеҳсоли ҳамчун омилҳои рушди иқтисодӣ ва ошкори хусусиятҳои ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли дар кишварҳои хориҷӣ;

- таҳлил намудани рушди соҳибкории саноатӣ ва асосноккунии дастгирии сармоягузорӣ дар самти рушди соҳибкории истеҳсоли ва

ошкор намудани омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- асоснок намудани самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт;

- муайян намудани роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ва ташаккули стратегияи он дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ.

Объекти таҳқиқот фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёти миллӣ дар шароити муосир ба шумор меравад.

Мавзӯи таҳқиқотро маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ, ки барои ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт нигаронида шудаанд, ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Ташаккули соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт дар шароити муосир имкон медиҳад, ки фаъолияти рушди корхонаҳои истеҳсолӣ дар кишвар тараққӣ ёфта, барои ҳалли масъалаҳои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва таъмини рақобатпазирии истеҳсолоти ватанӣ мусоидат намоянд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот дар таҳияи ҷанбаҳои илмиву назариявии ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ, ошкор намудани махсусияти фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ва муқаррароти методологӣ он, муҳайё намудани шароити мусоид барои рушди устувори соҳа ва таҳияи тавсияҳо оиди рушди минбаъдаи соҳибкории истеҳсолӣ, ҳамчун омили рушди иқтисодиёт, ифода ёфтааст.

Асосҳои методологӣ таҳқиқот. Усулҳои таҳқиқотие, ки дар концепсияи муносибатҳои истеҳсолӣ, назарияи соҳибкорӣ, таҳлили системавии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ, таҳлили муқоисавӣ, усулҳои институтсионалӣ ва омӯрӣ истифода мешаванд, барои рушди устувори минбаъдаи фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар аҳаммияти калони таҷрибавӣ доранд. Истифодаи усулҳои мазкур имкон медиҳанд, ки мавқеи соҳибкории истеҳсолӣ дар низоми фаъолияти иқтисодӣ муайян

гардида, татбиқи манфиатҳои иқтисодии кишвар аз нуқтаи назари илми иқтисодӣ асоснок карда шаванд.

Сарчашмаи иттилоот. Сарчашмаи тадқиқот санадҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти соҳибкории истеҳсолӣ, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди рушди фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ, маълумоти омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорату идораҳои кишвар оиди рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва маводи электронии онҳо ба шумор мераванд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Кори диссертатсионӣ дар кафедраи иқтисоди қорхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар давоми солҳои 2021-2025 иҷро гардидааст.

Навгони илми таҳқиқоти рисола таҳияи самтҳои асосии ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолиро ҳамчун омили рушди иқтисодиёт дар шароити муосир дар бар мегирад.

Натиҷаҳои таҳқиқот, ки дорои унсурҳои навоари илмӣ мебошанд, аз инҳо иборат мебошанд:

- дар асоси омӯзиши концепсияи олимони мухталиф ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ дар шароити бозор муайян гардидааст; таҳлили ҷанбаҳои назариявии мухталифи олимони ватаниву хориҷӣ имконият медиҳад, ки самтҳои асосии назариявӣ ва ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолиро васеътар дарк намуда, базаи илмиву назариявии онро мустаҳкам намоем. Инчунин соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодӣ аз нуқтаи назари илми иқтисодӣ асоснок гардидааст; хусусиятҳои ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишварҳои хориҷӣ ошкор гардида, истифодаи вариантҳои имконпазири онҳо барои кишвар муайян гардидаанд;

- рушди соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, дар асоси онҳо самтҳои афзалиятнок барои истеҳсолот ба монанди истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ, коркарди ашёи хом, рушди инфрасохтори муосир, нақлиёт, энергетика ва коммуникатсия

ошкор гардидаанд; дастгирии сармоягузорӣ дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун шарти муҳимми рушди соҳа асоснок шудааст;

- омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҳлили тарафҳои қавӣ ва заиф, ошкори механизми таъмини рушди устувори соҳа ва таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ, ки барои ҳавасмандгардонии соҳибкории истеҳсолӣ ва беҳтарсозии иқлими корӣ мусоидат мекунанд, ошкор гардидаанд;

- самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт муайян гардида, роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ва ташаккули стратегияи он дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ муосир асоснок гардидаанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- ошкор гардидааст, ки ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ дар шароити бозор барои муайян намудани самтҳои асосии назариявӣ ва ташаккулёбии соҳибкории истеҳсол ҳамчун омили рушди иқтисодӣ аз нуқтаи назари илми иқтисодӣ, хусусиятҳои ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ шарти муҳим арзёбӣ гашта, истифодаи вариантҳои имконпазир таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ барои кишвар асоснок гаштааст;

- муайян карда шудааст, ки рушди соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар асоси таҳлили самтҳои афзалиятнок истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ, коркарди ашёи хом, рушди инфрасохтори муосир, нақлиёт, энергетика ва коммуникатсия имконпазир гашта, дастгирии сармоягузорӣ дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун шарти муҳимми рушди соҳа муқаррар гардидааст;

- асоснок карда шудааст, ки омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи механизми таъмини рушди устувори соҳа ва таъмини рақобатпазирии корхонаҳои

саноатӣ, бо мақсади ҳавасмандгардонии соҳибкории истеҳсолӣ ва беҳтарсозии иқлими корӣ дар кишвар заминаи устувор мегузорад;

- собит шудааст, ки муайян намудани самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт баҳогузорӣ шуда, роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ва ташаккули стратегияи он дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ муосир илман асоснок гардидааст.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки муқаррароти асосии тадқиқот, ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ кори диссертатсионӣ метавонанд дар раванди рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, ки дар навбати худ, барои таъмини рушди босуботи иқтисодӣ шароити муфид муҳайё намояд, нақши муҳимро гузорад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Пешниҳодҳо, муқаррароти асосии кори диссертатсионӣ ва тавсияҳо барои ошкори самтҳои муҳими соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт аҳаммияти калони амалии фаъолияти хоҷагидорӣ дорад. Инчунин, маълумотҳои тадқиқотро метавон дар баланд бардоштани сатҳи касбияти соҳибкорони истеҳсолӣ ва дигар иштирокчиёни бозор истифода намуд. Маводи тадқиқотӣ, инчунин, метавонанд дар раванди таълими курсҳои бозомӯзӣ, дар таълими курсҳои “Асосҳои соҳибкорӣ”, “Фаъолияти соҳибкорӣ” ва “Соҳибкории истеҳсолӣ” истифода гарданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро қорҳои илмӣ олимони иқтисоддони ватаниву хориҷӣ, усулҳои таҳқиқот, дақиқии маълумот, қорқарди натиҷаҳои таҳқиқот, қорқарди маълумотҳои оморӣ, инъикоси нуктаҳои асосии рисолаи диссертатсионӣ ташкил менамоянд. Хулоса ва тавсияҳо дар заминаи омӯзиши проблемаи баррасишаванда таҳия ва асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 5.2-

Иқтисодиёт (5.2.13 - Иқтисодиёти соҳибкорӣ) мувофиқат мекунад: 1. Рушди назария ва методологияи соҳибкорӣ; таҳияи методикаи ташкили фаъолият дар шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ; 3. Қонуниятҳо ва таъминоти рушди соҳибкорӣ дар шароити муосир; 6. Ташаккул ва рушди шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ: аз рӯи нишонаҳои ташкилию ҳуқуқӣ; микёси фаъолият; намуди фаъолияти соҳибкорӣ (истеҳсоли, тиҷоратӣ, молиявӣ, миёнаравӣ ва ғ.); 7. Ташаккул ва рушди инфрасохтори фаъолияти соҳибкорӣ; 8. Танзим ва дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ; 12. Методология ва назарияи таъмини рақобатнокии сохторҳои соҳибкорӣ; 23. Самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ ва роҳҳои баланд бардоштани онҳо.

Саҳми шахсии унвонҷӯй. Марҳилаҳои иҷрои рисолаи диссертатсионӣ пурра бо иштироки бевоситаи муаллиф, аз қабili таҳия ва интиҳоби мавзӯ, асосноккунии илмӣ ва гузоштани мақсад гузаронида шудаанд. Муаллиф таҳияи муқаррароти методологиро оид ба беҳтар намудани муносибатҳои истеҳсоли, таҳлил ва ҷамъоварии маълумотҳо, нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳибкории истеҳсолиро анҷом дод.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои рисолаи диссертатсионӣ дар чорабиниҳои гуногун, аз қабili конфронсҳои илмӣ ҷумҳуриявӣ ва илмӣ амалии байналмилалӣ дар солҳои 2022-2026 маъруза ва тасдиқ гардидаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии кори диссертатсионӣ дар 11 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми умумии 4,25 ҷ.ҷ., аз ҷумла 7 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп расонида шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, нӯх зербоб, хулосаву тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва мақолаҳои муаллиф доир ба муаммои баррасишаванда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии рисола 171 саҳифа, аз ҷумла 19 ҷадвал, 3

диаграмма ва 4 расм ташкил медиҳад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда номгӯйро дар бар мегирад.

Дар боби якум “Асосҳои назариявии рушди соҳибкории истеҳсоли дар шароити бозор” ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбии ва рушди соҳибкорӣ дар шароити бозор баррасӣ гаштаанд. Дар боби мазкур инчунин ба масъалаҳои марбут ба соҳибкории истеҳсоли ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар низоми муносибатҳои бозоргонӣ диққати махсус дода мешавад. Ошкори масъалаҳои назариявии рушди соҳибкории истеҳсоли имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои назариявии масъалаи баррасишаванда дар кишвар тақмил дода шуда, барои асосноккунии илмӣ ҷанбаҳои нави назариявӣ замина гузошта шавад. Дар ин боб масъалаҳои хусусияти ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли дар кишварҳои хориҷӣ низ мавриди баррасӣ қарор дода шуд.

Дар боби дуюм “Таҳлили тамоюли рушди соҳибкории истеҳсоли дар шароити кунунии Тоҷикистон” таҳлили рушди соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Таҳлили равандҳои рушди соҳибкории истеҳсоли дар кишвар ошкори самтҳои афзалиятнок, вазъи кунунӣ ва мушкилотҳои мавҷудбударо дар самти мазкур имконияти дуруст баҳогузорӣ фароҳам меоварад. Дар боби мазкур инчунин таҳлили дастгирии сармоягузорӣ дар самти рушди соҳибкории истеҳсоли амалисозӣ гаштааст. Инчунин дар ин боб омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсоли дар кишвар ошкор гардидаанд.

Дар боби сеюм, ки ба “Самтҳои асосии мукамалгардонии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” бахшида шудааст, масъалаҳои ошкори самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст. Дар боби мазкур инчунин роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсоли дар шароити муосири Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Ошкори роҳҳои тақмили соҳибкории истеҳсоли ва илман асоснок

намудани механизмҳои нави рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини рушди устувори минбаъдаи соҳа мусоидаткунанда арзёбӣ мегардад. Ба масъалаҳои ташаккули стратегияи рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ диққати махсус равона гардидааст.

Дар хулоса пешниҳод ва тавсияҳои рисолаи диссертатсионӣ оварда шудаанд.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

1.1. Ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ дар шароити бозор

Яке аз масъалаҳои пешрафти фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ ташаккулёбии соҳибкорӣ ба шумор меравад. Соҳибкорӣ ҳамчун омили рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳар як кишвар дар таъмини тараққиёти босуботи иқтисодӣ ва рушди босуръат заминаи басо калонро доро мебошад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки соҳибкорӣ барои дигар соҳаҳои ҳаёти иқтисодӣ заминаи калони молиявӣ инфрасохторӣ гузошта, барои таҳкими муносибатҳои бозоргонӣ ва афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ мусоидаткунанда мебошад. Аз ин рӯ, масъалаҳои таъсиси мусоид барои рушди ин соҳаи муҳим имрӯз низ рӯзмарра барои илми иқтисодӣ маҳсуб меёбад.

Қайд кардан зарур аст, ки таърихи соҳибкорӣ дар шакли фаъолияти тиҷоратӣ аз замонҳои қадим оғоз меёбад. Тоҷирон, косибон ва дигар ширкаткунандагони бозор дар он давра воқеан соҳибкорони навкор буданд. Масалан, дар ҳуқуқи Рим соҳибкориро ҳамчун бизнес ё фаъолият, дурусттараш, фаъолияти тиҷоратӣ дида мешуд ва соҳибкор шахсиро дар назар дошт, ки хоҷагидорӣ ҷамъиятиро пеш мебарад.

Масалан, дар Шарқи Миёна ва Наздик, соҳибкорӣ як шуғли эҳтиром ба шумор мерафт. Шаҳрвандони Фин ва юнониён тоҷирони фаъол буданд. Ассотиатсияҳои соҳибкорӣ аллакай дар Рими қадим вучуд доштанд ва сатҳи фаъолияти онҳо дар он вақт хеле назаррас буд.

Яъне, аз ҳамон давра соҳибкорӣ вучуд дошта, бо мурури замон бо рушди муносибатҳои тиҷоративу истеҳсоли мунтазам васеъ гашт. Инчунин, бо тавсеаи фаъолияти соҳибкорӣ консепсияи илмӣ он низ ба таври васеъ аз тарафи олимону сиёсатмадорон ошкор гардид. Қайд кардан муҳим аст, ки аввалин маротиба дар илми иқтисодӣ мафҳуми

соҳибкориро иқтисодӣ ва бонқдори англис Р. Кантилон дар асри XVIII мавриди истифода қарор дод.

“Р. Кантилон таъкид намуд, ки соҳибкор ин шахсест, ки дар зери таваккал фаъолияти хешро амалӣ менамояд ва боварӣ дошт, ки барои соҳибкор дурандешӣ ва қабули таваккал хусусиятҳои ҳатмӣ мебошанд” [42, с. 176].

Яъне, Р. Кантилон бар он назар буд, ки соҳибкор шахсе мебошад, ки фаъолияти худро дар шароити ноустувор ва бо эҳтимоли таваккал анҷом медиҳад. Ба андешаи ӯ, соҳибкорӣ бе пешбинӣ ва омодагӣ ба қабули хавф имконнопазир аст, зеро маҳз дурандешӣ ва таваккал аз муҳимтарин хусусиятҳои шахсияти соҳибкор ба шумор мераванд.

Ба ақидаи олими мазкур, хусусияти асосии соҳибкор дурандешӣ ва омодагӣ ба қабули таваккал мебошад. Чунки ҳар гуна фаъолияти хоҷагидорӣ, махсусан дар шароити бозор, бо хатарҳои зиёд аз қабili хавфи тағйирёбии нархҳо, талабот ва пешниҳод дучор мегардад. Соҳибкор бояд на танҳо ин хавфҳоро пешгирӣ намояд, балки онҳоро ба манфиати худ ҳамчун имконият истифода барад.

Бояд қайд кард, ки ин андешаҳои Р. Кантилон то имрӯз ҳам арзиши худро гум накардаанд, зеро дар шароити муосир низ соҳибкорӣ бе таваккал ва бе қобилияти пешбинӣ кардани хатарҳои муосир ғайриимкон аст. Маҳз ҳамин хусусиятҳо соҳибкорро аз дигар ширкаткунандагони бозор ва равандҳои иқтисодӣ фарқ мекунонад. Соҳибкор имрӯз ҳам мисли пештара бо масъулият пеш рафта, хавфро мепазирад ва барои ноил шудан ба натиҷаҳои муваффақ кӯшиш менамояд.

“Дар назарияи ташаккулёбии соҳибкорӣ нақши намояндагони классикон низ хеле калон арзёбӣ мегардад. Намояндагони мактаби классикони англис А. Смит ва Д. Рикардо соҳибкорро ҳамчун капиталист мефаҳмиданд. А. Смит дар асари худ соҳибкорро тадбиркор,

соҳиби сармоя эътироф мекард, ки барои амалӣ гардондани ҳар як идеяи иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани фоида амалӣ менамояд” [64].

Намояндагони мазкур соҳибкорро асосан ҳамчун шахси дорои сармоя ва молики воситаҳои истеҳсоли медиданд. Ба андешаи А. Смит, соҳибкор тадбиркорест, ки барои ба амал татбиқ намудани ҳар гуна ғояи иқтисодӣ захираҳои моддии худро истифода мебарад.

Бояд қайд кард, ки дар тафсири ӯ, соҳибкор нақши муҳимми миёнаравро мебозад ва маҳз бо ташаббус ва сармоягузори ӯ имконият фароҳам оварда мешавад. Ҳамин тавр, А Смит соҳибкорро ҳамчун шахсияте тасвир кард, ки қудрати ташкили равандҳои истеҳсолиро дорад ва барои афзоиши сармоя талош меварзад.

“Д. Рикардо бошад, бештар ба паҳлуи иқтисодии раванд диққат медод. Ӯ соҳибкорро ҳамчун шахсе мешинохт, ки бо истифодаи сармояи худ истеҳсолотро ташкил медиҳад ва аз ҳисоби он фоида мегирифт. Ба ақидаи ӯ, нақши соҳибкор асосан таъмин намудани самаранокии сармоягузорӣ ба ҳисоб меравад” [59].

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар муқоиса А. Смит бештар ба ташаббус ва фаъолияти созандаи соҳибкор ишора мекард. Д. Рикардо бошад, соҳибкорро сармоядор ва манбаи даромад медонист. Бо вучуди ин, ҳар ду иқтисоддон рушди иқтисодӣ ва ҳаракати бозорро бе нақши соҳибкорӣ ғайриимкон маънидод мекарданд.

Истилоҳи “соҳибкор” дар марҳилаҳои аввали пайдошавии илми иқтисод пайдо шудааст. Бо рушди ҷомеа ақидаҳо дар бораи ин намуди фаъолият тағйир меёбанд. Бисёр намояндагони мактабҳои гуногун ба омӯзиши соҳибкорӣ машғул буданд. Аммо баҳс дар бораи он ки мафҳуми соҳибкорӣ чист, соҳибкор кист, даромади чунин шахсро чӣ гуна муаррифӣ кардан мумкин аст, кадом ҳадафу ангезаҳои ӯро дар интиҳоби ин навъи шуғл ҳидоят мекунад, идома дорад.

Пайдо, ташаккул ва рушди назарияи соҳибкорӣ ба таври стандартӣ бо равишҳои концептуалии таҳлили соҳибкорӣ ҳамчун падидаи

иҷтимоию иқтисодӣ алоқаманд аст ва аз ин рӯ, дар пайдарпайии хронологии инкишофи афкори иқтисодӣ баррасӣ мешавад.

Аммо барои фаҳмидан ва ҷамъоварии минбаъдаи тамоми донишҳои оид ба соҳибкорӣ мувофиқи хусусиятҳои методологии таҳлил аз иқтисодшиносони гуногун ва мактабҳои гуногуни иқтисодӣ моҳияти соҳибкориро ба як низоми муайян даровардан дуруст мебуд.

Бояд қайд кард, ки концепсияи моҳияти соҳибкорӣ дар рафти тараққиёти таърихӣ худ тағйир ёфт. Эҷодкорони классикии иқтисодии соҳибкориро дар сохтори се омили истеҳсолот ҷузъи асосӣ намешуморанд, дар ҳоле ки неоклассикҳо онро чорум омили эътироф мекунанд.

Инчунин, нақши соҳибкорӣ аз ҷониби Й. Шумпетер хеле баланд шуда, онро ҳамчун омили асосии рушди инноватсионии ҷомеа таъкид намуд. Тадқиқотчиёни мактаби неоклассикӣ ба соҳибкорӣ моликияти медиҳанд, ки тамоми системаи иқтисодии ҷамъиятро ба мувозинат медарорад.

“Тавре маълум аст, Й. Шумпетер яке аз олимони маъруфи иқтисод буд ва соҳибкорро ҳамчун шахсият мешинохт, ки вай метавонад низоми иқтисодиро тағйир дода ва ба он самти сифатан нав бахшад. Ба андешаи Шумпетер, нақши соҳибкор танҳо дар гирифтани фоида маҳдуд намешавад” [70, с. 61]. Соҳибкор, баръакс, омили асосии пешбурди инноватсия мебошад. Яъне, соҳибкор бо ворид кардани навоарӣ имконияти рушди иқтисодиро фароҳам оварда, барои тараққиёти минбаъда заминаи устувор мегузорад.

Агар Шумпетер ба самтҳои навоарии соҳибкор аҳаммият дода бошад, иқтисодчиёни неоклассикӣ бошанд, соҳибкорро ҳамчун шахсе мебинанд, ки тамоми сохтори фаъолияти хоҷагидориро ба таври устувор нигоҳ медорад.

Ҳамин тариқ, назарияи Шумпетер ва намояндагони мактаби вай ба мо нишон медиҳад, ки соҳибкорӣ қувваи ҳаракатдиҳандаи рушди

иқтисодӣ ва пешрафти инноватсионӣ дар ҳамаи марҳилаҳои рушд ба шумор меравад.

Дар ин ҷо бояд дуруст дарк кард, ки мактаби неоклассикӣ бештар ба нақши устуворсозии соҳибкор дар иқтисод ишора мекунад. Ҳар ду самти иқтисодӣ бо вучуди фарқияшон як нуқтаи умумиро доро мебошанд. Бе фаъолияти соҳибкорӣ на инноватсия имконпазир мебошад ва на суботи иқтисодӣ таъмин мегардад.

Гарчанде олимони иқтисоддон дар марҳилаҳои гуногуни рушд мафҳуми соҳибкориро ба таври мухталиф маънидод карда бошанд ҳам, дар маҷмӯъ, онро ҳамчун омили рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳар як кишвар номидан мумкин мебошад.

Масалан, дар таълимоти Д. Рикардо функцияи соҳибкорӣ бо функцияи моликият муайян карда шуд. Сабаби асосии ҷудо карда натавонистани ин вазифаҳо дар он аст, ки дар давраи инқилоби саноатӣ дар Англия шакли асосии моликият тиҷорати хурди оилавӣ ва воридоти сармоя аз ҷониби соҳибмулк, дӯстон ё хешу табор сурат мегирифт.

Д. Рикардо аввалин шуда проблемаҳои масъулияти тиҷоратро нишон дод. Ӯ боварӣ дошт, ки фаъолияти соҳибкорӣ на танҳо ба гирифтани фоида нигаронида шудааст, балки дар баробари фоидаи шахсӣ бояд барои тамоми ҷамъият фоидаи моддӣ биёрад.

Ақидаи Д. Рикардо оид ба нафъ овардан ба ҷамъият аз тарафи иштирокчиёни бозор ва соҳибкорон аз нуқтаи назари афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ғанӣ гардонидани буҷети давлат ва рушди муносибатҳои тиҷоративу истеҳсолӣ аҳаммияти илмиву таҷрибавиро пайдо кард.

“Инчунин, олими дигар М. Вебер асоси фаъолияти соҳибкориро таҷассуми оқилона медонист. М. Вебер ин таърифро самаранокии функционалӣ, ба даст овардани фоида мефаҳмид. Ба ақидаи ӯ, соҳибкор қувваи ҳаракатдиҳандаи рушди иқтисоди миллӣ ба шумор меравад” [37, с. 189].

Қайд кардан муҳим аст, ки бо мурири замон ва рушди муносибати нав концепсия ва назарияи соҳибкорӣ ташаккул ёфт. Акнун фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун ҷустуҷӯ ва татбиқи идеяҳое, ки роли омили инсониро дар истеҳсолот хеле баланд бардоштанд, фаҳмида мешуд. Асосгузори ин ақида Й. Шумпетер мебошад. Маҳз неоклассикҳо соҳибкориро дар баробари замин, меҳнат ва сармоя омили ҷоруми истеҳсолот муайян карданд.

“Дар ташаккулёбии назарияи соҳибкорӣ олимони дигар, ба монанди К.Р. Макконелл, Р. Кэмпбелл ва С.Л. Брю дар китоби «Экономикс» нуқтаи назари ҷолибро пешниҳод кардаанд. Муаллифони ин китоб соҳибкориро ҳамчун манбаи инсонӣ медонанд. Ба андешаи онҳо, соҳибкор шахсест, ки пеш аз ҳама ташаббусро ба уҳда мегирад, таваккал мекунад ва инчунин дар пешбурди тиҷорати худ тамоми қарорҳои муҳимро қабул мекунад” [47, с. 38].

Дар адабиёти иқтисодӣ мафҳумҳои зиёде ба назар мерасанд, ки ба соҳибкорӣ бевосита алоқаи зич доранд. Масалан, мафҳумҳои соҳибкорӣ ва бизнес алоқамандии зич дошта, қариб як чизро ифода мекунанд. Истилоҳи “бизнес” аз калимаи англисӣ буда, маънояш кор, фаъолият ё машғулият мебошад. Бинобар ин, мафҳуми “бизнес” ва “соҳибкорӣ” як намуди фаъолияти иқтисодӣ, ки мақсади ба даст овардани фоида доранд, фаҳмида мешавад.

Вобаста ба масъалаи мазкур бояд қайд кард, ки профессори англис А. Хоскинг дар тадқиқоти худ бизнесро ҳамчун фаъолият, ки аз тарафи шахсони инфиродӣ ва ташкилотҳо, бо мақсади ба даст овардани неъматҳои табиӣ истеҳсолот ҳангоми мубодилаи мол ва хизматрасонӣ сурат мегирад, маънидод мекунад.

Ба ақидаи олимони дигар, ҷаҳонбинии муосири соҳибкор, пеш аз ҳама, аз таърифи фойданокии тиҷорат бармеояд, ки дар он ҷузъи асосӣ мубодила ё муомилот мебошад. Айни замон, дар адабиёти илмӣ иқтисодӣ ба масъулияти иҷтимоӣ диққати махсус дода шуда, соҳибкорӣ ҳамчун раванди иҷтимоӣ пайдоиш ва инкишоф додани навъҳои нави

муносибатҳои вобаста ба фаъолияти хоҷагии чомеаҳои гуногуни иҷтимоӣ муайян карда мешавад.

“Дар рушди назарияи соҳибкорӣ саҳми бузурги намоёндагони мактаби иқтисодии австро-олмонӣ Л. Брентано, М. Вебер ва В. Зомбарт назаррас мебошад. М. Вебер фаъолияти соҳибкориро ҳамчун таҷассуми ратсионализм (самараи максималӣ аз маблағгузорӣ, ошкори роҳҳои оптималии расидан ба мақсадҳои дарпешгузошта, имконияти самараи максималӣ аз фаъолияти хоҷагидорӣ ва ғ.) арзёбӣ намудааст” [48, с. 84].

Аз нуқтаи назари таҳқиқот, қайд кардан муҳим аст, ки дар рушди назарияи соҳибкорӣ мактабҳои мухталифи иқтисодӣ ва олимони иқтисоддон дар марҳилаҳои гуногуни рушди фаъолияти хоҷагидорӣ саҳми бузург гузоштаанд. Тавре ки мо дар боло қайд кардем, мазмуни иқтисодии соҳибкорӣ вобаста бо мурури замон ва рушди муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ васеъ мегардад. Бо тавсеаи фаъолияти соҳибкорӣ саҳми олимони низ дар таҳия ва арзёбии иқтисодии консепсияи муосири соҳибкорӣ васеъ мегардад.

Ҷадвали 1.1. – Тавсифи соҳибкор ва соҳибкорӣ дар осори олимони хориҷӣ ва ватанӣ

Намоёндаи мактаби иқтисодӣ	Тавсифи соҳибкор ва соҳибкорӣ
Р. Кантлон	Соҳибкор шахсест, ки характери таваккали соҳибкориро асоснок карда, дар асоси таваккали тиҷоратӣ фаъолият мекунад.
Адам Смит	Соҳибкор соҳиби сармояе мебошад, ки ба хоҳири амалӣ намудани идеяи тиҷоратӣ ва ба даст овардани фоида таваккали иқтисодиро ба дӯш мегирад.
Ж.Б. Сей.	Соҳибкор субъекти иқтисодист, ки омилҳои истеҳсолотро муттаҳид менамояд.
А. Маршалл	Соҳибкор – шахсе, ки усулҳои нав ва такмилёфтаи идоракуниро кашф мекунад.
Й. Шумпетер	Соҳибкорӣ фаъолияти эҷодии маҳсулоти нави инноватсионӣ мебошад.
П. Самуэлсон	Соҳибкор навоар, яъне шахси дорои фаҳмиш, асолати тафаккур ва ҷасорат аст.

Р. Макконнелл	Соҳибкор - наовар, шахсе, ки кӯшиши эҷоди маҳсулоти нав, технологияҳои нави истеҳсоли ё, ҳатто, ташкили шаклҳои нави тичоратро дорад.
Ш. Исмаилов	Соҳибкорӣ фаъолиятест, ки барои ба даст овардани фоида равона гардидааст.
А.Б. Крутик	Соҳибкорӣ ин эҷодкорӣ, ки бо миқдори одилонаи таваккал алоқаманд аст, инчунин, ҳавасмандии иқтисодиро ташаккул медиҳад.
С.Ҷ. Комилов	Соҳибкорӣ ташкили фаъолияти шахс аст, ки барои ба даст овардани фоида равона гардидааст.
А.А. Мадаминов	Соҳибкорӣ ба услуби наоварӣ, зиддибюрократии рафтори иқтисодӣ, ки дар ҷустуҷӯи доимии имкониятҳои нав қарор дорад, асос ёфтааст.
Т.Д. Низомова	Соҳибкор танҳо шахси дорои фарҳанги васеъ, ақли равшан ва ҳислатҳои барҷастаи иродаи қавӣ буда метавонад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои [42; 125; 93; 104].

Тавре аз ҷадвал бармеояд, соҳибкорӣ мафҳуми васеъ дошта, дар иқтисодиёт яке аз қувваҳои ҳаракатдиҳанда ба шумор меравад. Тадқиқоти масъалаҳои ташаккулёбии соҳибкорӣ нишон медиҳанд, ки дар ин самт аз тарафи олимони хориҷиву ватанӣ корҳои зиёд ба анҷом расонида шудаанд.

“Масалан, иқтисоддони фаронсавӣ Жана-Батиста Сей, дар таърихи афкори иқтисодӣ ҳамчун муаллифи қонуни Сей машҳур мебошад. Қонуни Сей ба ҳайси принципи методологии назарияи пешниҳод, ки дар соли 70-ум ташаккул ёфтааст, қабул гардида, дар азнавташкилкунии механизми хоҷагидорӣ ИМА дар солҳои 80-ум замина гузошт. Ж.Б. Сей соҳибкорро ҳамчун шахсе, ки аз ҳисоби худ ва таваккал барои манфиати хеш ягон намуд маҳсулотро истеҳсол мекунад, муаррифӣ кардааст” [63, с. 149].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки қонуни Сей дар иқтисоди муосир ду гуна арзёбӣ мешавад. Масалан, неоклассикҳо онро ҳамчун асоси тавозуни бозор қабул карда, таъкид мекунанд, ки истеҳсолот худ ба афзоиши талабот оварда мерасонад.

Кейнсианиҳо бошанд, баръакс, таъкид мекунанд, ки дар шароити бухрон истехсолот на ҳамеша ба талаботи воқеӣ оварда мерасонад ва аз барои ҳамин онро танқид мекунанд.

Ҳамин тариқ, дар замони муосир қонуни Сей дар шакли нав баррасӣ гардида, дар бозор талаботи навро дар заминаи маҳсулоти инноватсионӣ, технологӣ ва хизматрасонии рақамиро эҷод мекунад.

Бояд қайд кард, ки қонуни Сей то имрӯз ҳамчун яке аз асосҳои назариявии илми иқтисод аҳаммияти худро гум накардааст. Он дар мактабҳои мухталифи иқтисодӣ, бахусус неоклассикӣ ва дар шароити иқтисоди бозоргонӣ васеъ истифода мешавад. Новобаста аз ин, аз ҷониби равияҳои кейнсианӣ ҳамчун ақидаи маҳдуд ва на ҳама вақт амалкунанда баҳогузорӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, олимони хориҷӣ дар рушди таҳқиқоти назариявии масъалаҳои ташаккулёбии соҳибкорӣ саҳми басо калонро доро мебошанд. Бояд қайд кард, ки оид ба ташаккулёбии соҳибкорӣ ва масъалаҳои назариявӣ илмӣ ин самти муҳим дар кишвар низ олимони ватанӣ саҳми босазо доранд.

“Дар таҳияи назарияи соҳибкорӣ саҳми олимони ватании Ҷумҳурии Тоҷикистон С.Д. Комилов ва Н.Х. Забирова хеле намоён аст. Онҳо қайд мекунанд, ки соҳибкорӣ ин ташкили фаъолияти иқтисодии шахсест, ки барои гирифтани фоида нигаронида шудааст ва ҳамчун як раванди динамикии қобилияти соҳибкорӣ мебошад, ки ба суръати рушди иқтисодӣ, навоарӣ таъсир мерасонад” [44, с. 5].

“Аз нигоҳи Т.Д. Низомова, танҳо шахси дорои фарҳанги васеъ, зехни равшан ва сифатҳои барҷастаи иродавӣ соҳибкор шуда метавонад. Баъзе аз ин сифатҳо, ҳатто, дар давраи кӯдакӣ тарбия меёбанд, аммо фарҳанги соҳибкорӣ тавассути омӯзиши мувофиқ ба даст оварда мешавад” [104, с. 17].

Дуруст дарк кардан муҳим аст, ки дар адабиёти илмӣ таърифи ягонаи моҳияти соҳибкорӣ мавҷуд намебошад. Иқтисоддонҳо ва дигар

намояндагони илм мувофиқи мақсади таҳқиқот ва донишҳои андухташуда мафҳуми соҳибкориро ҳар хел шарҳ медоданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибкорӣ барои фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар заминаи устувори инфрасохториву иқтисодӣ гузошт.

Солҳои охир тадқиқоти соҳибкорӣ ба яке аз соҳаҳои пешрафтаи иҷтимоиву иқтисодӣ табдил ёфтааст. Бояд қайд кард, ки назарияи соҳибкорӣ бо рушди фаъолияти иқтисодии инсон ташаккул ёфтааст. Олимони иқтисоддон дар марҳилаҳои гуногуни рушд соҳаи соҳибкорӣ ва шаклҳои соҳибкориро бо роҳҳои гуногун таҳлил кардаанд.

Тарафдорони самти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ кӯшиш мекарданд, ки намуни психологии соҳибкорро ошкор намуда, ба фаъолияти шахсии соҳибкор хосиятҳои зиёд бахшанд. И. Киртснер интеллект ва майли ба даст овардани донишҳои навро дар соҳибкор ва Ҷ. Шекл бошад, тасаввуроти ғанӣ ва заковати мустақими соҳибкорро ошкор кардаанд.

Вобаста ба мавзӯи таҳқиқот, қайд кардан муҳим аст, ки раванди ислоҳоти иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди соҳибкорӣ ба чунин ҷиҳатҳои муносибатҳои иқтисодӣ, ба мисли пайдоиши шаклҳои нави моликият, низомии тақсимкунӣ, мубодила ва истеъмол таъсир расонида, дар натиҷа боиси афзоиши иқтисодиёт гардид.

Аҳаммияти соҳибкориро дарк карда, дар кишвар барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ, бахусус, барои тараққиёти соҳибкорӣ ҳамчун шартҳои муҳимми рушди иқтисодиёти миллӣ тамоми шароитҳои мусоид фароҳам оварда шуд. Ҳамчунин, дар кишвар базаи ҳуқуқӣ барои рушди ин соҳаи муҳим таҳия гардида, вобаста ба рушди муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ мукамал мегардад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ”, ки соли 1991 қабул гардид, барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар заминаи устуворӣ ҳуқуқӣ гузошт. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ”, пеш аз ҳама, манфиатҳои иқтисодии иштирокчиёни бозорро ҳимоя намуда, барои

баланд бардоштани рақобатпазирии соҳибкорӣ ва таъмини рушди босуботи иқтисодӣ равона гардидааст.

“Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” дар зери мафҳуми соҳибкорӣ фаъолияти мустақилонае, ки бо таваккали худ аз ҷониби шахсоне, ки бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд, бо мақсади ба даст овардани фоида аз истифодаи амвол, истехсол, фурӯши мол, иҷрои кор ё хизматрасонӣ нигаронида шудааст, маънидод мегардад. Мувофиқи қонуни мазкур, ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ ин фаъолияти мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба татбиқи чорабиниҳои пешбиниамудаи барномаҳои давлатӣ ва ҳудудии рушди соҳибкорӣ равона карда шудаанд, ба ҳисоб меравад” [11].

Қайд кардан зарур аст, ки ташаккули муносибатҳои бозоргонӣ, беҳтар шудани сифати фаъолияти соҳибкорӣ, ба вучуд омадани муносибати нав ба рушди соҳибкорӣ дар шароити муосир шарҳи нави мафҳумҳои соҳибкориро тақозо мекунад.

Дар асоси гузаронидани таҳқиқоти илмӣ ва омӯختани ақидаҳои мухталифи олимон оид ба ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ, ба хулосае омадан мумкин аст, ки соҳибкорӣ шартҳои муҳими тараққиёти фаъолияти хоҷагидорӣ дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ ба шумор меравад. Ҳамаи далелҳои дар боло овардашуда аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар айни замон вазифаи аввалиндараҷаи илми иқтисодӣ ва таҷрибаи хоҷагидорӣ эҷоди назарияи муосири фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Ба ақидаи мо, соҳибкорӣ дар шароити муосири рушди муносибатҳои бозоргонӣ ин намуди фаъолияти иқтисодие мебошад, ки дар натиҷаи эҷоди навгонӣ, идеяи нави истехсолӣ, эҷоди маҳсулоти нави инноватсионӣ ва ҷустуҷӯи доимии имкониятҳои нав бо мақсади гирифтани фоида мебошад.

Вобаста ба рушди муносибатҳои бозорӣ қайд кардан муҳим аст, ки фаъолияти соҳибкорӣ имрӯз дар тамоми кишварҳо дар шароити афзоюндаи номуайянии ва ноустувории муҳити иқтисодӣ ба роҳ монда шудааст. Дар чунин шароит фаъолияти соҳибкорӣ ба дастгирии давлат эҳтиёҷи басо калон дорад. Маҳз танзими давлатӣ дар шароити бозор ва рушди гуногуншаклии моликият дар шакли имтиёзҳои молиявӣ андозбандӣ ифода мегардад.

Аҳаммияти иқтисодии соҳибкориро дарк карда, кишварҳои дунё барои ин соҳаи муҳими иқтисодӣ тамоми шароитҳои муфиди хоҷагидориро муҳайё менамоянд. Фаъолияти соҳибкорӣ, бешубҳа, дар низоми илмҳои иқтисодӣ ва ҷомеаи муосир, умуман, мавқеи асосиро ишғол мекунад. Маҳз соҳибкорӣ кафили субот ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба шумор меравад. Аз ин лиҳоз, дар шароити муосир яке аз омилҳои асосии ташкили низоми иқтисоди бозоргонӣ ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ маҳсуб меёбад.

Ҳамин тариқ, дар асоси гузаронидани таҳлилҳои дар боло зикршуда, ба хулосае омадан мумкин аст, ки соҳибкорӣ категорияест, ки натиҷаҳои фаъолияти соҳибкорон ва объекти омӯзиши макроиқтисодро инъикос карда, яке аз қувваҳои ҳаракатдиҳандаи фаъолияти хоҷагидории кишвар мебошад. Фаъолияти соҳибкорӣ фаъолияти зехнии шахс мебошад, ки соҳибкор дар асоси як навъи идоракунии, дониш, малака ва қобилияти истифода ва ҷустуҷӯи ғояҳои нав онро бо мақсади гирифтани фоида амалӣ менамояд. Аз тарафи дигар, чунин фоида барои фаъолияти хоҷагидории кишвар ва рушди муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва инчунин, таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ заминаи устувори молиявӣ инфрасохторӣ мегузорад.

1.2. Соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар низоми муносибатҳои бозоргонӣ

Яке аз қувваҳои ҳаракатдиҳандаи рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар дар шароити кунунӣ соҳибкорӣ истеҳсолӣ ба шумор меравад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нияти гузаштан ба модели индустриалӣ-инноватсиониро дорад, ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкорӣ истеҳсоли шартӣ муҳимми татбиқи ҳадафҳои стратегӣ маҳсуб меёбад.

Бояд қайд кард, ки соҳибкорӣ истеҳсолӣ ба раванди эҷод ва пешбурди тижорате дахл дорад, ки истеҳсоли мол ё хидматрасониро дар бар мегирад. Ин намуди соҳибкорӣ тарҳрезӣ, таҳия ва истеҳсоли маҳсулот ё хидматҳоро дар бар мегирад, ки ба ниёзҳо ва талаботи муштарӣ мувофиқат мекунад.

Соҳибкорӣ истеҳсолӣ метавонад шаклҳои гуногун, аз қабili тавлиди маҳсулоти нав, такмил ё тағйир додани маҳсулоти мавҷуда, ё эҷоди хидматрасонӣ, ки маҳсулоти мавҷударо пурра мекунад, дошта бошад. Ин намуди соҳибкорӣ дарки қавии бозор ва ниёзҳои муштарӣ, инчунин, таҷрибаи техниро дар соҳаи тарҳрезӣ ва истеҳсоли маҳсулот талаб мекунад.

Соҳибкорӣ бомуваффақияти истеҳсолӣ, инчунин, идоракунии самараноки захираҳо, аз ҷумла сармояи молиявӣ, инсонӣ ва ҷисмониро талаб мекунад. Дар ниҳоят, ҳадафи соҳибкорӣ истеҳсолӣ эҷоди як тижорати ғоидаовар ва устувор аст, ки метавонад дар бозор рақобат кунад ва барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар заминаи устувори молиявӣ инфрасохторӣ гузорад.

Дарк кардан муҳим аст, ки назарияи соҳибкорӣ истеҳсолӣ консепсияест, ки омилҳоро тавсиф мекунад, ки ба фаъолият ва муваффақияти корхона таъсир мерасонанд. Унсурҳои асосии ин назария идоракунии захираҳои корхона, аз ҷумла молия, захираҳои инсонӣ ва доройҳои моддӣ мебошад.

жузъи дигари муҳимми назарияи соҳибкории саноатӣ инноватсия мебошад, ки ба корхонаҳо барои самараноктар ва рақобатпазир будан мусоидат мекунад.

Дарвоқеъ, фаъолияти соҳибкорӣ бевосита бо истехсол ва фурӯши молҳо, хизматрасонӣ ё иҷрои кор ва фаъолият вобаста аст. Аз ин лиҳоз, вазифаи асосии фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити муосир таъмини мунтазами истехсоли мол ва татбиқи он мебошад. Аз ин рӯ, соҳибкорӣ асосан фаъолияти истехсоли буда, дигар намудҳои фаъолияти соҳибкориро ба вучуд меорад.

“Ба маънои васеъ, асоси соҳибкории саноатӣ дар ҳама вақт истехсоли маҳсулот мебошад. Ин метавонад маҳсулоти саноатӣ ё техникаӣ, истехсоли озуқаворӣ, истехсоли иттилоот, инчунин, корҳои сохтмонӣ, интиқоли бор ва мусофир, хизматрасонии алоқа, наشري китоб, маҷалла ва рӯзномаҳо бошад. Ба ибораи дигар, дар соҳибкории саноатӣ ба вучуд овардани маҳсулоти воқеии муайяне, ки барои қонъ гардонидани талаботи истеъмолкунандагон зарур аст, дар мадди аввал меистад” [73, с. 22].

Аҳаммияти соҳибкории саноатиро дарк карда, тамоми кишварҳои дунё барои рушди ин намуди муҳимми фаъолияти иқтисодӣ тамоми шароитҳои муфидро муҳайё менамоянд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барои фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар, бахусус, барои рушди соҳибкории саноатӣ заминаи ташкилии ҳуқуқӣ гузошта шуда истодааст.

“Аз ҷумла, Ҳукумати ҷумҳурӣ дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ», «Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), «Дар бораи сармоягузорӣ», «Дар бораи ғимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи мораторий ба санҷиши фаъолияти соҳибкорӣ хурду миёна», «Дар бораи рақобат ва маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ

дар бозорҳои мол», «Дар бораи саниши фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ», «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ», «Дар бораи Парки технологӣ», «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ», «Дар бораи сиёсати давлатии саноатӣ», Стратегияи рушди саноат барои давраи то соли 2030, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020, Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020, Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020, Консепсияи рушди Сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармояи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси андозаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ нигаронида шудаанд, мақсади самаранок мусоидат намудан ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад» [73, с. 29].

Оид ба соҳибкории истеҳсоли олимони зиёди ватаниву хориҷӣ корҳои зиёдеро анҷом дода, дар ташаккулёбии ҷанбаҳои илмиву назариявии муаммои баррасишаванда сахми калон гузоштаанд. Гарчанде ки олимони иқтисоддон соҳибкории истеҳсолиро ҳар гуна шарҳ дода бошанд ҳам, моҳияти иқтисодии он дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ ифода мегардад.

“Масалан, В.Г. Мединский дар доираи соҳибкории саноатӣ фаъолияти аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъоли субъектҳои иқтисодӣ бозорӣ мефаҳмонад, ки предмети он истеҳсоли мол, иҷрои кор ва хизматрасонӣ мебошад ва бояд минбаъд ба истеъмолкунандагон фурӯхта шавад” [49, с. 35].

Андешаҳои олимони дар бораи соҳибкории истеҳсоли вобаста ба соҳаи коршиносӣ ва дурнамои онҳо метавонанд ба таври назаррас фарқ кунанд. Бархе аз донишмандон соҳибкории истеҳсолиро ҳамчун омили

муҳимми рушди иқтисодӣ медонанд, дар ҳоле ки дигарон онро як мафҳуми аз ҳад зиёд таъкидшуда ва камфаҳмшуда медонанд. Илова бар ин, баъзе олимон ба манфиатҳои соҳибкорӣ барои шахсони алоҳида ва ҷомеа таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, дар ҳоле ки дигарон манфиатҳои эҳтимолиро, ба монанди афзоиши нобаробарии даромад, таъкид мекунанд.

“Муаллифи дигар И. Шевченко менависад: «... фаъолияти соҳибкории саноатӣ фаъолиятро дар бар мегирад, ки дар он соҳибкор бевосита истеҳсоли маҳсулот, мол, кор, хизматрасонӣ, иттилоот, арзишҳои маънавиро, ки бояд минбаъд ба истеъмолкунандагон (харидорон) фурӯхта шавад, амалӣ менамояд» [68, с. 92].

Сарфи назар аз ин фарқиятҳо, дар байни олимон дар бораи он ки кадом омилҳо ба соҳибкории муваффақ мусоидат мекунанд, баъзе эътиқодҳои маъмул вучуд доранд. Инҳо омилҳоеро дар бар мегиранд, ба монанди дастрасӣ ба сармоя, сиёсати пуштибонӣ аз ҷониби ҳукумат ё дигар ниҳодҳо ва фарҳанге, ки таваккал ва навоварию кадр мекунад. Муҳим он аст, ки олимон инчунин эътироф мекунанд, ки соҳибкорӣ на ҳамеша як қувваи мусбӣ аст ва баъзан метавонад ба оқибатҳои манфӣ, аз қабили зарари муҳити зист ё истисмори меҳнат оварда расонад.

“Муаллифони китоби «Ташкили фаъолияти соҳибкорӣ» Е.Е. Кузмина, Л.П. Кузмина мафҳуми зеринро пешниҳод мекунанд: «Соҳибкории истеҳсолӣ ин тавлиди ҳар гуна маҳсулоти ғоиданокест, ки истеъмолкунандагон ба он эҳтиёҷ доранд ва он инчунин қобилияти фурӯхтан ё иваз кардан ба молҳои дигарро дорад» [45, с. 24].

Дар маҷмӯъ, дар ҳоле ки назарҳои мухталиф дар мавриди соҳибкорӣ вучуд доранд, дар байни олимон як тавофуқи умумӣ вучуд дорад, ки соҳибкорӣ барои рушди иқтисодӣ ва некуаҳволии иҷтимоӣ паёмадҳои муҳим дорад ва муваффақияти он як қатор дастгирӣ ва стратегияҳои гуногунро тақозо мекунад.

“Олими дигар М.Ю. Бердина чунин меҳисобад, ки он намуди соҳибкорӣ истехсолӣ номида мешавад, ки агар ҳуди соҳибкор бевосита бо истифода аз олот ва ашёи меҳнат ба сифати омилҳо маҳсулот, мол, хизматрасонӣ, кор, маълумот истехсол намояд, ки минбаъд ба истеъмолкунандагон ё ташкилотҳои савдо фурӯхта шавад” [84, с. 17].

“Ф.М. Имомёрбеков мафҳуми дигарро пешниҳод мекунад. Вай соҳибкории саноатиро ҳамчун фаъолияти, ки ба эҷоди доройҳои моддӣ ва ғайримоддӣ, арзишҳо бо мақсади ба даст овардани даромад ё фоида нигаронида шудааст ва ба андозаи бештар ба фаъолияти эҷодӣ ва саъю кӯшиши эҷодии субъекти соҳибкорӣ ва асоси пайдоиши дигар намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ маънидод мекунад” [91, с. 154].

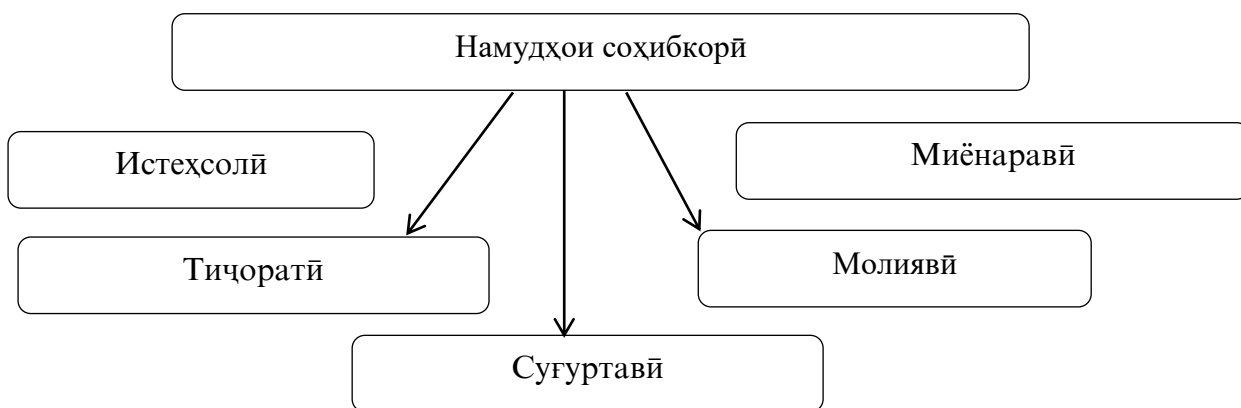
Аз таҳлилҳои мухталиф бармеояд, ки соҳибкории саноатӣ як намуди фаъолияти иқтисодӣ мебошад, ки бо истехсоли мол ё хизматрасонӣ алоқаманд аст. Мақсади асосии соҳибкории саноатӣ ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ аз истехсоли маҳсулот ё хизматрасонӣ мебошад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки барои бомуваффақият кор кардани корхонаи истехсолӣ, бояд қобилияти дурусти ташкили раванди истехсолот, назорати сифати маҳсулот, ҳалли масъалаҳои молиявӣ ва ҳисобдорӣ ва ғайра самаранок ба роҳ монда шавад.

Ба ақидаи мо, соҳибкории истехсолӣ як намуди фаъолияти хоҷагидорӣ мебошад, ки ба таъсис ва идоракунии тиҷорати истехсолӣ нигаронида шудааст. Он ташаккули идеяи тиҷорат, интихоби макони саноатӣ, хариди таҷҳизот, ба роҳ мондани равандҳои истехсолӣ, ташкили захираҳои меҳнатӣ, фурӯш ва маркетингро дар бар мегирад. Мақсади соҳибкории истехсолӣ ба даст овардани фоида маҳз тавассути истехсол мебошад. Ин дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ як ҷузъи муҳими иқтисодиёти кишварҳои тараққикарда ва рӯ ба тараққӣ маҳсуб меёбад.

Дар доираи соҳибкории саноатӣ равандҳои тарҳрезӣ, истехсол, фурӯш ва фароҳам овардани шароит барои истеъмоли мол ё

хизматрасонӣ амалӣ карда мешаванд. Дар байни вазифаҳои асосии соҳибкории саноатӣ идоракунии равандҳои истеҳсолӣ, баланд бардоштани самаранокӣ ва даромаднокии истеҳсолот, тиҷорат ва монанди инҳо мебошад.

Тавре аз адабиёти иқтисодӣ бармеояд, соҳибкорӣ вобаста ба мазмун ва самти фаъолият, объекти сармоягузорӣ, муносибати байни фаъолияти соҳибкорӣ ва истеҳсолӣ ба соҳибкории саноатӣ, тиҷоратӣ, молиявӣ, суғуртавӣ ҷудо мешавад. Таснифи соҳибкорӣ дар расми 1.1. оварда шудааст.

Расми 1.1. - Таснифоти соҳибкорӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [25, с. 103].

Қайд кардан зарур аст, ки соҳибкории саноатӣ бо дигар намуди соҳибкорӣ алоқамандӣ дошта, пеш аз ҳама, ба рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва дар заминаи он, умуман, ба афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ таъсири муфид мерасонад.

“Азбаски соҳибкории саноатӣ дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ сурат мегирад, он ба соҳибкории саноатӣ, соҳибкорӣ дар нақлиёт, соҳибкории сохтмон, соҳибкории кишоварзӣ ва ғ. ҷудо карда мешавад. Дар ин соҳаҳо соҳибкорӣ аз рӯйи зерсоҳаҳо фарқ мекунанд. Аз ҷумла, дар саноат, дар мошинсозӣ, дастгоҳсозӣ, дар саноати хӯрока ва ғайра фаъолияти соҳибкорӣ ташкил карда шудааст. Функсияи истеҳсолот дар ин намуди тиҷорат вазифаи асосӣ буда, вазифаҳои ҳамроҳшаванда

(нигаҳдорӣ, интиқол, маркетинг ва ғ.) аҳаммияти иловагӣ доранд” [136, с. 25].

Соҳибкории истеҳсоли онро меноманд, ки фаъолияти он ба истеҳсоли мол, иҷрои кор, эҷоди арзишҳои маънавӣ ва зеҳнӣ бо мақсади фурӯши минбаъдаи онҳо ба истеъмолкунандагони нисбат ба нигаронида шудааст. Соҳибкории саноатӣ аз нуқтаи назари рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳалқунанда ба ҳисоб меравад.

Вобаста ба мавзӯи баррасишаванда, бояд қайд кард, ки ҳамкории мутақобилаи соҳибкории саноатӣ ба ҳамкории ширкатҳо ва шахсони алоҳида ва дигар иштирокчиёни бозор дар раванди истеҳсолот дахл дорад. Ин ҳамкорӣ метавонад дар як бахш (масалан, ҳамкорӣ дар як соҳа) ё дар бахшҳои гуногун (масалан, истеҳсолкунандагон бо таъминкунандагон ҳамкорӣ мекунанд) сурат гирад.

Аз нуқтаи назари рушди муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ муносибати мутақобилаи соҳибкории саноатӣ барои муваффақияти ҳар як корхонаи саноатӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Он ба кам кардани хароҷот, баланд бардоштани ҳосилнокӣ ва сифат ва инчунин инкишоф додани навоарӣ мусоидат мекунад. Ҳамкорӣ дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ метавонад якчанд шакл дошта бошад, ба монанди ташкили шарикӣ, корхонаҳои муштарак, ҳамкориҳои мутақобилан судманд, иҷозатномадиҳӣ ва ғайра.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки фаъолияти истеҳсолиро метавон намуди пешбари соҳибкорӣ номид. Дар ин ҷо суҳан дар бораи истеҳсоли маҳсулот, мол, корҳои сохтмонӣ хоҷагии қишлоқ, амалиёти нақлиёт ва алоқа меравад.

«Дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ соҳаи фаъолияти истеҳсоли аз ҳисоби аз байн рафтани робитаҳои устувори иқтисодӣ, ҳалалдор шудани таъминоти моддию техникаӣ, кам шудани фурӯши маҳсулоти ватанӣ, якбора бад шудани вазъи молиявии корхонаю

ташкилотҳо таназзул ёфт. Натиҷаи ҳамин аст, ки инкишофи соҳаи фаъолияти истеҳсолӣ бештар диққатро талаб менамояд” [27].

Табиист, ки вазифаи асосие, ки корхонаи истеҳсолӣ иҷро менамояд, истеҳсолот ва рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ҳисобида мешавад. Соҳибкории саноатӣ, инчунин, фаъолияти илмию техникӣ ва инноватсионӣ, такрористеҳсоли хизматрасонӣ ва молҳоро дар бар мегирад, ки дар истеҳсолоти минбаъда истифода мешаванд.

Аз нуқтаи назари предмети тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки ҳадафҳои соҳибкории саноатӣ дар таҳкими рушди босуботи иқтисодӣ нақши муҳимро иҷро мекунанд. Нақши функцияҳои соҳибкорӣ дар истеҳсолот барои афзоиш ва рушди иқтисодӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Соҳибкорон имкониятҳои эҳтимолиро муайян мекунанд ва захирахоро барои эҷоди маҳсулот ё хидматҳои нав истифода мебаранд, ки боиси афзоиши шуғл, нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, даромад ва даромади иловагӣ мегардад.

Ҳамчунин, функцияи соҳибкорӣ ба навоарӣ ва рақобат мусоидат мекунад, ки маҳсулноки ва самаранокиро афзоиш медиҳад. Соҳибкорон, инчунин, хатарҳо ва хавфҳои муосирро дар истеҳсолот тавассути мувозинати захираҳо ва талаботи бозор идора мекунанд. Бо ин кор онҳо барои ба даст овардани суботи иқтисодӣ ва рушди устувор мусоидат мекунанд.

Дар баробари ин, соҳибкорон дар афзалиятҳои истеъмолкунандагон, сохторҳои бозор ва ҷаҳонбинии иҷтимоӣ тағйирот ба вуҷуд меоранд. Онҳо тавассути ҳалли нокомиҳои бозор ва эҷоди стандартҳои ахлоқӣ дар раванди истеҳсолот ба некуахлоқии иҷтимоӣ ва экологӣ саҳм мегузоранд. Корхонаҳои истеҳсолӣ, инчунин, вобастагии мутақобила ва ҳамгироиро байни соҳаҳои мухталиф ва минтақаҳои ҷуғрофӣ ба вуҷуд оварда, ба рушди динамикӣ ва фарогири иқтисодӣ оварда мерасонанд. Ҳамин тариқ, нақши функцияи соҳибкорӣ дар

истеҳсолот бисёрчанба буда, он дар ташаккули манзараи иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақа ё кишвар нақши муҳим мебозад.

Чадвали 1.2. - Функцияҳои соҳибкории истеҳсолӣ

Функция	Таъсири функция
Функцияи стратегӣ	Соҳибкории истеҳсолӣ асоси рушди иқтисодии кишвар буда, истиқлоли иқтисодиро таъмин намуда, афзоиши таваррумро пешгирӣ мекунад ва инчунин, барои рушди босуботи иқтисодӣ таъсири муфид мерасонад.
Функцияи иҷтимоӣ	Соҳибкории саноатӣ манфиати иштироккунандагонро таъмин намуда, дар заминаи он барои рушди соҳаи иҷтимоӣ мусоидат мекунад.
Функцияи такрористеҳсол	Инкишофи истеҳсолот имкон медиҳад, ки як маҳсулот дар истеҳсоли якчанд шакл пайдо шавад, яъне такроран истеҳсол карда мешавад (ашёи хом, мол, партови истеҳсолоти асосӣ), ки афзоиши самараи иқтисодии саноатро таъмин мекунад.
Функцияи ҳавасмандкунанда	Ҷоида аз корхонаҳои саноатӣ на танҳо манбаи даромад ҳисоб карда мешавад, балки тамоми қобилиятҳои ҷаҳонии соҳибкор ошкор мегардад, ки ин ба баланд шудани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ ва рушди фаъолияти хоҷагидорӣ мусоидат мекунад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои [76, с. 75; 97, с.58;99, с. 233; 99, с. 233].

Тавре ки аз чадвал бармеояд, соҳибкории истеҳсолӣ функцияҳои зиёдро иҷро карда, дар таҳкими рушди муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратаи кишвар саҳми зиёдро мегузорад. Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, соҳибкории саноатӣ дар низоми муносибатҳои иқтисодӣ омили ҳалкунанда мебошад, зеро ин ташкилотҳо (фирмаҳо, ширкатҳо, корхонаҳо) сектори воқеии иқтисодиётро ташкил намуда, истеҳсоли маҳсулотро барои эҳтиёҷоти саноатӣ ва молҳои истеъмолии барои аҳоли зарурӣ амалӣ менамоянд.

“Афзоиши иқтисодиёт ва дараҷаи тараққиёти иҷтимоии ҷамъият ба тараққиёти он вобаста аст. Аз ин рӯ, давлат чун қоида барои бахши воқеии худ сиёсати ҳавасмандгардонии иқтисодиро ташаккул медиҳад, ки барои рушди дигар соҳаҳои иқтисодиёт замина мегузорад” [32].

Функсияи стратегии соҳибкории саноатӣ ва татбиқи он барои банақшагирӣ ва пиёдасозии ҳадафҳо ва вазифаҳои дарозмуддати рушди иқтисоди миллӣ равона гардидааст. Функсияи самараноки стратегӣ метавонад ба соҳибкории саноатӣ кумак кунад, ки бартариҳои рақобатпазиро дар соҳа нигоҳ дорад ва бо рушди муносибатҳои нави истеҳсолӣ ба рушди устувор таҳким бахшад.

Яке аз самти муҳимми рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар дар шароити рушди илму техника соҳибкорӣ инноватсионӣ ба шумор меравад. Маҳз дар замони муосир бе ташаккулёбии соҳибкорӣ инноватсионӣ рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ имконнопазир мегардад.

“Соҳибкорӣ инноватсионӣ ҳамчун яке аз намудҳои мувофиқ ва зарурии фаъолияти соҳибкорӣ барои ҷаҳони муосир ҷараёни инноватсионӣ мебошад, ки ба офаридан ва истифодаи тичоратии навовариҳои техникӣ ва технологӣ таҳассус дорад” [36, с. 65].

Соҳибкорӣ инноватсионӣ дар раванди истеҳсолот нақши муҳим мебозад, зеро он пешрафти технологӣ ва баланд бардоштани самаранокиро таъмин мекунад. Вай ба фаъолият ва ҷорӣ намудани ҷараёнҳо, усулҳо ва технологияи нав, ки ба баланд шудани ҳосилнокии меҳнат, кам кардани арзиши аслий ва беҳтар намудани сифати маҳсулот ёрӣ мерасонад, ҳавасманд мекунад.

“Ширкатҳое, ки ба фаъолияти истеҳсолӣ таҳассусдоранд, махсусан инноватсионӣ, аксар вақт бо шуҳрат ва даромаднокӣ фахр меkunанд. Масалан, Apple, Google, Microsoft, SpaceX пешравони соҳибкорӣ инноватсионӣ мебошанд. Ҳамин тариқ, Apple ва Microsoft аввалин ширкатҳое шуданд, ки сармояи онҳо дар соли 2020 ба 1,5 триллион доллар расид. Дар Amazon он ба 1,3 триллион доллар, дар Alphabet (моликияти Google) ба 1 триллион доллар расид. Даромад низ ҳамин хел буда, дар ҳудуди аз 50 то 60 миллиард доллар арзёбӣ мегардад” [70, с. 18].

Аҳаммияти соҳибкорӣ инноватсиониро дарк карда, кишварҳо барои рушди он тамоми шароитҳои мусоидро фароҳам меоранд.

Соҳибкории инноватсионӣ на фақат барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, балки барои таҳкими муносибатҳои дуҷонибаву бисёрҷонибаи субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ, аз як тараф, ва аз тарафи дигар бошад, барои рушди илму техника низ мусоидат мекунад.

Соҳибкории инноватсионӣ, инчунин, ба эҷоди маҳсулот ва хидматҳои нав мусоидат мекунад, ки ба талаботи таҳаввулфтои муштариён ҷавобгӯ буда, рақобатпазириро дар бозор баланд мебардорад. Тавассути соҳибкории инноватсионӣ, корхонаҳо метавонанд роҳҳои нави ҳамгироии технологияро барои беҳтар кардани таҷрибаи муштариён ва сода кардани равандҳои гуногун кашф кунанд.

Сармоягузори ба соҳибкории инноватсионӣ метавонад ба рушди устувор, афзоиши даромадноки ва бартари рақобат дар бозор оварда расонад. Барои соҳибкорон муҳим аст, ки соҳибкории инноватсиониро дар амалиёти худ қабул кунанд, дар заминаи он рушди дарозмуддати фаъолияти хешро таъмин намоянд.

“Қайд кардан зарур аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди иқтимоию иқтисодӣ бо сатҳи рушди инноватсионии саноат алоқамандии зич дорад, ки ин саҳми соҳаро дар афзоиши ММД-и кишвар объективона инъикос менамояд. Барои татбиқи ҳадафҳои дарозмуддат ва афзалиятҳои рушди кишвар Стратегияи рушди саноат барои давраи то соли 2030 таҳия шудааст, ки дар он зиёд намудани ҳиссаи саноат дар ММД-и кишвар то соли 2030 ба 20-25 фоиз пешбинӣ шудааст” [16].

Ҳамин тариқ, соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун шакли муҳимми фаъолияти иқтисодӣ дар таҳкими муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ ва сармоягузори нақши асосиро иҷро намуда, дар низоми муносибатҳои иқтисодии кишвар саҳми басо калонро доро мебошад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди ин соҳаи муҳим шартҳои муҳимми индустриализунонии кишвар маҳсуб меёбад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварест, ки барои рушди иқтисоди худ талош дорад ва истеҳсолот яке аз самтҳои муҳимми рушд арзёбӣ

мешавад. Соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолот метавонад дар Тоҷикистон шаклҳои гуногун, аз корхонаҳои хурди муосир то иншооти калони истеҳсолӣ дошта бошад. Ҳукумати Тоҷикистон барои ҳавасмандкунӣ ва дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар, аз қабилӣ додани имтиёзҳои андоз ва рушди минтақаҳои саноатӣ тадбирҳои гуногунро амалӣ карда истодааст.

Бояд қайд кард, ки мушкилот дар соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ дар Тоҷикистон дастрасии маҳдуд ба маблағгузорӣ, нарасидани қувваи кории тахассусӣ ва зерсохтори номуносиб мебошад. Сарфи назар аз ин мушкилот, соҳибкории истеҳсолӣ барои саҳм гузоштан ба рушди иқтисоди Тоҷикистон ва мусоидат ба таъсиси ҷойҳои корӣ ва беҳбуди сатҳи зиндагии мардуми он вучуд дорад.

1.3. Хусусияти ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишварҳои хориҷӣ

Дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсолӣ омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои муваффақ дар самти соҳибкории истеҳсолӣ аз нуқтаи назари рушди истеҳсолоти молҳои воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда барои ҳар як кишвар ҷолиб арзёбӣ мегардад. Маҳз дар заминаи рушди ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои тараққикарда таъмини рушди истеҳсолоти муосир ва дар заминаи он афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ имконпазир мегардад. Аз ин рӯ, омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар самти ташаккулёбии иқтисодияти рақобатпазир ва соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити кунунӣ рӯзафзун боқӣ мемонад.

Олимон ва муҳаққиқони хориҷӣ оид ба рушди корхонаҳои саноатӣ корҳои зиёде нашр намуда, барои навсозии он дар кишвари дахлдор тадбирҳои гуногун пешниҳод кардаанд. Дар Тоҷикистон сатҳи рушди корхонаҳои соҳибкорӣ ҳанӯз ҳам аз кишварҳои пешрафтаи иқтисодӣ хеле

ақиб мемонад. Дастгирии давлат ба он, сарфи назар аз тадбирҳои андешидашуда, ҳанӯз ҳам қонеъкунанда барои рушди соҳа қарор дорад.

“Аз ин лиҳоз, омӯзиши вазъи соҳибкорӣ дар кишварҳои хориҷӣ, таҳлили он ва имкони истифодаи ҷиҳатҳои тавоноии он дар амалияи ватанӣ барои илму амалияи ватанӣ аҳаммияти хосса дорад. Ин ба мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ имкон медиҳад, ки барномаҳои гуногуни дастгирии соҳибкориро таҳия намоянд” [136, с. 49].

Бояд қайд кард, ки дар шароити кунунӣ соҳибкории истеҳсолиро як навъи пешбарандаи соҳибкорӣ номидан мумкин аст. Дар ин ҷо истеҳсоли маҳсулот, молҳо ва дигар намуди қорҳо амалӣ мегарданд, хизматрасонии гуногун ва арзишҳои муайяни маънавӣ ба вучуд меоянд. Соҳибкории саноатӣ, тавре ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, дар таъмини сохтори гардиши тиҷорати мол ва густариши ҳамкориҳои судманди иқтисодиву тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ саҳми басо калон доранд. Натиҷаи ҳамин аст, ки дар солҳои наздик ба инкишофи васеи соҳибкории саноатӣ диққати калон дода мешавад.

Нақши давлат барои бомуваффақият амал кардани соҳибкории саноатӣ аз ҳалли вазифаҳои зерин иборат аст:

- 1) дастгирии давлатии молиявии соҳибкории саноатӣ;
- 2) танзими салоҳиятноки андоз;
- 3) таъмини ҳуқуқӣ ва иттилоотии соҳибкории саноатӣ.

Соҳибкории саноатӣ аз рӯйи хусусиятҳои худ, на камтар аз дигар намуди фаъолияти хоҷагидорӣ, тавачҷуҳи давлат ва дастгирии молиявиро тақозо мекунад. “Инчунин, дар шароити маҳдуд будани маблағҳои буҷетӣ, дастгирии онҳо ба соҳибкории саноатӣ имкон медиҳад, ки ин соҳаи муҳимми муосир суст истифода шавад” [126].

Дар кишварҳои тараққикарда ба соҳибкории саноатӣ диққати махсус равона гардида, соҳаро ба вектори асосии рушди фаъолияти хоҷагидории кишвар табдил додаанд. Таъмини рушди соҳибкории

саноатӣ, пеш аз ҳама, дар дастгирии бевоситаи давлат дар шакли дастгирии молиявӣ инфрасохторӣ ифода мегардад.

“Масалан, низоми тақвияти давлатии соҳибкорӣ дар ИМА ҷузъиёти зеринро доро мебошад:

- молиявӣ (мавҷуд будани манбаъҳои сершумори дастрасии сармояи кафолатнок);
- моддию техникӣ (ба иҷора супурдан ва аз ҷумла, имконияти хариди воситаҳои истеҳсолот бо шароитҳои имтиёзнок);
- иттилоотӣ (таъмини имкониятҳои истифода бо шабакаҳои иттилоотӣ ва китобхонаҳои техникӣ);
- машваратӣ (рушди хидматҳои махсуси машваратӣ, ба ташкилотҳои корхонаҳои хурди инноватсионӣ оид ба масъалаҳои андозбандӣ, суғурта, банақшагирӣ, бозорёбӣ, ҳисобу китоб, ба расмият даровардани патентҳо ва ғ.)” [78, с. 85].

Қайд кардан зарур аст, ки муваффақияти бисёре аз ширкатҳои инноватсионии амрикоӣ на танҳо бо мавҷудияти лабораторияҳои пуриктидори илмӣ, балки бо он шарҳ дода мешавад, ки бисёр технологияҳо дар ибтидо ҳамчун як қисми барномаҳои давлатӣ таҳия карда шуданд. Ҳамин тариқ, технологияҳои асосие, ки тиҷорати Apple ва дигар ширкатҳои муваффақи амрикоӣ дар асоси онҳо сохта мешаванд - аз чипҳо то Интернет ва системаи ҷаҳонии ҷойгиршавӣ (GPS) - ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои тадқиқотии ҳукуматӣ сохта шудаанд.

Ҳамин тариқ, сарфи назар аз афзалияти бахши хусусӣ дар соҳаи инноватсионӣ дар Иёлоти Муттаҳида, давлат ба инноватсия тавассути фароҳам овардани муҳити танзими мусоид барои фаъолияти инноватсионии ширкатҳо ва маблағгузории лоиҳаҳои инноватсионӣ таъсири назаррас мерасонад.

“Дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар ИМА барномаҳои федералии дастгирии соҳибкорӣ, низоми федералии шартнома (низомии хариди давлатӣ), имтиёзҳои андозро дар бар мегирад” [132, с. 71].

Вобаста ба масъалаҳои самаранокии тадқиқоти илмӣ-таҳқиқотӣ бояд қайд кард, ки ширкатҳои хурди доништалаб назар ба консернҳои азим 24 маротиба бештар навоарӣ эҷод мекунанд. Татбиқи чунин чораҳои инноватсионӣ дар ИМА барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ заминаи устувор гузошта, барои рушди минбаъдаи он мусоидат мекунад. Бо иртибот ба масъалаи мазкур бояд қайд кард, ки соҳибкории истеҳсолӣ на танҳо дар пешрафт, балки дар тараққиёти хоҷагии қишлоқ, тараққиёти саноати мамлакат ва хизматрасонӣ нақши асосиро мебозад, зеро маҳсулоти дар саноат истеҳсолшуда дар доираи васеи соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ истифода бурда мешавад.

Ҳамчунин, дар баробари Амрико, таҷрибаи Чопон, ки яке аз кишварҳои тараққиқарда ба шумор меравад, дар самти соҳибкории саноатӣ низ дар ҷаҳон мавқеи махсусро ишғол менамояд. Дар ин кишвар соҳибкории саноатӣ дар баробари мавҷудияти бизнеси калон корхонаҳои хурду миёна низ рушдёфта мебошанд.

Дар Чопон корхонаҳои хурду миёна дар асоси принципи пудратӣ кор карда, дар саноати автомобилсозӣ, металлургияи сиёҳ ва ранга, электроникаи маишӣ ва асбобҳои оптикӣ маҳсулоти аълосифат мебароранд. Дар баробари ин, дар кишвар дар саноати истеҳсолӣ зиёда аз 300 фирмаи хурду миёнаи Чопон ва тақрибан зиёда аз 1000 ширкати инноватсионии сармояи венчурӣ бомуваффақият фаъолият мекунанд.

“Корхонаҳои саноатии хурд ва миёна барои ҷорӣ намудани соҳаҳои инноватсионии афкори илмию техникӣ (технологияҳои бепартов ва одам, низоми автоматикунонидашудаи васеъ) ҳамчун майдони озмоиш хизмат карда метавонанд” [136, с. 54].

Аз нуқтаи назари омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ, таҳлили махсусияти фаъолияти хоҷагидорӣ кишвари Кореяи Ҷанубӣ низ ҷолиб арзёбӣ мегардад. Таҳлили рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар ин кишвар нишон медиҳад, ки чораҳои давлатии дастгирии соҳибкорӣ барои таъмини рушди муносибатҳои истеҳсолӣ заминаи устувор гузошт.

“Тадбирҳои дастгирии давлатии соҳибкории Кореяи Чанубӣ аз инҳо иборатанд: сиёсати технологӣ, сиёсати молиявӣ, ташкили бизнес-инкубаторҳо, идоракунии инноватсия, сиёсати маркетинг, сиёсати кадрҳо ва монанди инҳо. Давлат дар ин соҳа барномаҳои гуногуноро амалӣ менамояд, ки ба самтҳои зерин, аз қабili дастгирии навоариҳои технологӣ дар корхонаҳои хурду миёна, дастгирии муносибатҳои байни истеҳсолот, муассисаҳои илмӣ, дастгирии тичоратикунони технологияҳои таҳияшуда, ташвиқ намудани муассисаҳои давлатӣ барои истифодаи буҷети худ барои дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ тамаркуз мекунад” [132].

Дар кишвари Италия бошад, соҳибкории саноатӣ дар корхонаҳои хурду миёна васеъ ба роҳ монда шудааст. Минтақаҳои саноатии Италия вазъиятро ба куллӣ тағйир доданд. Захираҳои фирмаҳои хурди истеҳсолӣ муттаҳид шуда, ба корхонаҳои хурд имкон медиҳанд, ки дар иқтисоди кишвар нақши мустақил дошта, ба бозори хориҷӣ ворид шаванд. Дар натиҷа, 60 минтақаи саноатӣ ба маблағи 70 млрд доллар молҳои содироткунанда ва хизматрасониро тавлид мекунад.

“Ин қариб чоряки тамоми экспорти Италиро ташкил медиҳад. Ва барои баъзе гурӯҳҳои молҳо, масалан, маснуоти заргарӣ ин нишондиҳанда ба 70 фоиз мерасад. Рӯйхати пешсафронро ширкатҳои пешмебаранд, ки гардиши солонашон ба даҳҳо миллион доллар мерасад. Ба ин рӯйхат на танҳо корхонаҳои савдо, балки корхонаҳои истеҳсолкунандаи маҳсулоти саноатӣ низ дохил мешаванд” [40, с. 227].

Аз кишварҳои собиқ шуравӣ дар самти соҳибкории истеҳсолӣ Россия дар солҳои охир ба муваффақиятҳои калон ноил гашт. Умуман, корхонаҳои саноатӣ 27 фоизи тамоми корхонаҳои Россияро ташкил медиҳанд. Ҳиссаи соҳибкории саноатӣ дар ММД Россия ба ҳисоби миёна 27%-ро ташкил медиҳад [81, с. 32].

Бояд қайд кард, ки Россия як кишвари дорои системаи пурқуввати иҷтимоӣ аст ва шумораи зиёди одамон, ки дар низоми маорифи он

таълим дода шудаанд, аксар вақт майдони татбиқи худро на дар кишвари худ, балки дар иқтисоди ҷаҳонӣ пайдо мекунанд.

Соҳаи рушди соҳибкорӣ дар кишваре чун Россия бузург мебошад. Афзоиши баланди шуғли саноат дар даҳсолаи якум ба даст оварда шуда, натиҷаҳои мусбати хеле баланд нишон дода шуд. Суръати афзоиши иқтисоди Россия (аз 6% то 8% дар як сол) мушоҳида гардид, ки дар он саҳми соҳибкории истеҳсолӣ калон мебошад [18].

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо кишвари Чин ҳамсарҳад мебошад, истифодаи таҷрибаи он дар рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар хеле ҷолиб мебошад. Корхонаҳои истеҳсолӣ дар Чин хусусиятҳои худро доранд, ки ин кишварро ба яке аз бузургтарин ва муҳимтарин бозигарони иқтисоди ҷаҳонӣ табдил медиҳанд. Чин бузургтарин кишвари тавлидкунандаи ҷаҳон аст, ки аз электроника ва нассочӣ, то мошинҳо ва таҷҳизоти сангин молҳоро тавлид мекунад.

Яке аз бартариҳои асосии рақобатпазирии Чин арзиши ками меҳнат аст. Ин бисёр ширкатҳои фаромиллиро барои таъсиси пойгоҳҳои истеҳсолии худ дар кишвар ҷалб мекунад. Чин, инчунин, барои рушди инфрасохтор, аз ҷумла нақлиёт, логистика ва телекоммуникатсия маблағгузори зиёд кардааст. Ин ба ҳаракати самарабахши мол ва ашёи хом дар тамоми мамлакат ва берун аз он мусоидат мекунад.

Бозори меҳнати Чин хеле ҷандир аст ва ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки истеҳсолотро дар асоси талабот ба осонӣ танзим кунанд. Инчунин, Чин яке аз бузургтарин ва мураккабтарин шабакаҳои таъминот дар ҷаҳон аст. Ҷунин иқтидор ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки маҳсулоти заруриро барои истеҳсолот зуд ва хушсифат ба даст оранд. Дар баробари ин, Чин ба тадқиқот ва рушд фаъолона сармоягузорӣ мекунад, ки дар натиҷа, дар технологияҳои олии ва инноватсия ба пешравиҳои назаррас ноил мегардад.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, қайд кардан зарур аст, ки дар ҷанд соли охир Чин дар танзими бозор ва саҳтгирии қоидаҳои фаъолтар

шудааст, ки метавонад ба баъзе ҷанбаҳои соҳибкорӣ таъсир расонад. Масалан, назорати киберамният, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва қоидаҳои экологӣ саҳттар шуданд. Дар натиҷа, мо мебинем, ки имрӯз Чин як макони муҳимтарин барои истеҳсолот ва соҳибкорӣ боқӣ мондааст.

Ҳамин тариқ, таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки корхонаҳои истеҳсолӣ қисми муҳимми иқтисодиёти бисёр мамлакатҳои хориҷӣ ба шумор мераванд. Таҷрибаҳои хориҷӣ дар соҳаи истеҳсолот ва соҳибкорӣ вобаста ба кишвар ва соҳа метавонанд фарқ кунанд, аммо баъзе ҷанбаҳои умумӣ, ки дар амалия мушоҳида мешаванд, дар ҷадвали 1.3. оварда шудаанд.

Ҷадвали 1.3. - Ҷанбаҳои умумии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар кишварҳои тараққикарда

Давлатҳо	Самтҳои рушд
Олмон	Корхонаҳои истеҳсолии баландтехнологӣ
Чин	Истеҳсоли молҳои гуногун, аз ҷумла электроника, бофандагӣ, мошинсозӣ ва дигар молҳои васеи истеъмоли
ИМА	Соҳаҳои гуногуни саноатӣ, аз ҷумла авиатсия, дорусозӣ, энергетика ва технология
Ҷопон	Маҳсулоти хушсифат ва нақшаҳои стратегии перспективӣ
Шветсия	Ҳузури қавӣ дар технологияҳои баланд ва технологияи сабз

Сарчашма: дар асоси сарчашмаҳои [23; 78, с. 83; 115, с. 28].

Аз ҷадвал бармеояд, ки кишварҳои зикргардида дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ заминаи калони иқтисодиву инфрасохториро доро мебошанд. Олмон, Чин, ИМА, Ҷопон ва Шветсия, инчунин, дар рушди муносибатҳои байналмилалӣ истеҳсоливу тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ низ нақши калон доранд. Масалан, Олмон бо ширкатҳои истеҳсолии баландтехнологии худ, аз қабили ширкатҳои автомобилии BMW, Mercedes-Benz ва Volkswagen машҳур аст. Мамлакат дорои саноати пуриқтидори мошинсозӣ буда, инженерони немис бо дақиқият ва сифати худ дар истеҳсолот машҳуранд.

Чин дар истеҳсоли молҳои гуногун, аз ҷумла электроника, бофандагӣ, мошинсозӣ ва дигар молҳои сермасраф пешсафи ҷаҳон мебошад. Мамлакат бо хароҷоти ками меҳнаташ маълум аст, ки ин

барои ширкатҳои хориҷӣ, ки мехоҳанд, истеҳсолотро ба роҳ монанд, ҷолиб арзёбӣ гардад. ИМА бошад, дорои соҳаҳои гуногун, аз ҷумла авиатсия, дорусозӣ, энергетика ва технология мебошад. Бисёре аз ширкатҳои машҳури технологӣ ба монанди Apple, Microsoft ва Tesla дар ИМА ҷойгир мебошанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Ҷопон бо истеҳсоли босифат ва нақшаҳои дарозмуддати стратегияи худ машҳур аст. Дар он ҷо ширкатҳои мисли Toyota, Sony ва Panasonic ҷойгир буда, ба навоарӣ ва сифат диққати марказӣ равона мекунанд. Шветсия бошад, дар соҳаи технологияҳои олии ва технологияҳои сабз ҳузури қавӣ дорад. Ширкатҳои ба мисли Ericsson ва Volvo дар соҳаҳои худ пешсаф мебошанд.

Чунин кишварҳои хориҷӣ моделҳо ва усулҳои гуногуни идоракунии саноат ва тиҷоратро пешниҳод мекунанд ва таҷрибаи онҳо метавонад барои омӯхтан ва мутобиқ кардани тиҷорати худ муфид бошад. Шароитҳои гуногуни фарҳангӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ низ ба хусусияти ҳоси ғайолияти соҳибкории истеҳсолии ҳар як кишвар таъсир мерасонанд.

Вобаста ба таҳлилҳои масъалаи мазкур, қайд кардан зарур аст, ки соҳибкории истеҳсолӣ истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва хоҷагии қишлоқ, таҷҳизоти техникӣ, молҳои истеъмолии халқ, “корҳои бинокорӣ, кашондани бор ва мусофирон, хизмати алоқа, коммуналию маишии хизматрасонӣ, истеҳсоли ахборот, дониш, нашри китоб, журналро дар бар мегирад. Ба маънои васеътарин, соҳибкории истеҳсолӣ офаридани ҳама гуна маҳсулоти муфидро, ки ба истеъмолкунандагон лозим аст, ифода мекунад” [122, с. 61].

Дар шароити кунунӣ тараққиёти комплекси саноатӣ вазифаи асосии идораи давлатӣ буда, бо роҳи ташаккул додан ва дар амал татбиқ намудани сиёсати иқтисодии самарабахши тараққиёти босубот таъмини суръати афзоиши иқтисодиёт ҳал карда мешавад. Аз нуқтаи назари мавзӯи тадқиқот, бояд қайд кард, ки дар кишварҳои султараққиқарда

соҳибкорию истеҳсоли бинобар сабаби надоштани шароити мусоид аз хама хатарноктарин фаъолият махсуб мешавад.

Ҳамчунин, ба рушди соҳибкорию истеҳсоли дар чунин кишварҳо дастнорас будани баъзе сарчашмаҳо, маҳдуд будани захираҳои молиявӣ, сатҳи пасти касбияти иштирокчиёни бозор ва дигар мушкилот барои соҳа монеа эҷод мекунанд. Кишварҳои алоҳида аҳаммияти иқтисодии соҳибкорию истеҳсолиро дарк карда, барои бартараф намудани монеаҳо чораҳои зарурӣ меандешанд. Маҳз соҳибкорию саноати барои рушди дигар соҳаҳои фаъолияти хоҷагидории муосир мусоидат намуда, дар таҳкими ҳамкориҳои судманди иқтисодиву сармоягузори замина мегузорад.

Таҷрибаи кишварҳои ИДМ нишон медиҳад, ки ҷалби сармоягузорию хориҷӣ бисёртар барои рушди муносибатҳои истеҳсоли равона мегардад. Самтҳои афзалиятноки сиёсати сармоягузорию кишварҳои ИДМ дар ҷадвали 1.4. оварда шудааст.

Ҷадвали 1.4. - Самтҳои афзалиятноки сармоягузорию хориҷӣ дар давлатҳои ИДМ

Мамлакатҳо	Самтҳои асосии сармоягузорию хориҷӣ
Арманистон	Истеҳсол ва тақсироти қувваи барқ, газ, оби гарм ва буғ, алоқа, истихроҷи маъдан, нақлиёт ва амалиёти амволи ғайриманқул
Озарбойҷон	Саноати нафт
Беларус	Савдо (таъмири мошин, ашёи рӯзгор), нақлиёт, саноати маснуотбарорӣ (коркард)
Қазоқистон	Саноати нафту газ, истихроҷу коркарди маъдан
Қирғизистон	Саноати коркард, савдо, фаъолияти молиявӣ, амалиёти амволи ғайриманқул
Молдавия	Миёнаравии молиявӣ, саноати коркард, савдои яклухт ва чакана
Россия	Саноат, савдои яклухт ва чакана, фаъолияти молиявӣ
Тоҷикистон	Коркарди конҳо, истихроҷи металлҳои қиматбаҳо ва нимқиматбаҳо, металлургияи ранга, истеҳсолу фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва саноати сабук
Ўзбекистон	Нақлиёт ва алоқа, саноати сабук ва сӯзишворӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои [23; 78, с. 83; 115, с. 28].

Фаъолияти истеҳсолӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил низ хусусиятҳои худро дорад, ки метавонанд аз вазъияти минтақаҳои дигар фарқ кунанд. Дар конунгузорӣ, инфрасохтор, бозорҳо ва муҳити тиҷорат дар саросари ИДМ тафовут вучуд дорад, аммо дар ин ҷо баъзе ҷанбаҳои умумии соҳибкории истеҳсолӣ дар баъзе кишварҳои минтақа мавҷуданд.

Россия бузургтарин кишвари минтақаи ИДМ буда, дорои саноати гуногун, аз ҷумла энергетика, захираҳои табиӣ, мошинсозӣ ва истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ мебошад. Соҳибкорӣ дар Россия мисли дигар кишварҳои пасошуравӣ аксар вақт бо расмиёти бюрократӣ рӯбарӯ мешавад, аммо барои рушд ва сармоягузорӣ низ имкониятҳои зиёде мавҷуданд. Инчунин, дар баробари Россия Украина низ саноати гуногун, аз он ҷумла истеҳсоли пӯлод, хоҷагии қишлоқ ва озуқавориро доро мебошад. Вале солҳои охир бо тағйироти сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки ба муҳити соҳибкорӣ таъсир расониданд, сатҳи истеҳсолоти саноатӣ низ таназзул ёфт.

Имрӯз дар қаламрави ИДМ Қазоқистон дар рушди фаъолияти хоҷагидорӣ пешсаф ба шумор меравад. Қазоқистон захираҳои бойи табиӣ, аз ҷумла нафту газ ва канданиҳои ғоиданок дорад. Дар мамлакат энергетика ва саноати маъдани кӯҳӣ фаъолон таракқӣ мекунад. Мамлакат ният дорад ба маркази минтақавии истеҳсолот ва логистика табдил ёбад. Дар баробари Қазоқистон кишвари Беларус низ иқтисодӣ калони саноатиро доро мебошад. Беларус базаи пуриқтисодӣ саноатӣ, аз он ҷумла, истеҳсоли тракторҳо, автомобилҳо ва асбобҳои электронӣ дорад. Давлат модели сунъии иқтисодӣ дорад ва корхонаҳои давлатиро дастгирӣ мекунад. Инчунин, аз кишварҳои ИДМ Озарбойҷон аз нафту газ бой аст, ки ин ба иқтисодиёти он таъсири калон мерасонад. Дар ин ҷо дигар соҳаҳои саноат, аз ҷумла сохтмон, сайёҳӣ ва хоҷагии қишлоқ низ таракқӣ меkunанд.

Ин кишварҳо ҷиҳатҳои қавӣ ва заъфи худро низ доранд ва метавонанд барои соҳибкории истеҳсолӣ имкониятҳои гуногун фароҳам оранд. Бояд ба назар гирифт, ки шароити иқтисодӣ ва сиёсӣ метавонад тағйир ёбад ва соҳибкорон бояд хатару имкониятҳоро дар ҳар як кишвари мушаххаси ИДМ бодикқат таҳлил кунанд. Тибқи маълумоти Кумитаи байнидавлатии иқтисодии ИДМ, иқтидори саноатии кишварҳои Иттиҳод тақрибан 10 фоизи ҷаҳонро ташкил медиҳад ва намудҳои асосии захираҳои табиӣ беш аз 25 фоиз буда, иқтидори содиротӣ ҳамагӣ 4,5 фоиз аст. Ин ҳама аз он шаҳодат медиҳад, ки дар маҷмӯъ, иқтидори ҳамгироии иқтисодии ИДМ самарабахш истифода намешавад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушд қарор дорад, ташаккулёбии соҳибкории хурду миёнаи саноатӣ аз нуқтаи назари дастрасӣ ба иштирокчиёни бозор басо ҷолиб мебошад. Бояд қайд кард, ки дар низоми сохти иқтисодии ҷамъият шаклҳои хурду миёнаи истеҳсолот ба вучуд омада, майли афзудан доранд. Тавре ки дар боло зикр гардид, дар амалияи байналмилалӣ меъёрҳои гуногуни таснифоти соҳибкорӣ истифода мешаванд. Корхонаҳои саноатии хурд ва миёна аз рӯйи меъёрҳои зерин гурӯҳбандӣ карда мешаванд:

—“ нисбат ба прогресси илмию техникӣ (корхонаҳое, ки навоарӣ истеҳсол меkunанд ё истифода мебаранд);

— аз рӯйи саноат (корхонаҳои азхудкунии конҳои хурди саноати кӯҳӣ, барои коркарди аввалияи ашёи хоми табиӣ ва коркарди ашёи хоми дуюмдараҷа, барои истеҳсоли молҳои истеъмоли халқ ва хизматрасонӣ);

– аз рӯй тобеият (худудӣ, соҳавӣ, дугона);

– аз рӯйи дараҷаи мустақилият (хукукӣ, мустақил, дар ҳайати иттиҳодияи истеҳсолӣ)” [136, с. 47].

Дар шароити кунунӣ соҳибкории хурду миёнаи саноатӣ дар самти ташаккулёбӣ ва рушди муносибатҳои бозоргонӣ ва гуногуншаклии моликият сахми арзанда пайдо карда, мунтазам муаммоҳои зиёди

иқтисодиро ҳал менамоянд. Аз ин лиҳоз, мақсади давлат дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ ташаккулдиҳии саноати муосир ба шумор меравад.

Мақсадҳои идоракунии давлатии рушди комплекси саноатии системаҳои иқтисодиро аз рӯйи чораҳои зерин муайян кардан мумкин аст:

1. Баланд бардоштани самаранокии истифодаи омилҳои истеҳсолӣ дар комплекси саноатии системаҳои иқтисодӣ;

2. Баланд бардоштани рақобатпазирии таркибии саноат, ки аз унсурҳои зерин иборат аст: рақобатпазирӣ дар бозори сармоя, рақобатпазирӣ дар бозорҳои маҳсулоти саноатӣ, рақобатпазирӣ дар бозори меҳнат;

3. Ташаккули нуқтаҳои рушди саноат, ки рушди онҳо метавонад ба даст овардани самараи бисёрҷонибаи рушди соҳаҳои хизматрасонӣ ва хизматрасонии иқтисодиётро таъмин намояд;

4. Коҳиши вобастагии иқтисодиёт аз шароити бозори мол;

5. Ба даст овардани самараи иҷтимоӣ аз ҳисоби кам кардани бекорӣ ва афзоиши даромади ҳар сари аҳоли;

6. “Зиёд кардани даромади буҷет, чи аз ҳисоби зиёд кардани миқёси комплекси саноатӣ ва чи аз ҳисоби зиёд кардани самараи он;

7. Бартараф намудани муқовимати байнисоҳавии экологӣ ва иқтисодӣ, ки дар натиҷаи имконнопазирии рушди ҳамзамон бахшҳои алоҳидаи иқтисодиёт дар ҳудуди минтақаи маҳдуд ба вучуд омадааст” [143, с. 15].

Ҳамин тариқ, истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ метавонад барои соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар натиҷаҳои мусбат ва фоидаҳои зиёде орад. Корхонаҳои хориҷӣ аксар вақт технология ва усулҳои пешқадами истеҳсолотро ҷорӣ мекунанд, ки самара ва сифати истеҳсолотро баланд мебардоранд. Ворид кардани ин навоариҳо ба фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар метавонад

рақобатпазириро беҳтар созад ва маҳсулнокии онро афзоиш диҳад. Инчунин, омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ метавонад ба тавсеаи бозорҳо ва диверсификатсияи пойгоҳи муштариён кумак кунад. Содирот ва шарикӣ бо ширкатҳои хориҷӣ метавонад ба афзоиши тиҷорат ва ғоида мусоидат кунад.

Дар заминаи омӯзиши таҷрибаи ташаккулёбии соҳибкорӣ дар кишварҳои тараққикарда ва рӯ ба тараққӣ тасаввурот ва ғаҳмиши васеи ҷанбаҳои гуногуни фарҳангӣ ва ташкилии тиҷорат ва соҳибкории истеҳсолиро ба даст овардан мумкин мебошад.

Истифодаи таҷрибаи Чин, Россия, ИМА, Ҷопон ва дигар кишварҳои муваффақ дар самти рушди муносибатҳои истеҳсолӣ метавонад усулҳои нави идоракуниро аз ҷумла системаҳои самаранокӣ лоиҳа, логистика ва идоракунии кадрҳоро пешниҳод кунад. Ин метавонад ба оптимизатсияи равандҳои тиҷорат ва ташаккулдиҳии соҳибкории муосир дар самти саноативу инноватсионӣ мусоидат кунад. Дар баробари ин, истифодаи таҷрибаи хориҷӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар рақобат дар бозори маҳаллӣ пеш равам ва бо дигар ширкатҳое, ки аз чунин таҷрибаи пешқадам истифода намебаранд, бомуваффақият рақобат кунем.

Бо вучуди ин, бояд дар хотир дошт, ки татбиқи бомуваффақияти таҷрибаи хориҷӣ таваҷҷуҳ ба фарқиятҳои танзимӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии байни кишварҳоро талаб мекунад. Дар татбиқи таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ муҳим аст, ки истифодаи он мувофиқи манфиатҳои кишвар мутобиқ карда шавад. Хулосаҳо дар бораи татбиқи таҷрибаи хориҷӣ дар соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ аз шароити мушаххас ва модели иқтисодии ҳар як кишвар вобаста аст. Бо вучуди ин, дар маҷмӯъ, табудули таҷриба бо шарикони хориҷӣ ва истифодаи таҷрибаи пешқадам метавонад ба рушди босуръати соҳибкории истеҳсолӣ мусоидат кунад.

Хулосаи боби 1

Фаъолияти соҳибкорӣ имрӯз дар шароити номуайянӣ ва ноустувории муҳити иқтисодӣ рушд ёфта истодааст. Дар чунин шароит танзими давлатӣ ва рушди гуногуншаклии моликият барои соҳаи мазкур метавонад заминаи устувор гузорад. Аҳаммияти иқтисодии соҳибкориро дарк карда, Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди устувори он тамоми шароитҳои муфиди хоҷагидориро муҳайё намуда истодааст. Фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷомеаи муосир мавқеи асосиро ишғол намуда, кафили субот ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба шумор меравад. Дар асоси гузаронидани таҳлилҳо маълум гардид, ки соҳибкорӣ объекти омӯзиши макроиқтисодро инъикос карда, яке аз қувваҳои ҳаракатдиҳандаи фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар мебошад. Таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ нишон додаанд, ки фаъолияти соҳибкорӣ фаъолияти зехнии шахс мебошад, ки соҳибкор дар асоси як навъи идоракунӣ ҷустуҷӯи ғояҳои навро бо мақсади гирифтани фоида амалӣ менамояд. Чунин фоида барои рушди иқтисодӣ ва инчунин, таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ заминаи устувори молиявӣ инфрасохторӣ мегузорад.

Соҳибкорӣ истеҳсолӣ ҳамчун шакли муҳимми фаъолияти иқтисодӣ дар низоми муносибатҳои иқтисодии кишвар саҳми басо калонро доро мебошад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди ин соҳаи муҳим дар индустриализатсияи кишвар басо аҳаммияти калон дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиши иқтидори истеҳсолӣ яке аз самтҳои муҳимми рушд арзёбӣ мешавад. Соҳибкорӣ дар самти саноату истеҳсолот дар Тоҷикистон аз корхонаҳои хурди муосир то иншооти калони истеҳсолӣ иқтидори калон дорад. Барои ҳавасмандкунӣ ва дастгирии соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар кишвар додани имтиёзҳои андоз ва рушди минтақаҳои саноатӣ тадбирҳои гуногун амалӣ шуда истодаанд.

Мушкилот дар соҳаи соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар Тоҷикистон дастрасии маҳдуд ба маблағгузорӣ, нарасидани қувваи корӣ тахассусӣ,

зерсохтори номуносиб ва монанди инҳо мебошанд. Сарфи назар аз ин мушкилот, соҳибкории истеҳсолӣ дар марҳилаҳои гуногун ба рушди иқтисодияти милли таъсири мусбӣ расонида, имрӯз ҳам барои таъсиси ҷойҳои корӣ ва беҳбуди сатҳи зиндагии аҳолии кишвар заминаҳои устувори иқтисодиву молиявӣ гузошта истодааст.

Истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар самти мазкур метавонад барои соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар натиҷаҳои мусбат орад. Корхонаҳои хориҷӣ дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсолӣ аксар вақт технология ва усулҳои пешқадами муосири истеҳсолотро ҷорӣ мекунанд, ки маҳсулнокии меҳнат ва сифати истеҳсолотро баланд мебардоранд. Ҷорӣ намудани наовариҳо ба фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар метавонад рақобатпазиро беҳтар созад ва маҳсулнокии онро афзоиш диҳад. Дар баробари ин, омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ метавонад ба тавсеаи бозорҳо ва диверсификатсияи муносибатҳои истеҳсолӣ кумак кунад. Содирот ва рушди ҳамкорӣҳои судманди иқтисодӣ бо ширкатҳои хориҷӣ метавонад ба афзоиши тиҷорат мусоидат кунад. Дар заминаи омӯзиши таҷрибаи ташаккулёбии соҳибкорӣ дар кишварҳои тараққикарда тасаввуроти ҷанбаҳои гуногуни фарҳангӣ ва ташкилии бизнес ва соҳибкории истеҳсолиро ба даст овардан мумкин мебошад.

Истифодаи таҷрибаи кишварҳои тараққикарда дар самти рушди муносибатҳои истеҳсолӣ метавонад усулҳои нави идоракуниро барои кишвар аз ҷумла системаҳои самараноки лоиҳа, логистика ва идоракунии кадрҳоро пешниҳод кунад. Ин ба оптимизатсияи равандҳои тиҷорат ва ташаккулдиҳии соҳибкорӣ муосир дар самти ҷорӣ намудани наовариҳо мусоидат мекунад. Истифодаи таҷрибаи хориҷӣ ба кишвар имкон медиҳад, ки дар рақобат дар бозори маҳаллӣ тараққӣ намоем ва инчунин дар системаи иқтисодияти минтақавӣ рақобатпазир гардем.

Татбиқи бомуваффақияти вариантҳои имконпазирӣ таҷрибаи хориҷӣ таваҷҷуҳ ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ зиёд мегардонад. Дар татбиқи таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ муҳим аст, ки истифодаи он

бодарназардошти ҳуввияти миллӣ ва инчунин мувофиқи манфиатҳои кишвар мутобиқ карда шавад. Албатта, тавсияҳо дар бораи татбиқи таҷрибаи хориҷӣ дар ҳар як кишвар дар самти рушди соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ аз модели иқтисодӣ ва вазъи кунунии ҳар як кишвар вобаста мебошад. Дар маҷмӯъ, табодули таҷриба бо шарикони хориҷӣ ва истифодаи таҷрибаи пешқадам дар заминаи ҳамкорихои судманду созандагӣ метавонад ба рушди босуръати соҳибкории истеҳсолӣ ва баланд бардоштани сатҳи накуаҳолии кишвар мусоидат хоҳад кард.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ТАМОҶУЛИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ КУНУНИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Таҳлили рушди соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар шароити рушд ва ташаккулёбии муносибатҳои муосири бозоргонӣ нақши соҳаи саноат афзоиш ёфта, барои таҳкими инкишофи фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар як қувваи ҳаракатдиҳанда ба шумор меравад. Саноат дар иқтисодиёти бисёр мамлакатҳо нақши асосӣ бозида, рӯз то рӯз аҳаммияти зиёдро пайдо карда истодааст. Соҳаи саноат яке аз манбаъҳои калонтарини иқтисодиёт ба шумор меравад. Соҳаҳои гуногуни саноат, аз қабili истеҳсолот, коркарди ашёи хом, мошинсозӣ чойҳои корӣ зиёде ба вучуд меоранд, ки ба баланд шудани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат мекунад. Истеҳсоли молҳо барои бозори дохилӣ ва содирот ба рушди иқтисодӣ мусоидат намуда, талаботи аҳолиро қонеъ мегардонад.

Тараққиёти саноат ба пешрафти техникӣ ёрӣ расонида, дар раванди истеҳсолот қорӣ намудани технологияи нав, кам кардани хароҷот ва қорӣ намудани навоарӣ мусоидат мекунад. Инчунин, саноат барои дигар соҳаҳои иқтисодиёт, монанди сохтмон, хоҷагии қишлоқ ва хизматрасонӣ ашёи хом медиҳад. Бояд қайд кард, ки рушди саноати муосир ба самаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ заминаи устувор мегузорад.

Соҳаи саноат яке аз муҳаррикҳои асосии рушди иқтисодӣ дар шароити кунунӣ ба ҳисоб рафта, ба афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар мусоидат мекунад. Рушди саноат инфрасохтори ташаккулёфтаи соҳаи нақлиёт, энергетика ва коммуниқатсияро талаб мекунад. Ин ба рушди низоми иқтисодӣ ва беҳтар шудани сифати зиндагӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, саноат дар иқтисодиёт аҳаммияти баланд дошта, рушди он ба субот ва шуқуфоии ҳар як кишвар мусоидат мекунад.

Чадвали 2.1. - Нишондиҳандаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Шумораи корхонаҳои саноатӣ, воҳид	2043	1999	2161	2164	2283	2397	2802	3453
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ, млн сомонӣ (бо нархҳои соли 2023)	19453	23815	26339	29816	32440	39187	42988	46857
Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатию истеҳсолӣ, ҳазор нафар	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3	85,3	86,3	87,5
аз он коргарон	65,9	73,8	72,1	73,2	67,7	68,3	71,2	72,2
Индексҳои истеҳсолоти саноатӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта бо%	116,0	121,3	110,6	113,2	108,8	120,8	109,7	109,0

Сарчашма: [2; 3; 8.с. 14]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки шумораи корхонаҳои саноатӣ тамоюли зиёдшавиро ба даст овардаанд. Дар соли 2016 шумораи онҳо 2043 воҳид буд ва то соли 2023 онҳо ба 3453 воҳид расида, 1,7 маротиба зиёд гардидаанд. Тавре мушоҳида мешавад, солҳои 2017–2018 каме тағйирот ба назар мерасад, вале аз соли 2020 тамоюли баландшавиро нишон медиҳад. Сабаби асосии чунин ҳолатро рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва натиҷаи таъсири сиёсати дастгирии соҳибкории хурду миёна дар кишвар маънидод кардан мумкин мебошад.

Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ аз соли 2016 аз 19,4 млрд сомонӣ то соли 2023 ба 46,8 млрд сомонӣ расидааст. Яъне, афзоиш зиёда аз 2,4 маротиба дар 7 сол мушоҳида мегардад. Суръати баландтарини рушд дар соли 2021 низ мушоҳида шуда 20,8% афзоишро нишон медиҳад. Сабаби асосии тамоюли рушд истифодаи самараноки иқтисодии истеҳсолӣ ва ҷалби сармоягузорӣ дар солҳои охир ва инчунин, таъсиси корхонаҳои нави муосир ба шумор меравад.

Аз ҷадвал бармеояд, ки умуман, нишондиҳандаҳои соҳаи саноати кишвар афзоиш ёфта, дар таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ нақши муҳимро гузошта истодаанд. Шумораи корхонаҳои саноатӣ дар соли

2022 назар бар соли 2016 ҳамагӣ 759 воҳид зиёд гардида, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бошад, дар соли 2022 дар маҷмуъ 43025 млн сомони ро ташкил намудааст.

Бояд қайд кард, ки барои боз ҳам самаранок ба роҳ мондани муносибатҳои истеҳсолӣ, инчунин, қорӣ намудани технологияи муосир ва ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ бо кишварҳои дуру наздик ва дар заминаи таҳкими чунин ҳамкориҳо бунёди корхонаҳои муштарак зарур меояд.

“Тибқи маълумотҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар соли 2022, дар умум, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот 43 миллиард сомони ро ташкил дод, ки рушди он ба 115,4% баробар ва нисбат ба соли 2021 – 5,7 миллиард сомонӣ зиёд мебошад. Яке аз хусусиятҳои хоси саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосири рушд, ин бунёди шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ мебошад. Барои мисол, танҳо дар давоми солҳои 2019-2022 550 корхонаи саноатӣ таъсис дода шуд, ки аз инҳо 106 корхона дар соҳаи саноати хӯрокворӣ, 121 корхона дар соҳаи саноати сабук, 116 корхона дар соҳаи саноати сохтмон, 99 корхона дар соҳаи саноати мошинсозӣ ва 9 корхона дар дигар соҳаҳои саноат таъсис дода шуданд. Аксари корхонаҳое, ки тайи солҳои 2019-2022 таъсис дода шуданд, бо таҷҳизоти наву замонавӣ мучахҳаз гардонида шуда, маҳсулоти инноватсионӣ истеҳсол мекунанд” [133, с. 58].

Ҷадвали 2.2 - Шумораи корхонаҳои саноатӣ аз рӯи соҳаҳои саноат

Соҳа	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Саноати истихроҷи маъдан	232	229	249	250	264	291	303	315
Саноати Коркард	1772	1732	1806	1746	1846	1927	2318	2954
Истеҳсолу тақсими неруи барқ, об, газ ва гармӣ	39	38	106	168	173	179	181	184
Дар маҷмуъ	2043	1999	2161	2164	2283	2397	2802	3453

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки шумораи корхонаҳои саноатӣ тамоюли зиёдшавиро ба даст оварда, барои рушди соҳибкории

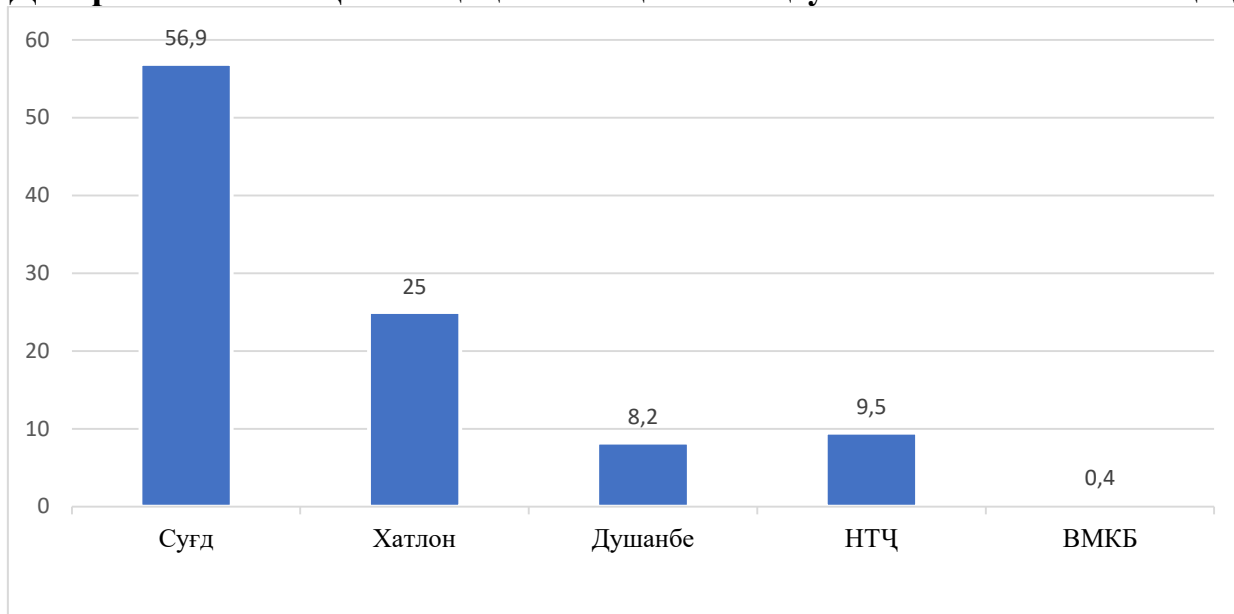
истехсолӣ пояи устувор мегузоранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар соҳаи саноати коркард шумораи корхонаҳои саноатӣ бартарият доранд. Сабаби асосии зиёд шудани корхонаҳо дар соҳаи саноати коркард аз он иборат мебошад, ки соҳаи мазкур тамоми самтҳои истеҳсолотро дар бар мегирад.

Дар сохтори соҳаҳои саноат нақши саноати коркард 61,6%, саноати истихроҷи маъдан 20,7% ва истеҳсолу тақсими неруи барқ, газ ва об 17,7%-ро ташкил менамоянд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар соли 2022 шумораи умумии коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 719 ба вилояти Хатлон, 599 адад ба шаҳри Душанбе, 533 адад ба НТҚ ва 85 адад ба ВМКБ рост меоянд. Афзоиши шумораи умумии коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баланд бардоштани сифати зиндагии сокинони минтақаҳои дурдаст мусоидат менамояд.

Вобаста ба масъалаи мазкур дуруст дарк кардан зарур аст, ки барои таъмини рушди муносибатҳои истеҳсолӣ таҳкими фаъолияти соҳибкорони истеҳсолии саноати коркардро татбиқ намудан лозим меояд. Аз ин лиҳоз, барои Тоҷикистон ташаккули ин самти муҳим аз нуқтаи назари саноаткунони босуръат ва истифодаи васеи иқтисодӣ содиротиву инфрасохтори муосир басо аҳамияти калон дорад.

Бояд қайд кард, ки дар барномаҳои минтақаҳои кишвар масъалаҳои ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкории саноатӣ мавқеи махсусро ишғол менамояд. Минтақаҳои кишвар барои баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли ва таъсиси иқлими мусоиди сармоягузориву соҳибкорӣ тадбирҳои мушаххаси заруриро чораҷӯӣ карда истодаанд.

Диаграммаи 2.1. - Ҳиссаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии минтақаҳо

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар сохтори ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати ҷумҳурии ҳиссаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилояти Суғд аз ҳама зиёдтар ба назар мерасад. Бояд қайд кард, ки дар минтақаи мазкур муносибатҳои истеҳсоли, рушди инфрасохтор ва ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ самаранок ба роҳ монда шудааст.

Тавре аз диаграмма бармеояд, дар сохтори ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати ҷумҳурии ҳиссаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилояти Суғд 56,9%, Хатлон 25,0%, шаҳри Душанбе 8,2%, НТҚ 9,5% ва ВМКБ 0,4%-ро ташкил менамоянд. Аз ин лиҳоз, дар минтақаҳо зарурати гузаронидани ислоҳоти фаъолияти хоҷагидорӣ бинобар сабаби боз ҳам афзоиш додани нишондиҳандаҳои соҳибкории истеҳсоли ба миён меояд.

Аз нуқтаи назари тадқиқоти мавзӯ, бояд қайд кард, ки барои гузаштан ба модели индустриалӣ рушди соҳаи саноат, аз ҷумла, саноати коркард заминаи устувор мегузорад. Маҳз аз рушди ин соҳа афзоиши истеҳсолоти ҳар гуна мол ва рушди соҳибкории истеҳсоли вобастагии калон дорад. Соҳибкории истеҳсоли яке аз ҷузъҳои фаъолияти соҳаи саноат дар шароити кунунӣ ба шумор меравад, ки тараққиёти дигар

соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ бо ин самти муҳимми фаъолияти хоҷагидорӣ алоқамандӣ доранд.

Қайд кардан зарур аст, ки рушди соҳибкории муосири истеҳсоли дар кишвар яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодӣ мебошад. Бо ин мақсад, аз ҷониби Ҳукумати кишвар қонунҳо, стратегияҳо, концепсияҳо, барномаҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва инчунин асноди дигар қабул карда шудаанд, ки ба рушди соҳибкории истеҳсоли мусоидат кардаанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мораторий ба санҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсоли», Барномаи «Рушди соҳибкории хурду миёна», Барномаи Дастгирии давлатии соҳибкорӣ барои солҳои 2012-2020, Стратегияи рушди соҳибкорӣ барои солҳои 2015-2020, Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022, Барномаи рушди саноати мошинсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, Барномаи рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 ва дигар аснод барои соҳибкории истеҳсоливу саноатӣ заминаи устувори ҳуқуқӣ гузошта, дар таҳкими муносибатҳои истеҳсоли шароитҳои мусоидро фароҳам овардаанд.

“Дар баробари ин, бинобар аҳаммияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва таъмин намудани иҷрои ҳадафҳои стратегияи миллӣ, аз ҷумла раванди саноатикунории босуръати кишвар солҳои 2022-2026 «Солҳои рушди саноат» эълон гардидаанд” [14].

Ҳамаи чунин тадбирҳо барои рушди минбаъдаи фаъолияти хоҷагидории кишвар, бахусус, барои таҳкими инкишофи соҳибкории саноатӣ шароити мусоид фароҳам овард.

Бояд кайд кард, ки дар шароити муосир самти афзалиятноки ислохоти иқтисодиёт ва пешбурди сиёсати иқтисодии кишвар, таъмини рушди устувори соҳаи саноат ба ҳисоб меравад.

Тавре ки маълум аст, сохтори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлҳои қиматбаҳо, металлургия, аз он ҷумла металлургияи ранга, хӯрокворӣ, масолеҳи сохтмон, истихроҷи ангишт, саноати сабук ва мошинсозӣ, коркарди металл ва кимиё иборат мебошад.

“Рушди соҳибкории саноатӣ барои истихроҷи сарватҳои табиӣ ва истеҳсолоти коркарди чунин иқтидор ҳамчун воситаи иловагии баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ махсуб меёбад. Тадбирҳои дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа андешидашуда имкон фароҳам оварданд, ки дар панҷ соли охир афзоиши номгӯӣ маҳсулоти саноатии истеҳсоли ватанӣ ба зиёда аз 40% расонида шавад. Дар ин давра 1382 коргоҳу корхонаи саноатӣ бо таъсиси 15 ҳазор ҷойи кории нав сохта, мавриди истифода қарор дода шуд” [13].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истеҳсоли маҳсулоти истихроҷи маъдан дар сохтори саноати кишвар мавқеи муайяно доро мебошад. Дар кишвар дар айни замон сарватҳои табиӣ, аз ҷумла нафт ва газ пурра азхуд нашудаанд ва ҷустуҷӯи чунин намуди маҳсулот дар рушди минбаъдаи кишвар масъалаи рӯзмарра боқӣ мемонад.

Аз ин лиҳоз, истеҳсоли ин намуди маҳсулот аз тарафи корхонаҳои истеҳсоли барои таъмини рушди устувор кофӣ намебошад.

Ҷадвали 2.3. - Истеҳсоли маҳсулоти истихроҷи маъдан аз тарафи корхонаҳои истеҳсоли дар солҳои 2016-2023

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ангишт, ҳазор тонна	1361,4	1759,7	1907,0	2027,8	2029,1	2088,7	2393,6	2084,2
аз он:								

Идомаи ҷадвали 2.3.

Ангиштсанг, ҳазор тонна	1311,0	1707,0	1841,9	1963,8	1891,2	1931,1	2192,3	1888,4
Ангишти бўр, ҳазор тонна	50,4	54,4	65,1	64,0	77,9	96,3	139,7	130,4
Ангишти антрацит, ҳазор тонна	36	26	0,0	0,0	60,0	61,3	61,6	65,4
Нафт (якҷоя бо газҳои моеъ) (конденсат), ҳазор тонна	25,0	23,4	23,6	23,3	24,5	24,6	24,9	18,0
аз он ҷумла:								
Нафт, ҳазор тонна	25,0	23,4	23,6	23,3	24,5	24,6	24,9	18,0
Газҳои табиӣ (муқаррарӣ), млн метри мукааб	3,2	1,5	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,4

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, Тоҷикистон кишвари асосии тавлидкунандаи ангишт, нафт ва газ нест. Фарқияти ин кишвар аз дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар он аст, ки захираҳои маҳдуди манобеи энергӣ, аз ҷумла ангишт, нафт ва газҳои табиӣ то имрӯз кам истихроҷ мешавад. Тоҷикистон захираҳои ангишт дорад, аммо ҳаҷми онҳо барои саҳми назаррас дар истихроҷи ангиштсанг барои кишвар ҳарчанд кифоя бошад ҳам, барои содирот нокифоя мебошад. Захираҳои нафту газ дар Тоҷикистон низ маҳдуд аст. Мамлакат дар гузашта барои дарёфти ин захираҳо корҳои иқтисодӣ анҷом дода бошад ҳам, аммо ҳосили муҳимми тиҷоратӣ ҳоло кам ба даст омадааст.

“Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади асоснок ва муайян кардани самтҳои стратегии рушди саноати кӯҳию металлургӣ, аз он ҷумла тавассути азхудкунии конҳои металлҳои ранга ва сиеҳ, истихроҷу коркарди онҳо ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳой «Барномаи рушди соҳаи металлургияи ранга ва сиеҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 март соли 2019, №93 тасдиқ карда шуд, ки он дар давраи таҳлилшаванда 112,5% иҷро гардидааст” [133, с. 60].

Қайд кардан зарур аст, ки Тоҷикистон аз аввал ба гидроэнергетика тамаркуз мекард ва ба шарофати дарёҳо ва манобеи обии худ иқтидори бузурги рушди ин соҳаро дорад. Иқтидори энергетикии мамлакат захираи муҳим буда, соҳаи гидроэнергетикаро фаъолона тараққӣ медиҳад.

Чадвали 2.4. - Истеҳсол ва истеъмоли неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2023 (миллион киловатт соат)

???	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Истеҳсоли неруи барқ	17232	18144	19742	20677	19771	20624	21400	21861
Неруи барқи истеъмолшуда	13161	13949	14274	15141	15420	13829	14711	15341
<i>аз он ҷумла:</i>								
дар саноат	4114	3790	3783	3990	2744	3934	3818	3590
дар сохтмон	67	227	39	46	57	43	29	14
дар нақлиёт	35	30	7	8	8	9	9	8
дар кишоварзӣ	2807	2754	2241	2338	2619	2086	2225	2563
дар дигар соҳаҳо	1293	1724	2625	2740	3135	2347	2781	3212
аҳоли	4845	5424	5579	6019	6857	5410	5850	5954

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Аз рақамҳои чадвал бармеояд, ки истеҳсол ва истеъмоли неруи барқ дар кишвар аз ҳама зиёд дар соҳаи саноат мушоҳида мегардад. Агар дар соли 2016 истеъмоли неруи барқ дар саноат 4114 миллион киловатт соатро ташкил дода бошад, пас дар соли 2023 ин нишондиҳанда ба 3590 миллион киловатт соат расидааст. Албатта, сабаби асосии тағйир ёфтани истифодабарии қувваи барқ дар соҳаи саноат аз зиёд шудани корхонаҳои истеҳсоли ва гузаштан ба модели индустриалӣ маҳсуб меёбад. Бояд қайд кард, ки иқтидори энергетикии кишвар барои гузаштан ба иқтисодиёти сабз тамоми имкониятҳоро доро мебошад. Чунин имконият барои истеҳсолоти маҳсулоти сабз дар заминаи рушди соҳибкории истеҳсоли ва саноаткунонии босуръат мусоидаткунанда мебошад.

“Бо иртибот ба масъалаи мазкур, қайд кардан муҳим аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар эълон намуда, барои таъмин намудани устувории иқтисодиёти миллӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд

бардоштани иқтисодии содиротии мамлакат ва рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ пайваста кӯшишҳо ба харҷ дода истодааст” [76, с. 80].

Дар сохтори саноати кишвар, инчунин, сахми корхонаҳои саноати сабук низ мавқеи махсусро иҷро мекунад. Саноати сабук мисли бисёр мамлакатҳои дигар дар иқтисодиёти Тоҷикистон нақши калонро мебозад. Ин соҳа истеҳсоли бофандагӣ, либос, пойафзол, саноати хӯрокворӣ, коркарди чӯбу тахта ва дигар молҳои сермасрафро дар бар мегирад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд додани ин соҳа яке аз самти афзалиятноки таъмини бехатарии иқтисодӣ махсуб меёбад.

Ҷадвали 2.5. - Истеҳсоли нассочӣ ва дӯзандагии корхонаҳои саноати сабук дар солҳои 2017-2023

Маҳсулот	Солҳо						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Нахи пахта, ҳазор тонна	112,3	98,2	102,7	101,6	100,3	127,1	127,4
Чигит, ҳазор тонна	179,9	151,1	155,7	156,4	144,9	197,1	192,4
Тибити пахта, тонна	3828	7607	2708	1799	1753	2480	3312
Улюк (тораки пахта), тонна	1780	2175	1728	2402	2777	2745	3016
Пат, тонна	1471	1583	1498	1891	2105	2325	2542
Калобаи пахтагин, тонна	17211	20740	20912	17866	21535	18790	20339
Газвори пахтагин, ҳаз. м. мураббаъ	3358	7512	6998	7378	8183	25626	24458
Маводи нобофта: ҳаз. метри мураббаъ	938	1227	2173	2224	2166	2214	2123
Ресмони абрешимӣ хом, тонна	6,8	3,8	8,9	-	-	-	-
Газвори абрешимӣ: ҳаз.м. мураббаъ ҳазор метр	-	19,4	21,4	21,9	22,2	28,8	37,6
Қолин ва маснуоти қолинӣ, ҳазор метри мураббаъ	2836	3407	3937	2658	4534	6401	5739
Маҳсулоти кашбофӣ, ҳаз. дона	101,3	122,4	139,9	160,8	145,4	433,6	256,4
Газвори кашбофӣ, тонна	9,0	10,5	8,5	44,5	55,0	46,9	29,0
Чӯробу пайпоқ, ҳазор ҷуфт	3752	5687	4124	7807	15409	14803	10053
аз он ҷумла кӯдакона	938,5	1097,6	126,0	0,0	3629,6	966,8	67,9

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки дар соли 2022 истеҳсоли саноати сабук, аз ҷумла истеҳсоли нахи пахта тамоюли афзоишро ба даст оварда, нисбати соли 2022 қариб 27 ҳазор тонна зиёдтар мушоҳида

мешавад. Дар соли 2023 бошад, ин нишондиҳанда ба 127,4 ҳазор тонна расидааст.

Бояд қайд кард, ки истехсолот дар саноати сабуки кишвар барои таъмини пурраи аҳоли маблағгузорӣ ва воридоти технологияи муосирро талаб мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти муҳимми ин соҳаро дарк карда, барои рушди он шароитҳои мусоиди ҳуқуқиву иқтисодӣ фароҳам оварда истодааст.

Корхонаҳои саноати сабук аҳолии маҳаллиро бо кор таъмин карда, дар таъмини рақобатпазири маҳсулоти ватанӣ саҳми калонро доро мебошанд. Ин, махсусан, барои кишварҳое муҳим аст, ки саноат метавонад манбаи асосии шуғл бошад. Истехсоли молҳои саноати сабук метавонад манбаи содирот гардад, ки ин ба диверсификатсияи иқтисодиёт ва аз хориҷа ворид шудани маблағҳои иловагӣ мусоидат мекунад.

Саноати сабук метавонад ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ, аз қабили сатҳи зиндагӣ, маориф ва тандурустӣ тавассути фароҳам овардани дастрасии мардум ба кор ва даромад таъсир расонад. Дуруст дарк кардан лозим аст, ки имрӯз саноати сабуки кишвар дар марҳилаи рушд қарор дошта, барои таъмини пурраи аҳоли аз ин намуди маҳсулот, бинобар сабаби маҳдудияти захираҳои молиявӣ, рақобатпазир шуда наметавонад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки саноати сабуки кишвар либосу пойафзол, молҳои сермасраф кам истехсол мекунад ва талаботи асосии аҳолиро пурра қонеъ карда наметавонад. Аз ин лиҳоз, барои рушди ин соҳаи муҳим ҳоло корҳои зиёдро ба анҷом расонидан лозим меояд.

Тараққиёти саноати сабук ба мустаҳкам шудани иқтисодиёти маҳаллӣ, кам шудани вобастагӣ аз воридот ва афзудани худтаъминкунӣ ёрӣ мерасонад. Аммо, бояд қайд кард, ки рушди бомуваффақияти саноати сабук дастгирии давлатӣ, сармоягузорӣ, рушди технологӣ ва оmodасозии қувваи корӣ барои таъмини устуворӣ ва рақобатпазирӣ соҳаро тақозо мекунад.

Яке аз ҷузъи саноати ҳар як кишвар, ки дар фаъолияти хоҷагидории кишвар саҳми калон дорад, саноати масолеҳи сохтмонӣ ба ҳисоб меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ин соҳаи муҳим рушд ёфта, барои таъмини ҷойҳои нави корӣ, рушди инфрасохтор ва ташаккули хоҷагии манзилию коммуналии муосир мусоидат мекунад.

Ҷадвали 2.6. - Истеҳсоли масолеҳи саноати сохтмон дар солҳои 2018-2023

Маҳсулот	Солҳо					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Семент, ҳазор тонна	3844	4202	4243	4280	4353	4456
Клинкер, ҳаз.тонна	1211,5	1445,0	1558,4	1609,4	1553,7	1535,1
Оҳаки сохтмон, ҳазор тонна	16,8	12,6	17,6	19,9	35,6	76,7
Гулгач, ҳазор тонна	10,0	10,0	8,2	12,5	15,1	15,5
Ҳишти бинокорӣ, млн дона Ҳишти шартӣ	128,6	156,3	163,6	170,5	182,3	205,9
Оҳану бетони васлшаванда, ҳазор метри мукааб	28,5	18,2	15,5	12,9	13,6	15,6
Тахтаҳои асбесту сементӣ (шифер), млн тахтаи шартӣ	0,9	1,4	1,8	2,3	2,3	2,7
Плитаҳои мрамрин, ҳазор метри мураббаъ	18,8	15,8	10,5	30,8	12,6	8,8
Меҳ, тонна	608,9	466,4	958,0	1314	1739	1126
Бетони молӣ, м³ дона	240337	351439	436956	469890	431573	472043
Ғачкартон, ҳазор дона	1525	1607	853	1391	874	857

Сарчашма: [7; 8, с. 14].

Тибқи рақамҳои дар ҷадвал овардашуда бармеояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон сол то сол истеҳсоли маҳсулоти сохтмонро зиёд карда истодааст. Тавре ки мушоҳида мешавад, дар сохтори истеҳсоли масолеҳи саноати сохтмон саҳми истеҳсолоти семент зиёд буда, инчунин, барои тавсеаи имкониятҳои содирот низ ин маҳсулот нигаронида шудааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки корхонаҳои соҳа дар соли 2021 дар ҳаҷми 3,7 млрд сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда, афзоиши ин нишондиҳанда давом дорад.

“Дар соли 2022 бошад, корхонаҳои истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ ба маблағи 3,8 миллиард сомонӣ маҳсулот истеҳсол кардаанд, ки нисбат ба соли 2021 600 миллион сомонӣ зиёд аст” [31].

Суръати афзоиш 118,4 фоизро ташкил дод. Вазни қиёсии саноат дар истеҳсоли умумии саноат 9 фоизро ташкил медиҳад. Дар ин давра истеҳсоли семент - 4,3 миллион тонна, хишт - 181,4 миллион дона, блокҳои сементӣ - 49,8 миллион дона, гачхок - 874,2 ҳазор дона, армстронг - 1,1 миллион дона, пластаҳои сангин - 64,5 ҳазор метри мукааб, шифери асбести - 2,3 миллион дона, регу шағал - 1,6 миллион метри мукааб, бетони бинокорӣ - 431,5 ҳазор метри мукааб, санги ороишӣ - 36,9 ҳазор метри мукааб, мрамор - 12,7 ҳазор метри мукаабро ташкил дод [31].

Ҳиссаи корхонаҳои сементбарорӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноат 65 фоизро ташкил медиҳад. Дар соли 2022 истеҳсоли семент ба 4 миллиону 352 ҳазор тонна расид, ки нисбат ба соли 2021 72,5 ҳазор тонна зиёд мебошад. Дар соли 2023 ин нишондиҳанда ба 4 миллиону 456 ҳазор тонна расидааст.

Суръати афзоиши истеҳсоли семент дар кишвар 101,7 фоизро ташкил медиҳад. Корхонаҳои сементбарорӣ дар 5 соли охир талаботи бозори дохилиро пурра таъмин намуда, ба кишварҳои ҳамсоя маҳсулот содир намуданд.

“Бояд қайд кард, ки дар соли 2022 1,3 миллион тонна, аз ҷумла ба Узбекистон 965 ҳазор тонна, ба Афғонистон 412,4 ҳазор тонна ба маблағи 480,5 миллион сомонӣ содирот шудааст, ки нисбат ба соли 2021 205,7 ҳазор тонна зиёд мебошад. Ҳаҷми маҳсулоти содиротӣ 31,6 фоизи ҳаҷми сементи дар ин давра истеҳсолшударо ташкил медиҳад”[31].

Дар давоми панҷ соли охир дар кишвар зиёда аз сад корхонаи нав кушода шуд. Истеҳсоли гач, шифер, газоблок ва санги коркардшуда ба роҳ монда шудаанд. Дар кишвар, инчунин, ба наздикӣ истеҳсоли черепитсаҳои ватанӣ пешбинӣ карда шудааст. Афзоиши истеҳсоли

дохилии масолеҳи сохтмонӣ ба рушди сохтмон дар Тоҷикистон мусоидат мекунад. Маҳсулот ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат карда, нисбат ба маҳсулоти воридотӣ арзонтар мебошад.

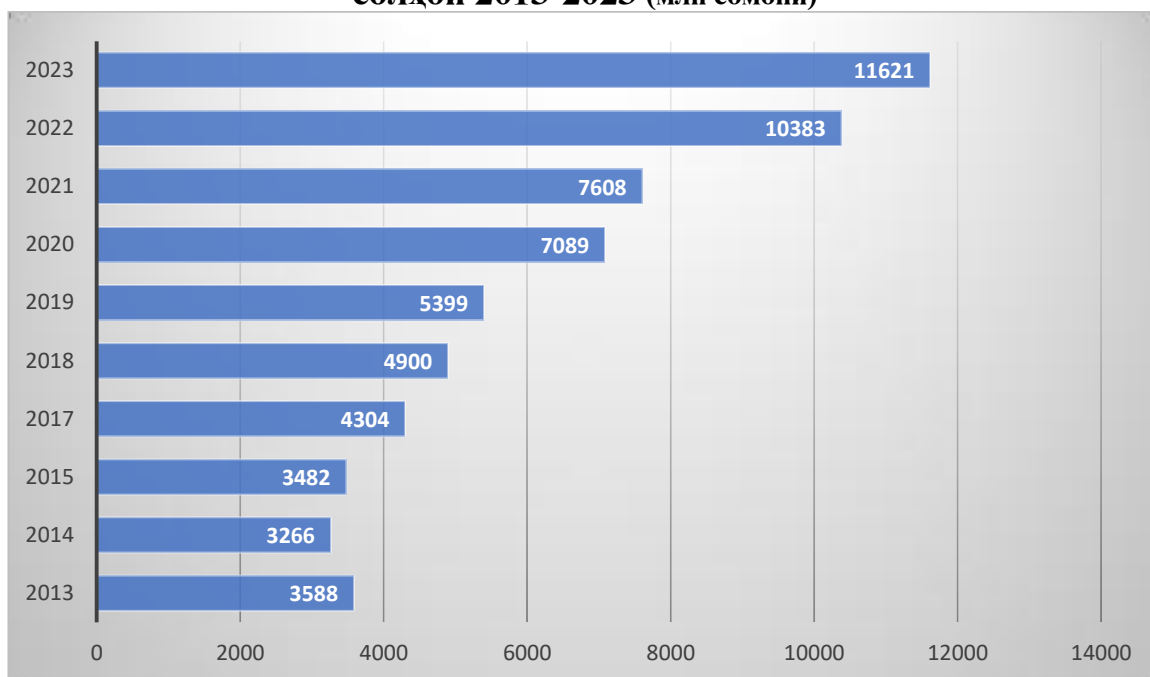
“Ба афзоиши босуръати истеҳсолот дар Тоҷикистон захираҳои бузурги ашёӣ хом - гил, гач, рег, шағал, оҳаксанг, гранит мусоидат мекунад. Ин имкон медиҳад, ки дар дохили кишвар маҳсулоти ивазкунандаи воридот истеҳсол карда, ба бозорҳои ҷаҳонӣ ворид шавем. Агар дар солҳои 90-ум 30 корхонаи истеҳсолкунандаи масолеҳи бинокорӣ бошад, имрӯз шумораи онҳо ба 540 корхонаю сеҳи бинокорӣ мерасад”[17].

Ҳамин тариқ, Тоҷикистон истеҳсоли масолеҳи бинокориро зиёд карда, дар ин замина, дар давоми панҷ соли охир импорт қариб 70 фоиз кам шуд. Дар саросари ҷумҳурӣ корхонаҳои нави саноатӣ кушода мешаванд, ки онҳо на танҳо барои таъмини талаботи бозори дохилии ҷумҳурӣ, балки ба содирот низ нигаронида мешаванд.

Саноати хӯрокворӣ дар тамоми кишварҳои дунё самти муҳимми фаъолияти хоҷагидорӣ маҳсуб ёфта, рушди устувори он барои таъмини амнияти озуқаворӣ, ки яке аз ҳадафҳои стратегии кишвар мебошад, пояи устувор мегузорад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки саноати хӯрокворӣ дар соли 2021 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯроквориро ба 7,5 миллиард сомонӣ расонид. Ин соҳаи муҳим дар айни замон зиёда аз 25,2%-и маҷмуи маҳсулоти саноатии кишварро ташкил медиҳад.

Бояд қайд кард, ки саноати хӯрокворӣ дар рушди минбаъдаи кишвар ва таъмини бехатарии озуқаворӣ нақши калонро иҷро мекунад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи он меравад, ки соҳаи кишововарзӣ бо тамои соҳаву сохторҳои алоҳида метавонад дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ заминаи калони инфрасохториро фароҳам биёварад.

**Диаграммаи 2.2. - Истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ дар
солҳои 2013-2023 (млн сомонӣ)**

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ дар соли 2023 ба 11621 миллион сомонӣ расида, ҳоло ҳам афзоиши он давом дорад. Сабаби афзоиши ин нишондиҳанда пиёда гардонидани ҳадафҳои асосии кишвар, аз ҷумла, саноаткунории босуръат мебошад.

“Истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ тамоюли зиёдшавиро нишон дода, барои рушди соҳаи саноат, баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад. Мувофиқи маълумотҳои Вазорати саноат ва технологияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, то соли 2022 146 корхона ва 1059 ҷойи корӣ дар базаи 660 корхона, ки дар ин самт фаъолият мекунанд, инчунин зиёда аз 11765 нафар ба кор машғул мебошанд. Дар ин давра ҳаҷми истеҳсоли озуқаворӣ, аз ҷумла, нӯшокиҳо ва тамоку 32 фоиз афзуд, ки ин аз ҳисоби афзоиши истеҳсоли маҳсулоти ширӣ - 5,4%, рағани растанӣ - 7,8%, макарон - 5,1% ва нӯшокиҳои спиртӣ - 37,3% афзоиш ёфт” [25].

Қайд кардан зарур аст, ки истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ риояи қатъии стандартҳои бехатарӣ, сифат ва санитарӣ, инчунин, таваҷҷуҳ ба

талаботи бозор ва тағйирёбии таъби истеъмолкунандагонро талаб мекунад. Дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, инчунин, ба назар гирифтани равишҳои инноватсионӣ, технологияҳои муосир ва ҷанбаҳои экологӣ муҳим мебошад. Истеҳсоли маводи ғизоӣ дар Тоҷикистон дорои хусусиятҳои ба худ хос буда, бо ҷанбаҳои иқтисодӣ, ҷуғрофӣ ва фарҳангии ин кишвар муайян карда мешавад.

Тоҷикистон кишвари кишоварзӣ буда, соҳаи хоҷагии қишлоқ дар иқтисодиёт нақши муҳим дорад. Истеҳсоли хӯрокворӣ аксар вақт аз коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, аз қабилӣ мева, сабзавот, ғалладона, гӯшт ва маҳсулоти ширӣ оғоз меёбад. Бо дарназардошти имконоти захиравии худ, Тоҷикистон метавонад ба рушди соҳаи кишоварзӣ, маҳсулоти суннатии маҳаллӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣи бозори миллӣ таваҷҷуҳ зоҳир намояд.

Яке аз соҳаҳои дигари муҳимме, ки соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар он фаъолияти махсус дорад, соҳаи рушди саноати мошинсозӣ ба шумор меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба саноати мошинсозӣ аҳаммияти махсус дода шуда, барои рушди устувори он тадбирҳои зиёд чораҷӯӣ мешаванд. Дар кишвар барои рушди ин соҳа Барномаи рушди саноати мошинсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 қабул гардидааст, ки мақсади асосии он таъмини рушди босуботи саноат ба шумор меравад.

Барномаи рушди саноати мошинсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 роҳҳо ва воситаҳои таъмини рушди саноати мошинсозӣ ва самтҳои он, тарзу усулҳои дастгирии корхонаҳо, таҳкими иқтисодии истеҳсоли субъектҳои хоҷагидор, азхудкунии бозорҳои нави фӯрӯши маҳсулот ва дигар ҷанбаҳои рушди маҷмуии иқтисодиёти соҳаҳои алоҳидаро дар бар гирифта, ҳамзамон, дар раванди гузариши иқтисоди мамлакат аз шакли аграрӣ–саноатӣ ба саноатӣ–аграрӣ дар давраи то соли 2025 ҳуҷҷати раҳнамосоз мебошад [2].

Бояд қайд кард, ки нисбат ба дигар соҳаҳои саноат, ки бо миқдори зиёди корхонаҳо тавсиф дода мешаванд, дар саноати мошинсозӣ ҳамагӣ 3 корхона ба истеҳсоли техника ва мошинолотии кишоварзӣ машғул мебошанд ва афзоиши онҳо дар рушди минбаъдаи кишвар рӯзмарра боқӣ мемонад. Истеҳсолкунандагони соҳа дар соли 2021 125 трактор истеҳсол намуданд.

“Масалан, ширкати Акия Авесто Автоматив Индастри имконият дод, ки ҳамасола дар кишвар аз 250 то 300 адад автобусҳо истеҳсол карда шавад. Дар маҷмӯъ, ба истифода додани корхонаи “Талко Узавто Трак” ба афзоиши ҳаҷми маҳсулоти соҳа мусоидат намуда, дар давраи таҳлилшаванда 232 корхонаҳои соҳа ба афзоиши маҳсулоти соҳа таъсири мусбӣ расониданд” [133, с. 66].

Масъалаҳои соҳибкории истеҳсолиро баррасӣ намуда, коркарди алюминийи аввалияро низ мавриди таҳлил қарор додан саривақтӣ мебошад. Коркарди алюминийи аввалия дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар ва инчунин, дар таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ ба содиротнигаронидашуда нақши муҳимро доро мебошад.

Истеҳсоли алюминийи аввалия дар Тоҷикистон дар соли 2022 62 ҳазор тоннаро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2021 2,5% бештар мебошад.

Аз кишвар соли гузашта 51 ҳазор тонна ин металл ба маблағи тақрибан 140 миллион доллар ба хориҷ содир шудааст. Аз нигоҳи нарх, содироти алюминийи аввалия дар соли гузашта 3,6% афзоиш ёфтааст, ки дар соли 2022 истеҳсоли алюминийи аввалия ба миқдори 80 ҳазор тонна ва 50 ҳазор тонна содироти он пешбинӣ гардида буд.

Дар соли ҷорӣ тавлиди ҳудуди 100 ҳазор тонна алюминийи аввалия пешбинӣ шудааст. Қобили зикр аст, ки тавлиди ин фулуз дар Тоҷикистонро ҶСК “Ширкати Алюминийи Тоҷик”, яке аз бузургтарин тавлидкунандагони алюминӣ дар ИДМ ва ягона тавлидкунандаи алюминий дар Осиёи Марказӣ, ба ҳисоб меравад [29].

Зимнан, дар давоми 3 сол ТАЛКО тасмим гирифтааст, ки тавлиди алюминийро 5 маротиба афзоиш дода, ҳаҷми онро ба 300 ҳазор тонна расонад. Аз аввали соли 2023 мутахассисони ТАЛКО 28 адад электролизер (дастгоҳе, ки дар баҳши истеҳсолот барои тавлиди алюминий истифода мешавад) ба кор андохтаанд. Дар назар аст, ки то охири сол зиёда аз 90 адади дигар таъмир ва ба истифода дода шавад. Муомилоти савдои хориҷии ширкат дар 6 моҳи соли 2023 беш аз 113,2 миллион долларро ташкил дод [30].

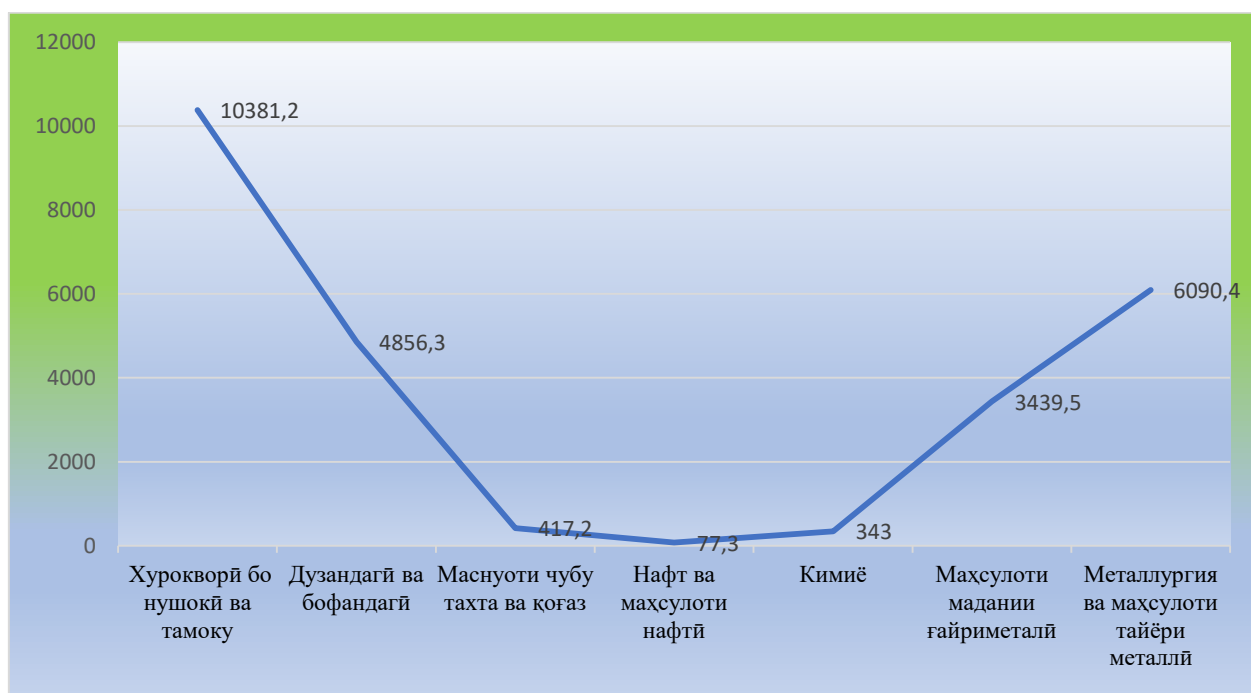
Дар низоми иқтисодиёти кишвар нақши истеҳсоли алюминийи аввалия ҳамчун маҳсулоти стратегӣ калон буда, минбаъд низ барои таъмини рушди босуботи иқтисодӣ ба афзоиши истеҳсолоти он диққати махсус дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки дар сохтори саноати кишвар ташаккул ва рушди коркарди маҳсулоти саноатӣ яке аз нақшҳои асосиро ишғол менамояд. Тоҷикистон мисли кишварҳои дигар метавонад дорои бахшҳои гуногуни истеҳсолӣ, аз қабili коркарди хӯрокворӣ, нассочӣ, кимиёвӣ ва ғайра бошад. Ин соҳаҳо метавонанд барои истеъмоли дохилӣ ва содирот маҳсулот истеҳсол кунанд.

Мушкилоте, ки Тоҷикистон бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, камбудии зерсохтор, манобеи маҳдуд, ақибмонии технологӣ ва вобастагӣ аз воридотро дар бар мегирад. Бо вучуди ин, кишвар метавонад барои дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии рушди саноати истеҳсолӣ, аз қабili ҳавасмандкунӣ, сиёсати сармоягузорӣ ва ғайра чораҳо андешад.

Қайд кардан муҳим аст, ки истеҳсоли саноати коркард аз тарафи корхонаҳои истеҳсолӣ ва умуман аз маҳсулоти кишоварзӣ сар карда то маҳсулоти нафтиву кимиё ва инчунин металлургия, ки дар кишвар самти муҳими истеҳсолот эътироф гаштааст, боз ҳам афзоиш додан лозим меояд.

**Диаграммаи 2.3 - Истехсоли саноати коркард аз тарафи корхонаҳои
истехсолӣ дар соли 2022 (млн сомонӣ)**

Сарчашма: [7; 8, с. 14]

Ҳаҷми истехсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 ба 26479,9 млн сомонӣ баробар шуд, ки аз он 10381,2 млн сомонӣ маҳсулоти хӯрокворӣ бо нӯшокӣ ва тамоку, дӯзандагӣ ва бофандагӣ - 4856,3 млн сомонӣ, маснуоти чӯбу тахта - 417,2 млн сомонӣ, маҳсулоти нафтӣ - 77,3 млн сомонӣ, маҳсулоти кимиё - 343 млн сомонӣ, маҳсулоти мадании ғайриметаллӣ - 3439,5 млн сомонӣ ва металлургия ва маҳсулоти тайёри металлӣ - 6090,4 млн сомони ро ташкил доданд. Ҳаҷми истехсоли маҳсулоти саноат, умуман, дар саноати коркард 16,4 фоиз афзоиш ёфт.

Умуман, истехсоли маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари аҳоли дар кишвар 4472,62 сомони ро ташкил медиҳад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари аҳоли дар минтақаҳои кишвар, бинобар сабаби мавҷудияти ҳолатҳои гуногуни иқтисодиву иҷтимоӣ, фарқият доранд.

Ҳамин тариқ, дар 9 моҳи соли 2023 тавлидоти саноатӣ дар Тоҷикистон 8,2% афзоиш ёфтааст. Дар ин давра ба маблағи 32281,5 миллион сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол шудааст, ки нисбат ба

хамин давраи соли 2022 зиёд мебошад. Омили асосии афзоиши истеҳсолот афзоиши истеҳсоли маҳсулоти саноати кӯҳӣ - 3,6 фоиз, саноати коркард - 12,0 фоиз, таъмини нерӯи барқ, газ, буғ ва ҳаво - 12,5 фоиз зиёд гардид.

Саноати истихроҷи маъдан ба маблағи 6601,3 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ то моҳҳои январ-сентябри соли 2022 бо нархҳои муқоисавӣ 3,6% афзуд. Дар саноати маъдани кӯҳӣ аз рӯйи намудҳои маҳсулоти истеҳсолшуда назар ба хамин давраи соли гузашта истеҳсоли маъдани металл - 5,0%, дигар канданиҳои фойданок - 14,9% зиёд шудааст.

Дар ин давра истеҳсоли намаки хӯрокӣ - 1,6 баробар, ангиштсанг - 6,9% афзоиш ёфтааст. Инчунин, истихроҷи ангишт - 17,7%, нафт - 28,2% ва маводи ғайрифасоль - 4,8% кам шудааст.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати коркард дар моҳҳои январ-сентябри соли 2023 18895,1 млн сомонӣ, аз он фасолияти полиграфӣ — 364,2 миллион сомонӣ, истеҳсоли маҳсулоти нафт — 65,7 миллион сомонӣ, маҳсулоти химиявӣ — 398,0 миллион сомонӣ, дигар маҳсулоти маъданӣ — 2569,4 миллион сомонӣ, металлургия ва маҳсулоти тайёр — 4736 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда шудааст [24].

Ҳамин тариқ, иқтисодиёти мамлакат бештар ба саноат, аз ҷумла соҳибкории саноатӣ вобаста аст. Соҳибкории истеҳсоли соҳаи муҳим ба шумор рафта, барои содироти маҳсулот метавонад манбаи муҳим арзёбӣ гардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисодии калони гидроэнергетикӣ дорад ва қувваи барқи аз ҷиҳати экологӣ тоза соҳаи муҳими саноат мебошад. Инчунин, рушди инфрасохтори нақлиёт метавонад ба омили асосии ҳавасмандгардонии истеҳсолот ва савдо табдил гардад.

Қалби сармояи хориҷӣ, инчунин, бештар намудани фазаи соҳибкорӣ метавонад ба рушди соҳаи истеҳсолот мусоидат намояд. Баъзе кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, бо мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, аз қабili маҳдудияти захираҳои молиявӣ, бекорӣ ва ғайра дучор меоянд, ки

метавонанд ба фаъолияти истеҳсолӣ таъсир расонанд. Тараққиёти саноат ба пешрафти техникӣ ёрӣ расонида, дар раванди истеҳсолот чорӣ намудани технологияҳои нав, кам кардани хароҷот ва чорӣ намудани навоарӣ мусоидат мекунад.

Рушди саноати муосир ва соҳибкории саноатӣ ба самаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ дар заминаи тавсеаи имкониятҳои содиротӣ ва инчунин, таҳкими рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ заминаи устувор мегузорад. Соҳаи саноат яке аз муҳарриқҳои асосии рушди иқтисодӣ дар шароити кунунӣ ба ҳисоб рафта, ба афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ мусоидат мекунад. Ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ инфрасохтори рушдёфтаи соҳаи нақлиёт, энергетика ва коммуникатсия ва инчунин, таъмини рушди устувори иқтисодиро дар замони муосир талаб карда, дар навбати худ, барои тамоми соҳаҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ шартҳои муҳим ба шумор меравад.

2.2. Таҳлили дастгирии сармоягузорӣ дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ

Яке аз самтҳои афзалиятноки инкишофи фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар дар шароити рушди муносибатҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ ҷалби сармояи хориҷиву ватанӣ ба шумор меравад. Таҳким бахшидан барои равандҳои сармоягузорӣ ва таъсиси иқлими мусоид барои соҳибкории истеҳсолӣ шартҳои муҳимми рушди босубот арзёбӣ мегардад. Ҷалби сармоягузорӣ барои рушди босуръати соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун сарчашмаи иловагӣ баромад намуда, дар таҳкими он нақши калидӣ дорад.

Аз ин лиҳоз, таҳлили дастгирии сармоягузорию корхонаҳои истеҳсолиро дар зербоби мазкур, аз нуқтаи назари мавзӯи таҳқиқот, зарур мешуморем. Таҳлили дастгирии сармоягузорию корхонаҳои истеҳсолӣ арзёбии захираҳои молиявиро дар бар мегирад, ки барои

дастгирӣ ва рушди фаъолияти истеҳсолӣ истифода мешаванд. Ин раванд имкон медиҳад, ки самаранокии истифодаи сармоягузорӣ, баҳодиҳии устувори молиявии кишвар ва муайян кардани хатарҳои эҳтимолиро муайян намоем.

“Дар шароити муосири рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаи сармоягузорию ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ афзалият дорад. «Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» қабулгардида татбиқи тамоми тадбирҳо оид ба индустриализунонии кишвар аз ҳисоби давлат (47,5 Ҷоиз), бахши хусусӣ (46,3 Ҷоиз) ва маблағҳои шарикони рушд (6,2%)» амалӣ карда мешавад»[15].

Сиёсати муосири сармоягузорӣ маҷмуи тадбирҳоест, ки ба истифодаи сарчашмаҳои гуногуни самараноки сармоягузорӣ ва дар ин замина, таъмини рушди устувори иқтисодиёти кишвар нигаронида шудааст. Аҳамияти ҷалби сармоягузорию дарк карда, дар кишвар аз ҷониби Ҳукумат ҷиҳати ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузорӣ дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ, бахусус, дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ тадбирҳои мушаххас андешида шуданд.

Таҳия ва қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ», ки дар баробари сармоягузорию хориҷӣ сармоягузорию дохилиро низ ҳавасманд мекунад, яке аз чунин тадбирҳо ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ» байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва як қатор давлатҳои хориҷи наздику дур, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи давлатӣ ва дастгирии соҳибкорӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мораторий дар санҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолот» барои соҳибкорони истеҳсолӣ заминаи устувори ҳуқуқӣ гузоштаанд.

Инчунин, қайд кардан зарур аст, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 «Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармояи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи созишномаи сармоягузорӣ низоми махсуси иҷозатномадиҳӣ таҳия гардида, барои рушди устувори минбаъдаи соҳа мусоидат кард.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, қайд кардан зарур аст, ки бинобар сабаби ҳавасманд гардонидани соҳибкорони истеҳсолӣ ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо ворид карда шуд, ки дар асоси онҳо корхонаҳои навтаъсис ва фаъолияткунанда аз пардохти бочҳои гумрукӣ ва андоз озод карда мешаванд.

“Ҳамчунин, дар қонунгузори амалкунандаи мо барои сармоягузoron зиёда аз 240 намуди кафолату имтиёзҳо, аз ҷумла зиёда аз 110 имтиёзҳои андоз ва гумрук пешбинӣ шудааст. Айни замон, дар кишвар зиёда аз 90 лоиҳаи сармоягузорӣ ба маблағи беш аз 4 миллиард доллар амалӣ карда мешавад” [22].

Татбиқи тадбирҳои дар боло зикргардида, инчунин, барои ҷалби сармоягузории хориҷӣ заминаи устувор гузошта, барои таъсиси иқлими мусоид ва ба даст овардани тамоюли мусоиди сармоягузорӣ хизмат намуд, ки дар натиҷа воридоти сармояи хориҷӣ дар кишвар дар солҳои охир афзоиш ёфт.

Инчунин аз нуқтаи таъмини рушди устувори иқтисодӣ бояд қайд кард, ки дар заминаи ҷалби сармоягузории хориҷӣ ва таъсиси фазои мусоиди иқтисодӣ манбаъҳои сармоягузорино гуногунсамт кардан лозим меояд. Дар айни замон сохтори воридоти сармояи хориҷӣ бартарияти манбаъҳои маҳдуди сармоягузорино нишон медиҳад.

Чадвали 2.7. - Воридоти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2023 млн доллар

Солҳо	Сармоягузориҳои мустақим	%	Дигар намуди сармоягузориҳо	%	Сармоягузориҳои портфелӣ	%	Ҷамъи сармоягузориҳо
2017	354,5	32,2%	245,9	22,3%	500,0	45,5%	1 100,4
2018	326,8	50,7%	317,7	49,3%	-	0,0%	644,5
2019	345,9	57,0%	261,1	43,0%	0,1	0,0%	607,1
2020	162,5	37,9%	265,9	62,1%	-	0,0%	428,4
2021	342,2	47,7%	376,0	52,3%	0,1	0,0%	718,3
2022	618,4	24,0%	1 958,2	76,0%	0,2	0,0%	2 576,8
2023	221,4	8,2%	2 468,9	91,8%	0,1	0,0%	2 690,4

Сарчашма: [23]. [Манбаи электронӣ]. - URL: <https://investcom.tj/uploads/>. (Санаи муҳоҷият: 19.11.2023).

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳаҷми умумии сармоягузориҳо хеле тағйир ёфта, аз 1,1 млрд доллар дар соли 2017 то 2,7 млрд доллар дар соли 2023 афзоиш ёфтаанд. Дар солҳои 2020-2021 коҳиши ин нишондиҳанда мушоҳида мегардад ва аз соли 2022 болоравии босуръатро давом медиҳанд. Аз ҷадвал бармеояд, ки сармоягузориҳои мустақим дар солҳои аввал ҳиссаи назаррас доштанд ва аз 32,2% дар соли 2017 то 57% дар соли 2019 афзоиш ёфтаанд, аммо дар солҳои охир 2022-2023 ҳиссаашон ба таври ҷиддӣ 8,2% дар соли 2023 коҳиш меёбад.

Дигар намуди сармоягузориҳо - қарзҳо, кумакҳои молиявӣ, сармоягузориҳои давлативу хусусӣ пас аз соли 2020 афзоиш ёфта, дар солҳои охир қариб пурра манбаи асосии маблағҳо мегарданд ва 91,8%-ро дар соли 2023 нишон медиҳанд. Бояд қайд кард, ки сармояи портфелӣ бисёр ҳам дар сатҳи паст қарор дошта, гӯе ки вучуд надорад. Ин нишондиҳанда 0,2%-ро нишон дода, аз он дарак медиҳад, ки бозори молиявии дохилӣ, махсусан, бозори фондӣ суст тараққӣ ёфтааст.

“Тибқи маълумоти оморӣ, дар ҳафт соли охир ба кишвар ба маблағи беш аз 95 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ ворид гардидааст, ки зиёда аз 30 миллиард сомонии он сармояи мустақим мебошад. Дар ин давра дар соҳаҳои мухталифи иқтисодиву иҷтимоӣ аз ҳисоби бучети давлатӣ ва сармояи хориҷӣ беш аз 1400 лоиҳаи сармоягузориҳои давлатӣ ба маблағи 36 миллиард сомонӣ амалӣ карда шудааст. Ҳоло дар мамлакат боз 724

лоиҳаи сармоягузорию давлатӣ ба маблағи умумии 152 миллиард сомонӣ амалӣ гардида истодааст” [22].

“Тибқи «Стратегияи миллии рушди кишвар барои давраи то соли 2030» ҳаҷми сармояи мустақим то соли 2026 нисбат ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ то 10 фоиз расонида шуда, солҳои 2022-2026, яъне дар панҷ сол бояд ба иқтисоди миллий беш аз 60 миллиард сомонӣ сармояи мустақим ҷалб карда шавад. Соли 2023 барои ташкили истеҳсолоти нави саноатӣ, васеъгардонию фондҳои асосӣ ва ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти наву рақобатнок аз ҳисоби сармояи хориҷӣ ва маблағи корхонаҳо зиёда аз 7 миллиард сомонӣ равона гардидааст, ки нисбат ба соли 2022-юм 1,5 баробар зиёд мебошад” [15].

Сармоягузорию дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ, таъмини захираҳои зарурӣ барои афзоиш, навсозӣ ва баланд бардоштани самаранокию равандҳои истеҳсолот нақши асосиро мебозанд. Ҷанбаҳои асосие, ки нақши сармоягузорию дар соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити муосир нишон медиҳанд, инкишоф ва нав кардани техника, таҳқиқот ва рушд, баланд бардоштани ихтисоси кадрҳо, вусъат додани иқтидорҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ, таъмини устувории молиявӣ, мутобикати стандартҳо ва талабот мебошанд.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки сармоягузорию ба корхонаҳои истеҳсолӣ имкон медиҳанд, ки технологияҳои нав, таҷҳизот ва инфрасохторро ба даст оранд ва дар ин замина, ҳосилнокию меҳнатро зиёд, хароҷотро кам ва сифати маҳсулотро беҳтар гардонад. Инчунин, сармоягузорӣ ба таҳқиқот ва рушд ба корхонаҳои истеҳсолӣ кумак мекунад, ки равандҳои истеҳсолиро бо усулҳои инноватсионӣ таъмин кунанд, ки ин боиси эҷоди маҳсулоти нав ё такмил додани маҳсулоти мавҷуда мегардад.

Маблағгузорӣ ба омӯзиш ва такмили кормандон малакаҳои қувваи кориро беҳтар мекунад, ки ин ба истифодаи самараноки захираҳо ва

оптимизатсияи равандҳои истеҳсоли оварда мерасонад. Илова бар ин, сармоягузори ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки иқтисодии истеҳсоли зиёд карда, зиёд шудани талабот ба маҳсулот таъмин гардад. Рушди истеҳсолот, ки аз ҳисоби маблағгузори дастгирӣ мегардад, ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат намуда, дар навбати худ ба вазъи иқтисодии ҷомеа таъсири мусбат мерасонад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сармоягузориҳо бояд ба баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсоли, масалан, тавассути ҷорӣ намудани технологияҳои муосир, беҳтар намудани таъминоти моддӣ ва маркетинг равона карда шаванд ва ба корхонаҳои истеҳсоли барои эҷоди захираҳои устувори молиявӣ, ки барои рафъи мушкилоти иқтисодӣ ва тағйирот дар бозор муҳим аст, кумак расонанд. Ҳамин тавр, сармоягузориҳо ба соҳаи истеҳсоли ба рушди устувори он мусоидат намуда, ба эҷоди инноватсия, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва рушди иқтисодиёт, дар маҷмӯъ, мусоидат мекунанд.

“Дар шароити муосир рушди соҳибкории саноатӣ ба фаъолгардонии равандҳои сармоягузори, ки ба афзоиши ҳаҷми сармоягузори ба истеҳсолот нигаронида шудааст, манбаи асосии рушди иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ҷамъовариҳои захираҳои сармоягузори дар соҳибкории истеҳсоли аҳаммияти хосса дорад, зеро он ба устувори иқтисодии соҳибкорӣ, ҳавасмандгардонии сармоягузори истеҳсоли ба базаи моддӣ, афзоиши рақобат ва рушди соҳибкории хурду миёна дар соҳаи истеҳсолот, шуғли аҳоли мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, татбиқи раванди сармоягузори, ки афзоиши сармояи гардиширо дар иқтисодиёт таъмин менамояд, шартҳои асосии таъмини рушди иқтисодӣ мебошад” [127, с. 42].

Бояд қайд кард, ки дар барои рушди соҳибкории саноатӣ маҳз воридоти сармояи мустақими хориҷӣ аз нуқтаи назари таҳкими бахши воқеии иқтисодиёт ҷолиб мебошад. Азбаски сармоягузори мустақими

хориҷӣ барои инкишофи бахши воқеии иқтисодӣ равона мегардад, соҳибқории саноатӣ низ ҳамчун ҷузъи иқтисоди воқеӣ рушд мегирад.

Ҷадвали 2.8. - Ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ аз рӯи соҳаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (млн доллари ИМА)

Номгӯи соҳа	Соли 2021	Соли 2022	тағйирот бо маблағ	тағйирот бо фоиз
Ҳамагӣ ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ	220,5	429,1	+208,6	+94,6%
Аз ҷумла:				
Саноати истихроҷи маъдан ва тарҳрезии конҳои рег	87,4	367,1	+279,7	+4,2 маротиба
Саноати коркард	33,7	57,7	+24,0	+71,2%
Сохтмон	13,1	7,4	-5,7	-43,4%
Миёнаравии молиявӣ	45,8	2,7	-43,1	-16,7 маротиба
Амалиёт бо амволи ғайриманқул, иҷора ва ғаёлияти тичоратӣ	-	0,04	+0,04	-
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	17,8	0,03	-17,7	-545,3 маротиба
Нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа	0,2	-	-0,2	-100%
Савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо	21,8	-6,0	-	-
Дигар соҳаҳо	0,6	0,01	-0,05	-42,2 маротиба

Сарчашма: дар асоси адабиётҳои [21; 23].

Аз ҷадвали 2.8 бармеояд, ки сармоягузории мустақими хориҷӣ дар соли 2021 ба 2022 ба соҳаи саноати истихроҷи маъдан ва тарҳрезии конҳои рег, миёнаравии молиявӣ ва саноати коркард равона гардидааст. Сабаби асосии афзоиши ин нишондиҳанда дар кишвар аз рушди муносибатҳои истеҳсоли ва гузаштан ба модели индустриалӣ маҳсуб меёбад.

“Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки воридоти сармояи мустақими хориҷӣ дар солҳои 2007-2021 асосан ба соҳаҳои энергетика – 598,3 млн доллари амрикоӣ, алоқа - 527,9 млн доллари амрикоӣ, сохтмон – 396,6 млн доллари амрикоӣ, хизматрасонии молиявӣ – 476,8 млн доллари амрикоӣ, омӯзиши геологӣ ва истихроҷи канданиҳои ғайриманқул – 1657,2 млн доллари амрикоӣ, саноат – 747,8 млн доллари амрикоӣ, савдо – 55,3

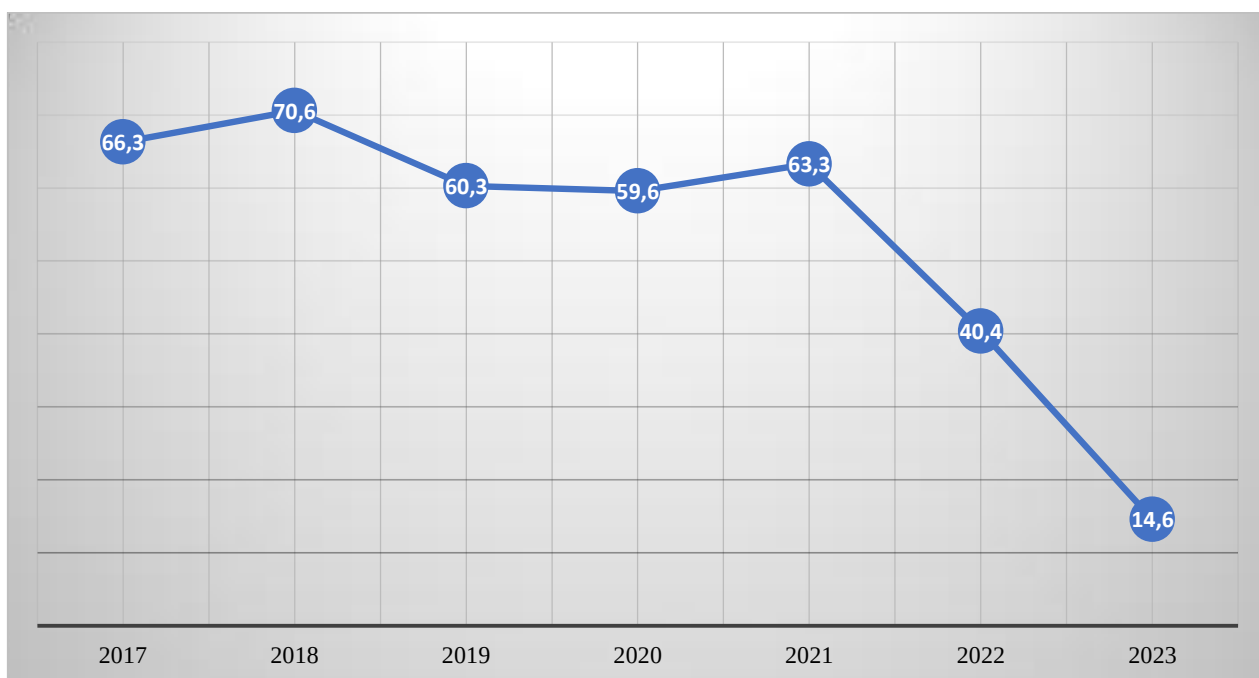
млн доллари амрикоӣ, саноати хӯрока – 12,4 млн доллари амрикоӣ, сохтмони роҳҳо – 14,3 млн доллари амрикоӣ, тандурустӣ – 5,1 млн доллари амрикоӣ, кишоварзӣ – 106,1 млн доллари амрикоӣ, сайёҳӣ – 39,4 млн доллари амрикоӣ, маориф – 47,3 млн доллари амрикоӣ, нақлиёт – 7,6 млн доллари амрикоӣ, саноати сохтмонӣ – 16,2 млн доллари амрикоӣ ва дигар соҳаҳо – 132,2 млн доллари амрикоӣ равона шудааст” [23].

Тавре дар боло қайд карда будем, сармоягузориҳо ба баҳши воқеӣ аз нуқтаи назари рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва таъмини саноатикунони кишвар басо муҳим арзёбӣ мегардад. Сармоягузорӣ ба баҳши воқеии иқтисод маънои маблағгузорӣ ба соҳаҳои истеҳсолӣ, саноатӣ, кишоварзӣ ва дигар бахшҳои воқеии иқтисодиётро дорад. Харидани сахмияҳои ширкат, вомбаргҳо, сармоягузорӣ ба корхонаҳои муосир, амволи ғайриманқул ва монанди инҳоро дар бар мегирад.

Сармоягузориҳо ба корхонаҳо дастрасӣ ба маблағҳои иловагиро фароҳам оварда, барои васеъ кардани истеҳсолот, ҷорӣ кардани технологияҳои нав ва таҳияи маҳсулот ва хидматҳои нав дар шароити кунунӣ нигаронида шудаанд, ки ин дар навбати худ ба зиёд шудани истеҳсолот ва таъмин намудани пешрафти иқтисодиёт мусоидаткунанда мебошад.

Ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба рушди баҳши воқеии иқтисод дар кишвар, инчунин, барои таъсиси корхонаҳои муштарак, интиқоли технологияҳо ва дигар шаклҳои ҳамкорӣ замина мегузорад. Аз ин лиҳоз, рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар самти ҷалби сармояи хориҷӣ таҳлили дақиқ ва идоракунии самараноки хавфҳоро талаб мекунад. Тақсими дурусти сармоя, банақшагирии стратегӣ ва дастгирии давлатӣ метавонад ба истифодаи самараноки сармоягузорӣ дар иқтисодиёти воқеӣ, махсусан, барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ таҳким бахшад.

**Диаграммаи 2.4 - Сармоягузориҳо ба бахши воқеӣ, бо % аз ҳаҷми
умумӣ дар солҳои 2017-2023**

Сарчашма: [22; 23] ва маълумотҳои Бонки Умумиҷаҳонӣ

Диаграмма нишон медиҳад, ки сармоягузорӣ ба бахши воқеӣ дар солҳои пештара зиёд буда, баъдан, дар соли 2019 ва 2020 рӯ ба таназзул ниҳодааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аз соли 2021 сармоягузориҳо боз тамоюли баландшавиро пайдо карда, дар рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар барои ҳалли масъалаҳои мушаххаси иқтисодӣ замина гузошта истодааст.

“Бояд қайд кард, ки рушди соҳибкорӣ саноатиро дарк карда, солҳои 2022-2026 дар кишвар солҳои рушди саноат эълон гардид. Дар натиҷа, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 1200 коргоҳу корхонаи нави истеҳсолӣ бо 11 ҳазор ҷойи корӣ таъсис дода шудааст. Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ 4,6 баробар афзоиш ёфта, ба зиёда аз 46 миллиард сомонӣ расонида шуд, ки барои таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ низ таъсири ҳудро расонид. Ҳамин тариқ, рушди бахшҳои воқеӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷалби сармояи мустақим ва воридоти технологияҳои нави инноватсионӣ раванди

индустриаликунони кишварро таъмин намуда, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва шумораи ҷойҳои нави кориро афзоиш медиҳад”[14].

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кунем, ки Ҳукумати мамлакат рушди баҳши хусусӣ, соҳибкорӣ ва сармоягузорию дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 ҳамчун воситаи асосии ноил шудан ба ҳадафҳои миллии муайян кардааст ва ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоид барои пешбурди фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ, барои сармоягузорӣ ҷолиб гардонидани иқтисодӣ кишвар ва ба содирот нигаронидани он пайваста ҷорачӯӣ менамояд.

“Дар натиҷаи тадбирҳои амалигардида шумораи субъектҳои соҳибкорӣ дар 7 соли охир аз 62 ҳазор ба 350 ҳазор баробар гардид. Дар ин давра аз ҷониби соҳибкорони кишвар беш аз 2 ҳазор корхонаву коргоҳҳои истеҳсоли 21 ҳазор ҷойи корӣ, 1380 иншооти соҳаи маориф, 1213 муассисаи тандурустӣ, 11,5 ҳазор километр роҳ ва 461 пул бунёду азнавсозӣ карда шуданд. Танҳо дар соли 2023 соҳибкорони мамлакат 715 корхонаи нави истеҳсоли 5 ҳазор ҷойи корӣ сохта, ба истифода супориданд” [12].

Ҳамин тариқ, дар давраи истиқлол дар заминаи таъсиси иқлими мусоиди соҳаи саноат муносибатҳои истеҳсоли рушд ёфта, дар кишвар беш аз се ҳазор корхонаи саноатӣ таъсис дода шуда, зиёда аз 54 ҳазор ҷойи корӣ муқаррар гардид, ки дар навбати худ он барои шуғли пурмаҳсул пояи устувор гузошт.

Бо иртибот ба мавзӯи тадқиқот, бояд қайд кард, ки бинобар сабаби ба миён омадани хавфҳои муосир ҷалби сармоягузорию мустақими хориҷӣ, умуман, дар ҷаҳон рӯ ба коҳиш ниҳодааст. Паст шудани ҳаҷми воридоти ҷаҳонии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ барои ҳамкориҳои судманди тичоративу иқтисодӣ монеаҳоро эҷод кард.

Сабаби асосии коҳиш ёфтани ин нишондиҳанда аз хавфҳои муосири ҷаҳонӣ ва паҳншавии пандемия дар соли 2019 ва 2020 ба шумор мерафт.

Мувофиқи маълумотҳои ЮНКТАД, бо таваҷҷуҳ ба таъсири манфии "буҳрони сершумор ва ҷолишҳо дар арсаи ҷаҳонӣ", аз ҷумла рӯйдодҳои Украина, нархи баланди маводи ғизоӣ ва неруи барқ, "хатари таназзул ва фишори қарз дар бисёр кишварҳо чараёни сармоягузори мустақими хориҷӣ дар соли 2022, пас аз коҳиши шадид дар соли 2020 ва афзоиши дубора дар соли 2021, 12% коҳиш ёфта, то 1,3 триллион долларро ташкил дод. Маблағгузори байналмилалӣ лоиҳаҳо, ҳамроҳшавӣ ва харидҳои фаромарзӣ, бахусус, аз саҳттар шудани шароити маблағгузорӣ, афзоиши ғоизҳо ва номуайяни дар бозорҳои молиявӣ осеб دیدанд [33].

Бояд қайд кард, ки баъди барқароршавии иқтисодиёти ҷаҳон ҷалби сармояи хориҷӣ дар ҷаҳон боз рӯ ба афзоиш ниҳода, дар рушди ғаъолияти хоҷагии умумиҷаҳонӣ мавқеи хешро барқарор кард.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, инчунин, қайд кардан зарур аст, ки дар рушди муносибатҳои истехсолӣ, тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ бо кишварҳои шарикони рушд ва муассисаҳои молиявӣ қарзии байналхалқӣ саҳми беандоза доштанд. Сиёсати дарҳои кушод ва рушди равандҳои ҳамгироӣ барои кишвар имкон дод, ки диққати иштирокчиёни бозори молиявӣ байналхалқиро ҷалб намояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар сохтори воридоти сармоя саҳми муассисаҳои молиявӣ байналмилалӣ хеле калон аст. Масалан, дар соли 2021 ҷудо намудани сармоя ба маблағи 452,9 миллион доллар, дар соли 2022 459,7 миллион доллар ва дар соли 2023 246,8 миллион доллар ба нақша гирифта шуд. Ин маблағҳо асосан аз ҳисоби маблағҳои Бонки аврупоӣ таҷдид ва рушд, Бонки исломии рушд ва Бонки ҷаҳонӣ ҷалб карда шаванд.

“Ҳамчунин, лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ аз ҷониби Бонки асиёи рушд, Сандуки рушди Саудӣ, Сандуки рушди Кувайт, Бонки содироту воридоти Чин, Бонки сармоягузори Аврупо, Бонки рушди Аврусиё ва дигар донорҳо маблағгузорӣ мешаванд. Бино ба маълумоти Вазорати молияи Тоҷикистон, то 1 октябри соли гузашта қарзи хориҷии Тоҷикистон 3 миллиарду 163 миллион ё 36,9 дарсади ММД-и кишварро ташкил додааст. Дар 9 моҳи соли гузашта барои адои қарзи хориҷии кишвар 149,2 миллион доллар ҷудо шудааст” [24].

Вобаста ба масъалаи мазкур, дарк кардан зарур аст, ки дар шароити рушди босуръати муносибатҳои молиявии байналхалқӣ қарзи байналмилалӣ шартӣ муҳимми рушди баҳши воқеии тамоми кишварҳо ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ рушди муносибатҳои сармоягузорӣ дар доираи имкониятҳои мавҷудбуда, махсусан, барои саноаткунории кишвар шартӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Яке аз шартҳои муҳимми рушди соҳибкории саноатӣ низ ҷалби сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ ба шумор меравад. Сармоягузориҳо ба фондҳои асосии давлатӣ намудҳои гуногуни дороиҳоро дар бар гирифта, ба рушди иқтисодиёт ва махсусан, ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ нигаронида мешаванд. Мақсади сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ таъмини маблағгузори устувори фаъолияти минбаъда, рафъи тағйироти иқтисодӣ ва дастгирии рушди соҳаҳои асосии саноат ба ҳисоб меравад.

Бояд қайд кард, ки новобаста аз он, ки сармоягузорӣ ба фондҳои асосии кишвар гарчанде, ки ҳамасола зиёд шуда бошад ҳам, нисбати кишварҳои тараққикарда хеле фарқ мекунад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи он меравад, ки рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва умуман саноаткунории кишвар аз нишондиҳандаи мазкур вобастагии хеле калон дорад.

Маблағгузорӣ ба фондҳои асосӣ дар инкишофи соҳибкории истеҳсолӣ низ нақши муҳим бозида, ба воситаи таъминоти таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт ва инфрасохтор, ки барои истеҳсоли маҳсулот заруранд, рушди муносибатҳои истеҳсолиро таҳким мебахшад. Аз ин

лиҳоз, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти саноаткунории кишвар чалби сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҷадвали 2.9. - Сатҳи сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ нисбат ба ММД (бо фоиз)

Соли	Ҳамагӣ	Давлатӣ	Хусусӣ	Саҳми давлатӣ (%)	Саҳми хусусӣ (%)
2016	20.2	7.9	12.3	39.1%	60.9%
2017	17.4	7.7	9.7	44.3%	55.7%
2018	18.4	9.1	9.3	49.5%	50.5%
2019	15.4	7.6	7.8	49.4%	50.6%
2020	14.0	7.7	6.3	55.0%	45.0%
2021	14.9	6.1	8.8	40.9%	59.1%
2022	14.1	5.7	8.4	40.4%	59.6%
2023	15.8	6.0	9.8	38.0%	62.0%

Сарчашма: дар асоси адабиёти [23].

Аз ҷадвал бармеояд, ки сатҳи сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ нисбати ММД дар солҳои охир коҳиш ёфтааст. Аммо бояд қайд кард, ки дар айни ҳол дараҷаи муайяни сармоягузорӣ, ки ба ҳамаи кишварҳо дахл дорад, ба воқеаҳои асосӣ нисбат ба ММД вуҷуд надорад. Ҳаҷми маблағгузорӣ ба фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар, бахусус, ба фондҳои асосӣ вобаста ба шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ин ё он кишвар метавонад ба таври назаррас фарқ кунад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар бисёр маврид таъсири иқлими мусоиди сармоягузорӣ ҳамчун шартҳои муҳими рушди иқтисодӣ тавсия дода мешавад.

Бояд гуфт, ки самаранокии чунин сармоягузориҳо аз самаранокии идоракунии фондҳо ва дуруст тақсим кардани маблағҳо барои ноил шудан ба мақсадҳо вобаста мебошад. Яъне, на танҳо ба ҳаҷми сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ, балки ба идоракунии самараноки онҳо, ҳамчунин, саҳми онҳо дар рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ва некуаҳволии кишвар низ таваҷҷуҳ бояд кард.

Нигоҳ доштани ҳолати фондҳои асосии кишвар дар сатҳи баланд ва навсозии онҳо аз маблағгузорӣ вобастагии калон дорад. Аз ин рӯ, дар тамоми кишварҳои дунё маблағгузорӣ ба техника ва технологияи ҳозиразамон имконият медиҳад, ки самарави истеҳсолот баланд, сифати маҳсулот беҳтар ва арзиши аслии маҳсулот кам карда шавад.

Сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ, сохтмони биноҳои нави истеҳсоли ва васеъ намудани иқтидорҳои мавҷуда, инчунин, имкон медиҳад, ки ҳаҷми истеҳсолот афзоиш ёфта, дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ замина гузорад.

Бояд дуруст дарк кард, ки дар шароити иқтисодиёти бозор корхонаҳо барои татбиқи фаъолияти истеҳсолию фурӯш ба воситаҳои гуногуни молиявӣ дар ҳаҷми калон доимо эҳтиёҷ доранд. Барои идоракунии саноат иштирокчиёни бозор ва инчунин корхонаҳо дар ҷустуҷӯи манбаъҳои тараққиёт ба бозорҳои дохилӣ ва беруна муроҷиат мекунанд.

“Айни замон, дар шароити бӯхрони ҷаҳонии иҷтимоию иқтисодӣ, ки аз таъсири зараровари пандемияи вируси давомдор, афзояндаи номуайянии глобалӣ, ҷангҳои тиҷоратӣ ва дигар омилҳои номусоиди макроиқтисодӣ зӯхур кардааст, коҳиши фаъолияти соҳибкорӣ ва ҳаҷми содироти саноатӣ сармоягузорӣ ба як падидаи васеъ табдил ёфтааст” [118, с. 35].

Аз ин лиҳоз, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин шароит ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманди иқтисодиву сармоягузорӣ басо муҳим арзёбӣ мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки мушкилоти асосии рушди соҳибкорӣ аз нокифоя ё набудани маблағ барои барномаҳои дастгирии рушд, Ҷоизҳои баланд барои субъектҳо, сатҳи пасти рушди соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолот, саноати коркард, хизматрасонӣ ва тамаркузи он дар соҳаҳои миёнаравии иқтисодиёт, сатҳи нокифояи инфрасохтори дастгирии соҳибкорӣ, набудани сармояи ибтидоӣ барои оғози тиҷорат ва монанди инҳо иборат мебошад. Сарфи назар аз як қатор омилҳои манфӣ, ки ба фазои сармоягузорӣ таъсир мерасонанд, шароите, ки фароҳам оварда шудааст, ба татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ мусоидат мекунанд.

Самти асосии баланд бардоштани ҳолибияти сармоягузорию субъектҳои хоҷагидор дастгирии давлат дар шакли субсидия, имтиёз ва

дигар дастгириҳои гуногун мебошад. Албатта, дар ин ҷо рушди инфрасохтор ва муҳити иттилоотӣ, рушди инфрасохтори дастгирии субъектҳо, ҳавасмандгардонии рушди соҳаҳои технологияҳои баланд ва ҳавасмандгардонии диверсификатсияи содирот зарур мебошад. Инчунин, дар самти мазкур тадқиқоти минбаъда барои таҳияи ҳадафҳо барои ҳавасмандгардонии рушди бахшҳои технологӣ бо назардошти барномаҳои рушди кластер дар минтақаҳо низ зарур меояд [85].

Дар асоси таҳлилҳои дар боло зикргардида, ба хулосае омадан мумкин аст, ки дастгирии сармоягузориҳои фаъолияти хоҷагидорӣ, махсусан корхонаи истеҳсоли, арзёбии захираҳои молиявиро дар бар мегирад, ки барои рушди соҳаи соҳибкории истеҳсоли нигаронида шудааст. Дар асоси чунин таҳлилҳо, самаранокии истифодаи сармоягузорӣ, баҳодихии устувори молиявии кишвар ва муайян кардани хатарҳои эҳтимоли барои соҳибкории истеҳсолиро муайян намудан мумкин мебошад. Дар баробари ин, ҷалби сармоягузорӣ барои рушди устувори соҳибкории истеҳсоли ҳамчун сарчашмаи иловагӣ баромад намуда, дар таҳкими он нақши басо муҳим дорад.

Нақши сармоягузориҳо дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ дар рушди соҳибкории истеҳсоли, таъмини захираҳои зарурӣ барои афзоиш, навсозӣ, баланд бардоштани самаранокии равандҳои истеҳсолот ва таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ ифода мегардад. Ҷанбаҳои асосие, ки нақши сармоягузориҳо дар соҳибкории истеҳсоли ошкор менамоянд, навгонии технологӣ, тадқиқот ва рушд, баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандон, вусъат додани имкониятҳои васеи истеҳсоли, вусъати шуғли пурмаҳсул ва таъмини устуворнокии молиявӣ мебошанд.

Ҳамин тариқ, сармоягузориҳои хориҷӣ дар рушди соҳибкории истеҳсоли нақши калидиро иҷро карда, инчунин, барои ба даст овардани технология ва таҷҳизоти замонавӣ, ки равандҳои истеҳсолиро рушд дода, маҳсулнокии меҳнат ва сифати маҳсулотро баланд мебардорад. Сармоягузорӣ дар тадқиқот ва таҳияи навгонӣ барои кишвар имкон

медихад, ки маҳсулоти нави ба талаботи муосир ҷавобгӯбуда ба роҳ монем. Инчунин, сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ сатҳи касбияти кормандони корхонаҳоро баланд бардошта, равандҳои истеҳсолиро боз ҳам беҳтар ва самараноктар менамояд. Сармоягузорӣ ба соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ, барои таъмини рақобатпазирии маҳсулот, васеъ истифода намудани имкониятҳои мавҷудбуда ва таҳкими имкониятҳои содиротӣ, ки яке аз ҳадафҳои кишвар ба шумор меравад, шартҳои муҳимми рушди соҳа маҳсуб меёбад.

2.3. Таҳлили омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ яке аз соҳаҳои муҳимми фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар ба шумор меравад. Аз инкишофи ин соҳаи муҳим рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ ва таъмини рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ вобастагии калон дорад. Маҳз дар ин соҳа истеҳсолоти маҳсулоти рақобатпазир, беҳтар гардонидани сифати хизматрасонӣ, тақвияти имкониятҳои содиротӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии муносибатҳои истеҳсолӣ амалӣ мегардад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ба ташаккулёбӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити кунунӣ омилҳои зиёд таъсир мерасонад. Омилҳои асосие, ки ба соҳибкории истеҳсолот таъсир мерасонанд, аз омилҳои иқтисодӣ, технологӣ, сиёсӣ-ҳуқуқӣ, институтсионалӣ ва иҷтимоиву маданӣ иборат мебошанд. Ҳар яке аз ин омилҳо ба истифодаи васеи захираҳои гуногун ва умуман, ба ҷомеа, ки барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ аҳаммияти калон доранд, таъсир мерасонанд.

“Ба омилҳои сершумори иқтисодӣ миқёси бозорҳо ва сатҳи рушди онҳо, ҳаҷм ва тақсимооти даромади хонаводаҳо, сатҳи тақозои муассир ва шиддатнокии рақобат дар соҳаҳо, устувории пули миллӣ, ки лоиҳаҳои

ояндадори дарозмуддатро ба вучуд меорад, мавҷудияти пасандозҳо дар байни аҳоли ва омодагии онҳо барои сармоягузорӣ ба иқтисодиёти миллӣ, мавҷудияти қарзҳо барои бахши воқеии иқтисодиёт, ҳолати фондҳои асосӣ ва ғайра, ки ба монеаҳои воридшавӣ ба соҳибкорӣ ва хатарҳои соҳибкорӣ таъсир мерасонанд ва ниҳоят, ташаббуси соҳибкорӣ дохил мешаванд” [83, с. 47].

Дар шароити рушди илму технология омилҳои технологӣ ба рушди фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ таъсири назаррас расонида, дар тақвияти муносибатҳои истеҳсолӣ саҳми калонро доро мебошад. Дар баробари омилҳои марбут ба соҳаи иҷтимоӣ, аз қабili маориф ва илм ва инчунин, маданияти соҳибкорӣ омилҳои технологӣ самти муҳимми афзалиятноки соҳа ба шумор мераванд. Омилҳои технологӣ, инчунин, дар шароити муосир барои татбиқи имкониятҳои васеъ, ки дар заминаи ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ бо кишварҳои шарикони рушд сурат мегирад, заминаи устувор мегузорад.

Дар баробари омилҳои технологӣ омилҳои фарҳангиву иҷтимоӣ низ дар раванди рушди муносибатҳои истеҳсолӣ нақши муҳим доранд. Омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ меъёрҳои ахлоқии ҷомеа, сатҳи таҳсилот ва касбият ва ниҳоят, анъанаҳои фарҳангии ҷомеаро дар бар мегиранд. Чунин омилҳо муносибат ба соҳибкории истеҳсолӣ дар ҷомеа, сатҳи маданияти тоҷиронро дар самти диверсификатсияи истеҳсолот муайян мекунанд, ки барои рушди соҳа шартҳои иловагӣ маҳсуб меёбанд.

Бояд қайд кард, ки дар таҳкими рушди муносибатҳои истеҳсолӣ омилҳои сиёсиву ҳуқуқӣ таъсири бевосита мерасонанд. Маҳз заминаи ҳуқуқӣ ва ҳолати мусоиди сиёсӣ барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ шароитҳои муфидро фароҳам меорад. Мавҷудияти базаи хуби ҳуқуқӣ, сиёсати мусоиди андоз, устуворнокии сиёсии кишвар ва танзими дурусти бозори меҳнат барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ фазои мусоид фароҳам меорад. Имтиёзҳои андозӣ ва рушди устувори тижорат, ҳимояи

ҳуқуқ ва моликият барои ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ мусоидат намуда, ба рушди соҳа таҳким мебахшад.

Барномаҳои давлатӣ, ки дар самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ ба мисоли грант, имтиёзҳои қарзӣ, маблағгузориҳои давлатӣ қабул мегарданд, барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла соҳибкории саноатӣ мусоидаткунанда мебошанд.

Сиёсат дар самти ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ бо шарикони рушд ва инчунин, бо кишварҳои дуру наздик дар заминаи пешниҳоди имтиёзҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ низ шартҳои муҳим барои таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ арзёбӣ гашта, барои таъмини рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ заминаи устувор мегузорад.

Инчунин, қарори сиёсӣ оид ба рушди инфрасохтор, нақлиёт, иттилоот ва энергетика барои дастрасӣ ба сармоя ва технологияи муосир мусоидат намуда, барои рушди истеҳсолот аҳаммияти муҳим дорад. Сиёсат ва базаи ҳуқуқӣ дар самти ҳимояи муҳити зист ва ташаккули иқтисодиёти сабз ба рушди муносибатҳои истеҳсолӣ таъсири бевосита мерасонад.

Бояд қайд кард, ки дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ омилҳои институтсионалӣ низ барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ аҳаммияти басо калон доранд. Низомии ҳуқуқии кишвар, ниҳодҳои давлатӣ ва равандҳои маъмурӣ, низомии молия ва дигар ниҳодҳо ба ташаккулёбии тижорати муосир ва махсусан, ба соҳибкории истеҳсолӣ таъсири бевосита мерасонанд.

Дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ, мавҷудияти низомии муосири бонкӣ, сифати стандарт ва таъмини бехатарӣ, танзими самараноки давлатӣ, сифати баланди илму маориф, прогресси технологӣ, маданияти баланди соҳибкорӣ ва сатҳи касбияти кормандон дар таҳкими рушди муносибатҳои истеҳсолӣ шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳамаи ин омилҳо ба яқдигар саҳт алоқаманд буда, татбиқи ҳамоҳанги онҳо метавонад рушди устувори истеҳсолотро таъмин намояд.

Қайд кардан зарур аст, ки аз байни тамоми омилҳо аз ҳама таъсири калон ба рушди соҳибқорӣ истеҳсолӣ омилҳои иқтисодӣ расонида метавонанд. Дар рушди соҳаи маъмур омилҳои иқтисодӣ нақши калидиро иҷро менамоянд. Ҳолати мусоиди хоҷагидорӣ, рушди босуботи иқтисодӣ, дастрасии аҳоли ва иштирокчиёни бозор ба захираҳои молиявӣ ва сармоя, мавҷудияти бозори тараққиқардаи муосир, таҳкими равандаҳои ҳамгироии иқтисодии кишвар, сиёсати андоз ва танзими ҳуви муносибатҳои истеҳсолӣ шартҳои муҳимми рушди истеҳсолот ба шумор мераванд. Аз ин лиҳоз, барои таъбиқи омилҳои зикршуда тамоми кишварҳои дунё тадбирҳои заруриро аз нуқтаи назари таъмини рушди устувори истеҳсолӣ амалӣ менамоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мисли дигар кишварҳои собиқ шуравӣ аз аввали солҳои соҳибистиклолӣ барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ тадбирҳои зиёд андешида шудаанд. Яке аз чунин тадбирҳо, ки ба рушди устувори муносибатҳои истеҳсолӣ таъсир мерасонад, хусусигардонии моликият ба ҳисоб меравад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусигардонӣ ба либерализатсияи муносибатҳои моликият, барҳам додани монополияи моликияти давлатӣ ва кушодани роҳ ба демократиконии муносибатҳои иқтисодӣ нигаронида шуда буд. Бояд қайд кард, ки хусусигардонӣ асоси тамоми низоми ислоҳоти иқтисодиро дар мамлакатҳои собиқ шуравӣ дар бар мегирифт.

“Махсусан, дар марҳалаи ибтидоии ислоҳоти иқтисодӣ дар бораи натиҷаҳои ниҳонии онҳо неқбинӣ ба амал омад. Охири ба тезонидани суръати афзоиши иқтисодиёт, ташаккули сохтори бештар самарабахши хоҷагии халқ, баланд бардоштани даромаднокии истеҳсолот ва соҳаи хизматрасонӣ ва табиист, ки суръат бахшидани беҳбудии сатҳи зиндагии мардум ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ фаҳмида мешуд” [142, с. 3].

Бояд қайд кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аввали солҳои соҳибистиклолӣ дар фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар нақши

хусусигардони моликияти давлатӣ саҳми калон гузошт. Масъалаҳои хусусигардони моликият минбаъд барои ислоҳоти иқтисодӣ ва ташаккулёбии иқтисодиёти бозоргонӣ заминаи устувор гузошта, дар диверсификасиякунонии бозори дохилӣ ва ташаккули гуногуншаклии моликият ҳамчун шарти муҳимми низоми муосири иқтисодиёти бозоргонӣ омили муҳим арзёбӣ гардид.

Чадвали 2.10. - Динамикаи хусусигардони моликияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2023

Соҳаҳо	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ҳамагӣ	180	107	84	57	77	81	34	12
Саноат	8	3	-	1	3	4	1	4
Сохтмон	2	2	1	2	-	1	-	-
Нақлиёт ва алоқа	10	11	-	3	4	5	-	2
Тиҷорат	4	-	1	1	2	-	-	-
Хизматрасонии маишӣ	6	1	5	6	2	-	-	1
Ҳоҷагии қишлоқ	132	70	36	20	37	33	-	3
Дигар соҳаҳо	18	20	41	24	29	38	33	2

Сарчашма: [23 С. 234]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки чараёни хусусигардони моликияти давлатӣ дар солҳои истиқлол ва баъди он бо фарқияти калон ва гуногун сурат гирифт. Тавре ки аз ҷадвал бармеояд, хусусигардони моликияти давлатӣ бештар дар соҳаҳои кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқа мушоҳида мешавад. Дар соҳаи ҳоҷагии қишлоқ тамоюли хусусигардони моликияти давлатӣ баланд ва гуногун мушоҳида мешавад.

Дар соли 2022, тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, хусусигардони моликияти давлатӣ фақат дар дигар соҳаҳо мушоҳида мешавад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи он меравад, ки аз рӯзи ба даст овардани истиқлол ислоҳоти иқтисодӣ оғоз гардида, то имрӯз қариб аксарияти корхонаҳои давлатӣ, бинобар ба роҳ мондани фаъолияти самаранок ва рушди муносибатҳои бозоргонӣ, хусусӣ гардонидани шудаанд.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки дар шароити рушди бозор хусусигардонӣ метавонад ба рушди соҳибкории истехсолӣ таъсири бевосита расонад. Маҳз хусусигардонии моликияти давлатӣ аз ҳисоби корхонаҳои хусусӣ иштирокчиёни бозорро зиёд намуда, барои таҳкими муносибатҳои истехсолӣ мусоидат мекунад. Зиёд шудани корхонаҳои хусусӣ барои баланд намудани маҳсулнокии меҳнат ва сифати мол ва инчунин, барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳо заминаи устувор мегузорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки корхонаҳои хусусӣ фаъолияти истехсолиро самараноктар ба роҳ монда, барои ҷалби сармоягузорӣ ва технологияи муосир замина мегузоранд, ки чунин иқдом барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ миллии шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар баробари ин, хусусигардонии моликияти давлатӣ на фақат барои ҷалби сармояи хориҷӣ, балки барои ба вучуд овардани сармоягузори ватанӣ, ки барои рушди истехсолоти маҳсулоти ватанӣ манфиатдор мебошанд, шароити мусоид фароҳам меорад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи модернизатсияи иқтисодӣ, таъмини рақобатпазирии иқтисодӣ миллии дар заминаи шарикӣ рушди бахши хусусӣ ва давлат ва таъсири ҷойҳои нави корӣ меравад.

Аз тарафи дигар, хусусигардонии моликияти давлатӣ танзим ва назорати самаранокро талаб мекунад, ки барои пешгирии монополия, нодуруст истифода намудани захираҳои молиявӣ меҳнатӣ ва инчунин, идораи нодурусти пешгирии хавфҳои муосир омили муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, барои илми иқтисодӣ ва таҷрибаи хоҷагидорӣ кишвар масъалаҳои хусусигардонии моликияти давлатӣ, аз нуқтаи назари ташаккулёбии гуногуншаклии моликият ва рушди муносибатҳои бозоргонӣ, аҳамияти махсусро доро мебошад.

Вобаста ба мавзӯи тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки барои рушди соҳибкории истехсолӣ дар сатҳи муътадил нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди босуботи иқтисодӣ барои тамоми соҳаҳои афзалиятноки иҷтимоиву иқтисодӣ, аз ҷумла, барои соҳибкории саноатӣ заминаи устувори молиявӣ иқтисодӣ мегузорад.

Бинобар ин, афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ барои тамоми кишварҳои дунё самти муҳимми сиёсати иқтисодӣ ба шумор меравад.

Ҷадвали 2.11. - Динамикаи нишондиҳандаҳои марбут ба рушди соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023

Нишондиҳандаҳо	Ҳаҷм
Гардиши савдои хориҷӣ, млн доллар	8328,9
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ, млн сомонӣ	46857
Шумораи корхонаҳои саноатӣ, воҳид	3453
Индексҳои ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта	109,0
Истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳо аз рӯйи шаклҳои моликият бо нархҳои соҳаҳои дахлдор, млн сомонӣ	46857,1
Сармоягузориҳо аз рӯйи намудҳои фаъолияти иқтисодии корхонаҳо, ҳазор доллар	2 783 975,2
Шумораи кормандони саноатӣ истеҳсоли, ҳазор нафар	87,5

Сарчашма: дар асоси адабиёти [21]

Таҳлилҳо дар самти фаъолияти соҳибкории истеҳсоли нишон медиҳанд, ки нишондиҳандаҳои зикргардида барои рушди соҳаи омилҳои таъсиррасон ба ҳисоб мераванд, Бояд қайд кард, ки таъмини устуворнокии онҳо барои соҳибкории истеҳсоли ва умуман, барои фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар омили пешрафт ва баръакс, паст шудани ҳаҷми онҳо омили монеаҷавандаи рушд ба шумор мераванд.

Аз ин лиҳоз, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи муътадил нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ самти муҳимми сиёсати иқтисодӣ арзёбӣ мегардад. Бояд қайд кард, ки дар кишвар оид ба татбиқи манфиатҳои иқтисодӣ ва таъмини рушди босуботи иқтисодӣ чораҳои мушаххас дида мешаванд.

“Дар ҳафт соли охир суръати рушди иқтисоди миллӣ ба ҳисоби миёна 7,5 фоизро ташкил дода, ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти дохилӣ 1,5

баробар зиёд гардид. Дар натиҷаи тадбирҳои амалигардида шумораи субъектҳои соҳибкорӣ дар ин давра аз 62 ҳазор ба 350 ҳазор баробар гардид. Дар ин давра, аз ҷониби соҳибкорони кишвар беш аз 2 ҳазор корхонаву коргоҳҳои истеҳсолиё бо 21 ҳазор ҷойи корӣ, 1380 иншооти соҳаи маориф, 1213 муассисаи тандурустӣ, 11,5 ҳазор километр роҳ ва 461 пул бунёду азнавсозӣ карда шуданд. Танҳо дар соли 2023 соҳибкорони мамлакат 715 корхонаи нави истеҳсолиё бо 5 ҳазор ҷойи корӣ сохта, ба истифода супориданд” [12].

Дуруст дарк кардан лозим аст, ки рушди босуботи иқтисодӣ дар сурати идоракунии самаранок метавонад ба рушди корхонаҳои истеҳсолиё таъсири манфӣ расонад. Дар ҳолати таъмини рушди босуботи иқтисодӣ талабот ба молҳои гуногун ва хизматрасонӣ баланд мегардад, ки чунин ҳолат барои баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат ва ғуруши молҳо оварда мерасонад.

Инчунин, ҷалби сармоягузориё ба таъмини рушди устувори иқтисодӣ алоқамандии зиҷ дорад. Дар сурати афзоиши нишондиҳандаҳои иқтисодӣ воридоти сармоя низ зиёд мегардад. Корхонаҳои истеҳсолиё метавонанд чунин ҳолатро барои васеъ гардонидани имкониятҳои истеҳсолиё истифода баранд.

Дар баробари ин, дар шароити таъмини рушди босуботи иқтисодӣ рушди инноватсия ва таҳияи лоиҳаҳои навгонӣ ба миён меояд. Дар чунин шароит рушди соҳаи илму техника мушоҳида гашта, барои таҳия ва истеҳсоли моли илмталаб ва таъмини рақобатпазирии иқтисодӣ заминаи устувор гузошта мешавад. Инчунин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз дар таъмини рақобатпазирии иқтисодӣ технологияи муосир нақши ҳалкунандаро дорад.

Идеяи нақши ҳалкунандаи технология дар таъмини рушди иқтисодӣ ниҳоят дар илми иқтисод дар нимаи дуюми асри 20 таҳким ёфт. Инро метавон аз рӯйи асарҳои барандаи ҷоизаи Нобел Саймон Кузнетс, ки рушди бомуваффақиятро бо оғози “давраи илмӣ” эълон кард, баҳо дод.

Ба гуфтаи ӯ, сарчашмаҳои асосии рушди иқтисоди кишварҳои пешрафта аз нимаи дууми асри 19 технологияҳои илмталаб мебошанд. Тағйироти кулӣ дар шароити амалияи соҳибкорӣ, ки дар натиҷаи истифодаи технологияҳои баланд, аз ҷумла рақамӣ ба вучуд омадааст, боиси зарурати аз нав дида баромадани пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ гардид [71].

Тавре маълум аст, дар шароити рушди илму техника истифодаи технологияи рақамӣ дар фаъолияти хоҷагидории кишвар шарти муҳимми рушди иқтисодиёти муосир ба шумор меравад. Соҳибкории истеҳсолӣ бошад, пеш аз ҳама, ба идоракунии чараёни истеҳсолоти тиҷорат алоқамандӣ дорад. Пайваستшавии технологияи рақамӣ ва соҳибкории истеҳсолӣ бартариятҳои зиёд аз қабili автоматикунонии равандҳои истеҳсолӣ, бехтарсозии мониторинг ва таҳлил, бехтарсозии таъсири мутақобилан судманд, таҳияи инноватсия ва истеҳсолоти маҳсулоти нав ва монанди инҳоро доро мебошад.

Дар маҷмӯъ, истифодаи технологияи рақамӣ барои инкишофи соҳибкории истеҳсолӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ мусоидаткунанда мебошад.

Бояд қайд кард, ки рушди устувори иқтисодӣ, дар навбати худ, барои муассисаҳои молиявӣ қарзӣ мусоидат намуда, барои бехатарии молиявӣ шароитҳои муфидро фароҳам меорад. Дар ин ҷо, инчунин, сухан дар бораи гирифтани қарзҳои имтиёзнок бо фоизи кам меравад. Соҳибкорон метавонанд ба таври имтиёз захираҳои молиявии кишварро дар қору фаъолият самаранок истифода баранд.

Дар шароити рушди муносибатҳои молиявӣ иқтисодӣ имкониятҳои бозори дохилӣ низ васеъ гашта, фурӯши мол хубтар ба роҳ монда мешавад. Дар ин замина, соҳибкорон метавонанд имкониятҳои содиротии кишварро тақвият бахшида, барои гирифтани фоида ва воридоти ашёи хориҷӣ сарм гузоранд.

Қайд кардан зарур аст, ки на дар ҳама ҳолат рушди устувори иқтисодӣ барои афзоиши истеҳсолоти маҳсулоти саноатӣ мусоидат мекунад. Он фақат дар сурати истифодаи оқилонаи захираҳои молиявӣ табиӣ ва инчунин, ба роҳ мондани сиёсати дурусти иқтисодӣ имконпазир мегардад. Дуруст дарк кардан зарур аст, ки рушди босуръати иқтисодӣ, аз тарафи дигар, тағйирот дар кодекси андоз, хатарҳои муосир ва таваррумро ба миён оварда, дар сурати идора ва танзими ғайроқилонаи онҳо ба ҳолатҳои номувофиқати иқтисодӣ оварда мерасонад.

Таҳлили ҳамаҷонибаи вазъ ва ҳолати соҳибкорӣ истеҳсолӣ барои имконияти ташаккули стратегияи рушди соҳа ва истифодаи механизмҳои нави такмили фаъолияти соҳибкорӣ дар самти рушди истеҳсолот дар кишвар фароҳам меоварад. Албатта, ошкори мушкилоту дар заминаи онҳо ёфтани вариантҳои имконпазири рушди соҳа барои баланд бардоштани сатҳи фаъолнокии соҳибкорӣ истеҳсолӣ басо аҳаммияти калон дорад.

Аз нуқтаи назари предмети тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки дар баробари омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ, инчунин, омилҳои монёқунандаи рушди соҳа низ вучуд дорад. Яке аз вазифаҳои таҳқиқот низ дар он ифода мегардад, ки омилҳои таъсирқунандаи рушди соҳибкорӣ истеҳсолиро муайян намуда, барои таъмини рушди минбаъдаи соҳа чораҳои зарурӣ баррасӣ намоем.

Барои муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ ва инчунин, имкониятҳову хатарҳои муосир дар самти соҳаи мазкур, гузаронидани SWOT-таҳлили рушди соҳибкорӣ истеҳсолиро зарур шуморидем.

Чадвали 2.12. – SWOT-таҳлили рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар

Тарафҳои қавӣ	Тарафҳои заиф
-мавҷудияти иқтисодии калони захираҳои табиӣ; -мавҷудияти қувваи кории арзон; - таъмини рушди устувори иқтисодӣ; -таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ; - нияти гузаштан ба модели инноватсионии истеҳсолӣ; - ҳамкорӣҳои судманди иқтисодӣ бо кишварҳои шарикони рушд.	-истифодаи нокифояи иқтисодии калони табиӣ; - маҳдудияти захираҳои молиявӣ барои истифодаи пурраи иқтисодии табиӣ; - мушкилоти дастрасӣ ба технологияи муосир ва норасоии мутахассисони баландихтисос; - паст будани сифати хизматрасонии иҷтимоиву иқтисодӣ.
ИМКОНИЯТҲО	ХАВҲО
- инноватсия дар истеҳсолот, яъне ҷорӣ намудани технологияи нав дар истеҳсолот; - ҳамкорӣҳои судманди иқтисодӣ бо дигар корхонаҳо - мунтазам беҳтар ва мукамал намудани рушди истеҳсолот; - тақвияти имкониятҳои содиротии кишвар; - рушди равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ.	- мавҷудияти хатарҳои муосир ва номуайянии рушди иқтисодӣ ҷаҳон; - бӯҳрони молиявӣ, сатҳи таваррум, фарсудашавии фондҳои асосӣ, тағйироти нархи ҷаҳонӣ; - вобастагӣ аз воридоти технология ва сармоя, мушкилоти молиявӣ ва монанди инҳо.

Сарчашма: [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Тавре аз чадвал дида мешавад, Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ бо мавҷудияти тарафҳои заиф ва хатарҳои муосир имкониятҳои зиёдро доро мебошад. Рушди соҳибкории истеҳсолӣ аз шарту омилҳои зиёд, аз қабili муҳити иқтисодии кишвар, мавҷудияти захираҳои бойи табиӣ, имкониятҳои технологиву инфрасохторӣ, талаботи баланд ба молу маҳсулот ва монанди инҳо вобастагӣ дорад.

Ҷорӣ намудани технологияи нав дар самти истеҳсолот самаранокии муносибатҳои истеҳсолиро дар заминаи баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, паст шудани хароҷоти истеҳсолӣ ва баланшавии сифати мол таъмин менамояд. Дар баробари ин, рақамикунонии равандҳои истеҳсолот ва истифодаи таҷҳизоти замонавӣ барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсолӣ мусоидат менамояд.

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, қайд кардан муҳим аст, ки диверсификатсиякунонии истеҳсолот яке аз самти муҳимми сиёсати иқтисодӣ дар шароити гузаштан ба модели саноатӣ инноватсионӣ ба шумор меравад. Ҷорӣ намудани технологияи муосир, инчунин, барои тавсеаи фуруши мол ва пешгирии хавфҳои муосир мусоидаткунанда мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар баробари хавфҳои муосир ва мушкилоти гуногун дар самти рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ кишвар имкониятҳои зиёдро доро мебошад, ки дар сурати истифодаи самараноки онҳо рушди устувори муносибатҳои истеҳсолӣ таъмин мегардад. Яъне, мо метавонем омилҳои монешавандаи рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишварро дар заминаи ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ, ҷорӣ намудани технологияи муосир, баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандон, ҷалби сармояи хориҷиву ватанӣ бартараф намоем.

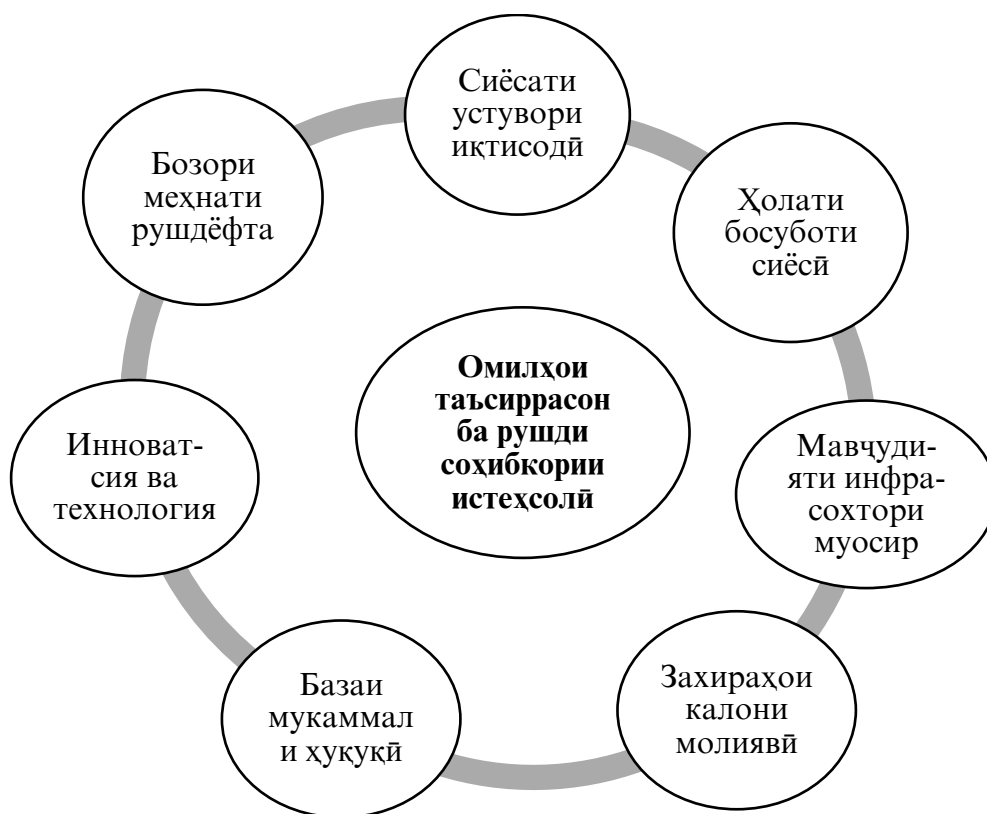
Тавре тадқиқот нишон медиҳад, омилҳои таъсиркунанда ба рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ хеле зиёд мебошанд ва дар тадқиқоти олимони гуногун онҳо ба таври мухталиф таснифот карда мешаванд.

“Ба ақидаи Абдурахмони Ҳ., омилҳои асосие, ки ба рушди корхона таъсир мерасонанд, ба омилҳои дохилӣ ва берунӣ ҷудо карда мешаванд. Ба омилҳои дохилӣ заминаи моддӣ-техникии корхона, ҷойгиршавии корхонаи истеҳсолӣ, мавҷудияти кормандони баландихтисос, маҳсулнокии меҳнат дар корхонаҳои истеҳсолӣ, сифати хизматрасонӣ, ҷорӣ намудани технологияи нав ва монанди инҳо дохил мешаванд. Ба омилҳои берунӣ бошад, олими мазкур сиёсати иқтисодии давлат, танзими давлатии соҳибкорӣ истеҳсолӣ, вазъи сиёсӣ ва иқтисодии давлат, даромади пулии аҳоли, дараҷаи рақобати корхона, сатҳи нархҳо, қарзҳои имтиёзнок, рушди савдои хориҷӣ ва монанди инҳоро мансубият медиҳад” [76, с. 106].

Албатта, барои бомуваффақият рушд намудани соҳибкорӣ истеҳсолӣ тамоми омилҳои мавҷудбударо ба инобат гирифта,

муаммоҳои авалиндарачаро ошкор намуда, барои рушди минбаъдаи соҳа тавсияҳои умумиро дар асоси муқаррароти илмӣ таҳия кардан мумкин мебошад.

Дар асоси омӯзиши омилҳои таъсиррасони гуногун, ба ақидае омадан мумкин аст, ки онҳо хеле бисёр мебошанд ва аз байни онҳо омилҳои аввалиндарачаро ҷудо кардан мумкин мебошад, ки дар сурати татбиқи ҳамоҳанги онҳо рушди инклюзивӣ ва самарайи сенергетикиро ба даст овардан имконпазир мегардад. Ба ақидаи мо, омилҳои асосии таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ аз чунин самтҳо иборат мебошанд:

Расми 2.1. - Омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Аз нуқтаи назари предмети омӯзиш, қайд кардан зарур аст, ки омилҳои таъсиррасон ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ, аз қабili сиёсати устувори иқтисодӣ, ҳолати босуботи сиёсӣ, мавҷудияти инфрасохтори муосири рушдёфта, захираҳои калони молиявию сармоягузорӣ, мавҷудияти базаи мукаммали ҳуқуқӣ, ҷорӣ намудани инноватсия ва

технология дар раванди истеҳсолот, мавҷудияти бозори меҳнати рушдёфта ва монанди инҳо дар таъмини рушди соҳа шарти муҳим арзёбӣ мегарданд.

Дуруст дарк кардан муҳим аст, ки сиёсати устувори иқтисодӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолӣ бо ҳам алоқаманд буда, барои якдигар фазои мусоиди фаъолиятро таъмин менамоянд. Сиёсати босуботи иқтисодӣ дастрасиро ба захираҳои зарурӣ таъмин намуда, барои инноватсия ва истифодаи технологияи муосир мусоидат мекунад. Инчунин, дар чунин шароит истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист оқилона амалӣ гашта, муносибатҳои истеҳсолӣ ва сармояи инсонӣ маблағгузорӣ карда мешавад.

Барои ҷамъбаст гуфтан мумкин аст, ки соҳибкории истеҳсолӣ бояд на танҳо тағйироти иқтисодии дар кишвар баамаломата, балки вазъи иқтисодии соҳаро низ ба назар гирад, зеро равандҳои манфие, ки дар соҳа ба амал меоянд, ба сатҳи хавфи тичорат таъсир мерасонанд.

Чунин омили таъсири ғайримустақим, ба монанди ноустувории сиёсӣ боиси афзоиши номуайянии соҳибкорӣ на танҳо дар муваффақияти натиҷаҳои тичорат, балки имкони пешбурди тичорат мегардад. Ноустувории сиёсӣ имкон намедихад, ки робита бо шарикон барқарор шавад, ки пайваста масъалаи интиҳоби шарикро ҳамчун муҳимтарин шарти муваффақияти тичорат ба миён мегузорад[94,36].

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳлилҳои дар боло зикргардида, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки ошкори омилҳои таъсиррасон ба фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ аз нуқтаи назари пешгирии хавфҳои муосир ва таҳияи чораҳои зарурӣ дар самти инкишофи муносибатҳои истеҳсолӣ саривақтӣ маҳсуб меёбад. Таъмини сиёсати устувори иқтисодӣ, нигоҳ доштани ҳолати босуботи сиёсӣ, мавҷудияти инфрасохтори муосири рушдёфта, истихроч ва фурӯши бойигарии табиӣи кишвар, ҷалби захираҳои калони молиявӣ сармоягузорӣ, мавҷудияти базаи мукаммали ҳуқуқӣ, ҷорӣ намудани инноватсия ва технология дар

раванди истеҳсолот дар таъмини рушди соҳа шартӣ муҳим арзёбӣ мегарданд.

Инчунин, мавҷудияти базаи хуби ҳуқуқӣ, сиёсати мусоиди андоз ва танзими дурусти бозори меҳнат барои рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ фазои мусоид фароҳам меорад. Дар баробари ин, рушди босуботи иқтисодӣ метавонад ба рушди корхонаҳои истеҳсолӣ таъсири манфӣ расонад. Дар ҳолати таъмини рушди босуботи иқтисодӣ талабот ба молҳои гуногун ва хизматрасонӣ баланд гардида, барои рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ заминаи устувор мегузорад.

Хулосаи боби 2

Имрӯз иқтисодиёти кишвар дар шароити кунунӣ бештар ба соҳибкорӣ саноатӣ вобастагӣ дорад. Соҳибкорӣ истеҳсолӣ инчунин барои содироти маҳсулот метавонад манбаи муҳим арзёбӣ гардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисодӣ калони гидроэнергетикӣ дошта, барои рушди соҳаи энергетика ва нақлиёт метавонад заминаи калон гузорад. Рушди инфрасохтори нақлиёт дар навбати худ метавонад ба омили асосии ҳавасмандгардонии истеҳсолот табдил гардад.

Фазои мусоиди соҳибкорӣ метавонад ба рушди соҳаи истеҳсолот мусоидат намояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мушкilotҳои зиёди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дучор меояд, ки онҳо метавонанд ба фаъолияти истеҳсолӣ таъсир расонанд. Ҷорӣ намудани технологияҳои нав, кам кардани хароҷот ва ҷорӣ намудани навоарӣ аз қабili тадбирҳои зарурӣ барои рушди соҳа маҳсуб меёбанд. Рушди соҳибкорӣ саноатӣ ба самаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ заминаи устувор мегузорад. Саноат яке аз муҳаррикҳои асосии рушди иқтисодӣ дар шароити кунунӣ ба ҳисоб рафта, дар навбати худ ба афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ мусоидат мекунад. Ташаккулёбии соҳибкорӣ истеҳсолӣ таъмини рушди устувори иқтисодиро дар замони муосир талаб карда, барои тамоми соҳаҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ шартӣ муҳим ба шумор меравад.

Накши сармоягузориҳо дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва баланд бардоштани самаранокии равандҳои истеҳсолот хеле калон мебошад. наwgонии технологӣ, тадқиқот ва рушд, баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандон, вусъат додани имкониятҳои васеи истеҳсолӣ, вусъати шуғли пурмахсул аз қабилӣ ҷанбаҳои асосии рушди соҳибкории истеҳсолӣ ба ҳисоб мераванд.

Сармоягузориҳои хориҷӣ инчунин, барои ба даст овардани таҷҳизоти замонавӣ ва баланд бардоштани сатҳи маҳсулнокии меҳнат басо аҳаммияти калон доранд. Сармоягузорӣ барои кишвар имкон медиҳад, ки маҳсулоти нави ба талаботи муосир ҷавобгӯбударо афзоиш намояд. Ҷалби сармоягузорӣ ва таъсиси иқлими мусоид ба сармояи инсонӣ сатҳи касбияти кормандони корхонаҳоро ва равандҳои истеҳсолӣ таъсири калон мерасонад. Сармоягузорӣ инчунин, барои таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва таҳкими имкониятҳои содиротӣ шартҳои муҳимми рушди соҳа маҳсуб меёбад.

Ошқори омилҳои таъсиррасон ба фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ барои пешгирии хавфҳои муосир ва таҳияи чораҳои зарурӣ саривақтӣ ва рӯзмарра маҳсуб меёбад. Мавҷудияти инфрасохтори муосири рушдёфта, истихроҷ ва фурӯши бойиҳои табиӣ кишвар, таъмини сиёсати устувори иқтисодӣ, мавҷудияти базаи мукаммали ҳуқуқӣ, ҷорӣ намудани инноватсия ва технология ва инчунин нигоҳ доштани ҳолати босуботи сиёсӣ ҷалби захираҳои калони молиявӣ сармоягузорӣ дар раванди истеҳсолот дар таъмини рушди соҳа шартҳои муҳим маҳсуб меёбанд.

Сиёсати мусоиди андоз ва танзими дурусти бозори меҳнат низ барои рушди устувори соҳибкории муосири истеҳсолӣ фазои мусоид фароҳам хоҳанд овард. Рушди босуботи иқтисодӣ инчунин, метавонад ба рушди корхонаҳои истеҳсолӣ таъсири калон расонад. Дар ҳолати таъмини афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ талабот ба молҳо ва хизматрасонӣ зиёд гардида, барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ мусоидат мекунад.

АСОСИИ МУКАММАЛГАРДОНИИ СОҲИБКОРИИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Яке аз самтҳои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар, дар шароити кунунӣ, рушди соҳибкорӣ истеҳсоли ба ҳисоб меравад. Ёллон намудани саноатикунонии босуръат ва дар ин замина, гузаштан ба модели индустриалии инноватсионӣ аҳаммияти соҳибкорӣ истеҳсолиро дучанд зиёд мегардонад. Аз ин лиҳоз, истифодаи самараноки иқтидори мавҷудбуда ва татбиқи ҳадафҳои дарпешистода бо таҳкими муносибатҳои истеҳсоли саҳт алоқаманд маҳсуб меёбад. Маҳз соҳибкорӣ истеҳсоли, инчунин, барои таҳкими равандҳои воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда заминаи устувори инфрасохторӣ мегузорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бунёди инфрасохтори муосири соҳибкорӣ истеҳсоли барои фаъолияти муосири хоҷагидорӣ кишвар мусоидат намуда, дар ҳалли проблемаҳои муосири иқтисодӣ низ нақши муҳимро иҷро мекунад. Бинобар ин, давлат ва Ҳукумат аҳаммияти илмиву амалии соҳибкорӣ истеҳсолиро дарк карда, барои рушди минбаъдаи он тадбирҳои мушаххасро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон андешидаанд. Бояд қайд кард, ки дар доираи сиёсати иқтисодии кишвар рушди соҳибкорӣ истеҳсоли мавқеи махсусро ишғол менамояд.

Масалан, дар даврони соҳибистиклоли барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд истифода шудаанд. Беш аз 120 намуди имтиёзу сабукиҳои андозиву гумрукӣ ба соҳибкорон пешниҳод гардида, шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1 кам гардидааст. Инчунин, бо мақсади рушди босуръати хизматрасонӣ дар ин самт ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст.

“Дар соли 2022 маблағи имтиёзҳои андозиву гумрукии истифодагардида зиёда аз 12 миллиард сомони ро ташкил медиҳад. Аз ҷумла, аз ҳисоби пасти ва бекори кардани меъёрҳои 5 намуни андоз зиёда аз 1,5 миллиард сомони ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад. Дар натиҷа, соли 2022 шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор расид, ки нисбат ба соли 2018 беш аз 76 ҳазор зиёд мебошад [76, с. 82].

Ҳамаи чунин тадбирҳои давлатӣ барои таҳкими муносибатҳои истеҳсоли равона гардида, дар рушди минбаъдаи фаъолият низ идома меёбад. Албатта, дар шароити рушди иқтисодиёти бозоргонӣ давлат ба ҳайси сармоягузори рақами як баромади карда, ба воситаи татбиқи сиёсати хеш, пеш аз ҳама, дар шакли дастгирии молиявӣ соҳаҳои мухталифи хоҷагидориро рушд медиҳад. Инчунин, давлат танзими соҳибкориро ва идораи самараноки соҳаро тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ ба роҳ мемонад.

“Дар кишвар қонунҳои зиёд дар ин самт таҳия ва қабул гардидаанд, ки асосиашон аз Қонун «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ», «Дар бораи ҷамъиятҳои соҳомӣ», «Дар бораи кооперативҳои истеҳсоли», «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои молӣ», «Дар бораи сармоягузорӣ», «Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи ташкили Фонди дастгирии соҳибкорӣ ва Шурои машваратӣ оид ба беҳтаргардонии фазои сармоягузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи парки технологӣ», «Дар бораи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ» ва ғайра иборат мебошанд” [124, с. 170].

Ҳамин тариқ, давлат дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ барои таҳкими фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории истеҳсоли нақши муҳимро иҷро карда, тавассути механизми ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва институтсионалӣ шароитҳои мусоидро фароҳам меорад. Давлат,

инчунин, ба воситаи таъсиси фазои мусоиди танзимкунӣ, маблағгузорию соҳа, ҳавасмандкунии молиявӣ ва имтиёзҳои андозӣ, рушди инфрасохтори муосир, дастгирии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва корҳои илмиву тадқиқотӣ, омода ва баланд бардоштани сатҳи касбияти мутахассисон, таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ рушди устувори соҳаро таъмин менамояд.

Албатта, татбиқи чунин тадбирҳо барои соҳибкории истеҳсоли на фақат рушди босуботро таъмин менамояд, балки ба рушди бомуваффақияти дигар соҳаҳои мухталифи хоҷагидорӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, ошкор намудани самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли, аз нуқтаи назари рушди муносибатҳои истеҳсоли, таъмини иқтисодиёти рақобатпазир дар шароити кунунӣ басо рӯзмарра ва саривақтӣ арзёбӣ мегардад.

Ҷадвали 3.1. - Самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Самтҳои афзалиятнок	Тавсиф
Технологияи баланд ва рушди инноватсия	Автоматикунӣ, таҳияи технологияи нав, рақамикунӣ фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла равандҳои истеҳсолот, истифодаи самараноки зеҳни сунӣ, истифодаи хизматрасонии васеи онлайн, биотехнология, нанотехнология ва монанди инҳо
Самаранокии энергетика	Истифодаи технологияи муосир дар бахши энерҷӣ, истифодаи васеи энергияи барқароршаванда, истифодаи имкониятҳои энергетикӣ тавассути энергияи шамоли, офтобӣ ва монанди инҳо, истеҳсоли неруи сабз ва монанди инҳо
Иқтисодиёти сабз	Истеҳсоли маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза, паст намудани сатҳи хавфи экологӣ, коркарди партовҳо, паст намудани таъсири экологии истеҳсолот, ба даст овардани технологияи нав барои истеъмоли устувор ва монанди инҳо
Комплекси агросаноатӣ	Истеҳсоли маҳсулоти сабз, ворид намудани технологияи нав дар истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ ба монанди биотехнология, рушди кишоварзии органикӣ ва монанди инҳо

Мошинсозӣ	Афзоиши автомобилҳои электрикӣ ва таҳияи дигар намуди воситаҳои нақлиёт, ки аз манбаъҳои гуногуни алтернативӣ истифода мебаранд, ҷорӣ намудани технологияи муосир дар раванди истеҳсолот, ҷамъовариҳои қисмҳои эҳтиётии автомобилҳои каммасраф
Тандурустӣ ва технологияи фарматсевтӣ	Истеҳсоли технология барои тандурустӣ, дорувории аз ҷиҳати экологӣ тоза, таъсиси корхонаҳои муосир барои коркарди дорувориҳои алафӣ, рушди технологияи биотиббӣ, усули инноватсионии табобат ва монанди инҳо

Сарчашма: [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки самтҳои афзалиятноки соҳибкорӣ истеҳсолӣ, пеш аз ҳама, барои татбиқи ҳадафҳо ва афзалиятҳои миллӣ равона гардида, барои рушди технологӣ низ мусоидат мекунанд. Татбиқи чунин самтҳо, инчунин, барои таъмини рақобатпазирӣ иқтисодиёти миллӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуахлоқии кишвар заминаи устувор хоҳад гузошт.

Бояд қайд кард, ки дар шароити рушди босуръати илму техника технологияи баланд ва рушди инноватсия равандҳои истеҳсолотро тезонида, самаранокии фаъолияти соҳибкориро таъмин менамояд. Истифодаи низоми автоматикунонӣ барои баланд бардоштани сатҳи маҳсулнокии меҳнат шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад.

Масалан, Друкер дар яке аз корҳои машҳур дар самти соҳибкорӣ ва идоракунии истеҳсолот қайд мекунад, ки дар истеҳсолот ҷорӣ намудани инноватсия ва технологияи нав барои ширкатҳо рақобатпазир будан ва пешгирии хавфҳои муосир ва инчунин, ба шартҳои муосири бозор мутобиқ шудан имконият медиҳад [41].

Вобаста ба масъалаи мазкур, инчунин, қайд кардан зарур аст, ки технологияи 3D, пайваستшавӣ ва истифодаи васеи интернет дар раванди истеҳсолот харочотро паст намуда, сифати молу маҳсулотро баланд мегардонад. Дар баробари ин, зехни сунъӣ, блокчейн, рақамикунонӣ,

истеҳсолоти устувори дар заминаи инноватсия рушдёфта барои боз ҳам самараноктар ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ мусоидаткунанда маҳсуб меёбад.

Бояд қайд кард, ки дар шароити муосир рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳар як кишвар бо рақамикунонӣ ва автоматикунонии фаъолият вобастагии калон дорад. Вобаста ба ин олими амрикоӣ Рифкин Черми дар бораи гузаштан ба самтҳои нави афзалиятнок дар қори илмӣ бо номи “Инқилоби сеюми саноатӣ” аҳаммиати махсус додааст.

Муаллиф гузариш ба афзалиятҳои навро дар истеҳсолот марбут ба рақамисозӣ ва технологияҳои сабз тавсиф мекунад. Дар китоб аҳаммиати рушди устувор ва ҳалли самараноки энергетикӣ дар иқтисоди муосир баррасӣ мешавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки самти афзалиятноки дигар, ки дар ҷадвал қайд гардидааст, соҳаи энергетика мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ бе мавҷудияти низоми рушдёфтаи энергетикӣ имконнопазир мегардад. Бинобар ин, энергетика дар низоми муносибатҳои истеҳсолӣ нақши калидиро иҷро мекунад. Мавҷудияти рушдёфтаи низоми энергетикӣ барои кам намудани хароҷоти истеҳсолӣ, рушди энергияи барқароршаванда, дастрасӣ ба энергияи сабз, ҷорӣ намудани инноватсия, таъмини рушди устувор, муносибати инноватсионӣ дар идоракунии низоми энергетикӣ барои таҳкими равандҳои истеҳсолӣ шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад.

Самти афзалиятноки дигар, ки дар боло қайд карда будем, ташаккулёбии иқтисодиёти сабз ба шумор меравад. Иқтисодиёти сабз барои рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ имкониятҳои навро муҳайё намуда, барои рушди босуботи муносибатҳои истеҳсолӣ ва маҳсулоти сабз нақши муҳимро иҷро мекунад. Иқтисодиёти сабз дар паст намудани таъсир ба муҳити зист, таъмини самаранокии энергӣ, иқтисодиёти даврӣ (циркулярная экономика), инноватсия, баланд бардоштани сатҳи

рақобатпазирӣ, идоракунии самараноки захираҳои табиӣ ва пешгирии хавфҳои экологӣ нақши калидиро иҷро мекунад. Бинобар ин, ташаккулёбии иқтисодиёти сабз низ дар баробари дигар самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити кунунӣ аҳаммияти калон дорад.

Дар баробари омилҳои номбурда, комплекси агросаноатӣ низ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар ба ҳисоб рафта, дар таҳкими равандҳои муносибатҳои истеҳсолӣ саҳми калонро доро мебошад. Комплекси агросаноатӣ ҳамчун қисми муҳимми фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар аз он нуқтаи назар нақши муҳимро иҷро мекунад, ки чанд бахши иқтисодиётро муттаҳид менамояд. КАС, пеш аз ҳама, хоҷагии қишлоқ, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва истеҳсолоти ашёи саноатиро дар бар гирифта, беҳатарии озуқавориро таъмин менамояд.

Имрӯз ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарфи назар аз дараҷаи кушод будани иқтисод, вазъи ноустувори соҳаҳои истеҳсолӣ хос аст. “Ба ин муносибат аҳаммияти сектори истеҳсолӣ меафзояд. Соҳаҳои асосии мамлакат соҳаҳои саноат, хоҷагии қишлоқ ба ҳисоб мераванд. Хусусияти асосии сохтори истеҳсолоти саноатӣ ҳиссаи асосии саноати коркард мебошад. Ин аз нокифоя тараққӣ кардани дигар соҳаҳои саноат шаҳодат медиҳад” [73, с. 109].

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки истеҳсолоти ашё аз қабili хӯрокворӣ, маҳсулоти фарматсевтӣ, саноати сабук ва маҳсулоти кимиё барои соҳибкорӣ истеҳсолӣ басо муҳим маҳсуб меёбанд. Рушди коркарди маҳсулоти саноатӣ ва кишоварзӣ, чорӣ намудани технологияи муосир дар хоҷагии қишлоқ, ташаккули арзиши иловашуда, рушди деҳот, дастгирии хоҷагиҳои деҳқонӣ ва монанди инҳо тадбирҳои мебошанд, ки дар татбиқи ҳадафҳои ҳеш шартӣ муҳим арзёбӣ мегарданд. Ҳамин тариқ, КАС бахши муҳимми иқтисодӣ ба шумор рафта, ба таҳкими равандҳои муносибатҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла барои

рушди соҳибкории истеҳсолӣ, заминаи васеъ гузошта, базаи калон барои бахшҳои истеҳсолӣ муҳайё месозад.

Самти дигаре, ки барои рушди соҳибкории саноатӣ муҳим мебошад, соҳаи мошинсозӣ ба шумор меравад. Мошинсозӣ барои рушди соҳибкории саноатӣ аз он нуқтаи назар зарур мебошад, ки соҳаи мазкур самтҳои мухталифи хочагидориро аз техника ва таҷҳизот таъмин менамояд. Пешниҳоди техникаву таҷҳизот, автоматикунонии фаъолияти соҳибкорӣ, рушди инноватсия ва инфрасохтор, дастгирии соҳибкории хурду миёна, таҳкими имкониятҳои содиротӣ ва монанди инҳо самтҳои афзалиятнок ба шумор мераванд ва барои таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ шартҳои муҳим арзёбӣ мегарданд.

Масалан, Портер қайд менамояд, ки интихоби стратегияи самтҳои афзалиятнок барои рушди устувори соҳибкорӣ зарур мебошад. Вай муҳимияти эҷоди маҳсулот ё хидмати беназир ва истифодаи навовариҳои истеҳсолиро барои ба даст овардани бартарии рақобатӣ таъкид мекунад.

“Дар асоси ин бояд қайд кард, ки самтҳои афзалиятнок, аз қабيلي мошинсозӣ асоси рушди соҳибкории истеҳсолӣ ба шумор рафта, бо технология, таҷҳизот ва инноватсия ин соҳаи муҳимро таъмин менамояд” [53, с. 35].

Ин бахш, инчунин, имкониятҳои васеъро барои тамоми соҳаҳои хочагидорӣ муҳайё сохта, нақши муҳимро дар ташаккули иқтисодии муосир иҷро мекунад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар баробари дигар омилҳо, соҳаи тандурустӣ ва рушди технологияи фарматсевтӣ низ метавонанд ба равандҳои истеҳсолот таъсири бевосита ро расонанд. Таҳия ва истеҳсоли таҷҳизоти тиббӣ, таъсиси бахшҳои инноватсионӣ, рушди истеҳсоли бахши фарматсевтӣ, гузаронидани тадқиқоти илмӣ, муқовимат ба хавфҳои нав ва пандемия, истеҳсоли вакцинаҳо, рақамикунонии хизматрасонии тиббӣ, сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ, рушди

технологияи сабз ва монанди инҳо тадбирҳое, мебошанд, ки нақши бахши тандурустӣ дар онҳо аҳаммияти дучанд ишғол менамояд.

Аз нуқтаи назари мавзуи тадқиқот, кайд кардан зарур аст, ки сармояи инсонӣ, ки дар рушди минбаъдаи кишвар омили асосӣ эътироф гаштааст, дар таҳкими равандҳои истеҳсолот нақши аз ҳама муҳимро иҷро менамояд.

Дар иқтисодиёти асри XX мавқеи пешбарандаро низомҳои иқтисодии сатҳи сифатан нави технологӣ ишғол мекунанд, ки дар онҳо нақши захираҳои асосиро захираҳои зеҳнӣ мебозанд. Баландшавии назарраси сатҳи технологӣ, истифодаи ғайбонаи захираҳои интеллектуалӣ, технологияҳои иттилоотӣ ба ташаккули чунин тамоюлҳои нав, аз қабилӣ ҳамгирӣ ва хидматрасонӣ таъсир расонд [80, с. 60].

Сармояи инсонӣ дар шароити рушди илму техника ба воситаи дониш, сатҳи баланди касбияти кор ва таҷриба ба рушди соҳибкорӣ таъсир расонида, самаранокӣ ва рақобатпазирии корхонаҳоро таъмин менамояд. Баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, ҷорӣ намудани технологияи муосир ва инноватсия, мутобикшавӣ ба технологияи нав, таъмини сифати баланди молу маҳсулот, қобилияти идоракунии, омодакунии касбӣ, ҷалби сармоягузорӣ, паст намудани сатҳи хавфҳои муосир ва ҳавасмандгардонии ғайбияти соҳибкорӣ аз рушди сармояи инсонӣ вобастагии калон дорад.

Яке аз самтҳои дигаре, ки ба рушди ғайбияти хоҷагидорӣ кишвар, бахусус, барои таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ истифодаи васеи имкониятҳои содиротӣ ба шумор меравад. Ҳавасмандгардонии рушди содирот дар кишвар маҳз аз мавҷудияти рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ вобастагӣ дорад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ба соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар шароити эълони рушди воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда нақши калидиро иҷро мекунад.

Инчунин, гузаштан ба модели индустриалӣ истифодаи васеи имкониятхоро дар заминаи самаранок ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ талаб менамояд. Рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва зарурати таҳкими самтҳои воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда аз барномаҳои иқтисодӣ бармеоянд ва яке аз ҳадафҳои кишвар дар рушди минбаъда арзёбӣ мегарданд. Татбиқи чунин ҳадафҳо ба дастгирии давлатии соҳибкории истеҳсолӣ ва ҷалби сармоягузорӣ имконнопазир мегардад. Аз ин лиҳоз, ба таҳкими рушди равандҳои истеҳсолӣ дар заминаи ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолии муосир диққати аввалиндараҷа дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки таносуби байни содирот ва соҳибкории истеҳсолӣ аз он нуқтаи назар бо ҳам алоқамандӣ пайдо мекунанд, ки ҳар ду ба рушди устувори иқтисодӣ таъсири калон мерасонанд. Соҳибкории истеҳсолӣ дар раванди таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ дар тақсимооти байналмилалӣ меҳнат фаъолона иштирок карда, ба бозори минтақавӣ ва ё байналмилалӣ бомуваффақият ворид мешавад. Чунин тадбирҳо таносуби фаъолиятро бо таҳкими содирот афзоиш медиҳанд.

Ҷанбаҳои асосие, ки таносуби содирот ва рушди соҳибкории истеҳсолиро ошкор месозанд, инҳо афзоиши ҳаҷми истеҳсолот, инноватсия ва рақобатпазирӣ, сарфакорӣ вақт, дастрасӣ ба захираҳои мавҷудбуда, дастгирӣ дар шакли маблағгузорӣ ва монанди инҳо махсус меёбанд. Бояд қайд кард, ки рушди содирот таҳкими равандҳои истеҳсолиро дар фаъолияти хоҷагидорӣ, махсусан, рушди соҳибкории истеҳсолиро ҳавасманд мегардонад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аз ҳисоби фоидаи содирот рушди соҳибкории истеҳсолиро тавассути модернизатсия, ҷалби технологияи муосир, баланд бардоштани сифати молу хизматрасонӣ таъмин кардан мумкин мебошад. Ҳамин тариқ, таносуби байни содирот ва соҳибкории истеҳсолӣ мустаҳкам гашта, дар навбати рушди як самт самти дигар тараққӣ меёбад.

“Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки дар айни замон, рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳияти саноатӣ-ашёӣ дорад. Вобаста ба ин дар сохтори содироти маҳсулоти кишвар маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва ашёи хом бартарӣ дорад. Қайд кардан зарур аст, ки иқтисодиёти дар заминаи савдои ашёи хом ташкилшуда ягон кишвари ҷаҳонро ба кишвари аз ҷиҳати технологӣ мутаракқӣ табдил надодааст. Албатта, рӯ овардан ба рушди босуръати инноватсионии иқтисодиёт бо сиёсати дарозмуддати нигоҳдории нақши фаъоли унсурҳои ашёвӣ-содиротии он мумкин мебошад” [87, с. 150].

Бо иртибот ба масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки яке аз мушкилоти асосии рушди соҳибкорӣ фарсуда шудани фондҳои асосии фаъолияти хоҷагидории ҳар як кишвар ба шумор меравад. Аз ин лиҳоз, аз нав кардани фондҳои асосӣ ё барқарор намудани онҳо барои таъмини рушди устувори соҳибкорӣ заминаи калони инфрасохторӣ мегузорад. Барои бартараф кардани чунин мушкилот самтҳо ва тадбирҳои зиёд аз тарафи олимон пешниҳод гардидаанд. Масалан, Шумпетер дар қорҳои илмӣ мафҳуми ҳалокати созандаро маҳз барои аз нав кардани таҷҳизоти истеҳсоли ва рушди инноватсия истифода мебарад.

Шумпетер мафҳуми «ҳалокати созанда»-ро муаррифӣ мекунад, ки чӣ гуна инноватсия дар истеҳсолот бозорҳои нав эҷод мекунад ва технологияҳои қуҳнаро, ки муҳаррики асосии рушди иқтисодӣ ва соҳибкорӣ мебошанд, аз байн мебарад [125, с. 12].

Аз ин нуқтаи назар, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушд қарор дорад, барқарор ва аз нав кардани фондҳои асосии кишвар басо муҳим арзёбӣ мегардад. Маҳз бо таҷҳизоти муосири истеҳсоли метавонем ба модели саноатии аграрӣ қадам гузошта, дар заминаи он дар рушди минбаъдаи кишвар модели инноватсионии саноатӣ ташкил намоем.

Аз нуқтаи назари мавзӯи тадқиқот, бояд қайд кард, ки дар шароити муосир ҷаҳонишавӣ ба тамоми соҳаҳои иқтисодӣ низ таъсири калон

мерасонад. Гринспан Алан дар китоби худ, ки бо номи “Давраи таҳаввулот: хатарҳо ва дурнамои тартиботи нави ҷаҳонӣ” машҳур аст, ба масъалаҳои ҷаҳонишавӣ ва тағйироти технологӣ диққати махсус медиҳад.

“Гринспан дар кори худ ба масъалаҳои ҷаҳонишавӣ ва тағйироти технологӣ барои рушди соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ шартӣ муҳим арзёбӣ намуда, нақши инноватсияро дар эҷоди арзиши иловашуда таъкид мекунад” [19].

Албатта, корҳои тадқиқотии олимон дар ин самт дар омӯзиш ва дарки моҳияти иқтисодии соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун базаи илмӣ хизмат намуда, барои боз ҳам самараноктар истифода бурдани рақамикунонии фаъолият, рушди инноватсия ва ҷорӣ намудани технологияи илмталаб мусоидат мекунад.

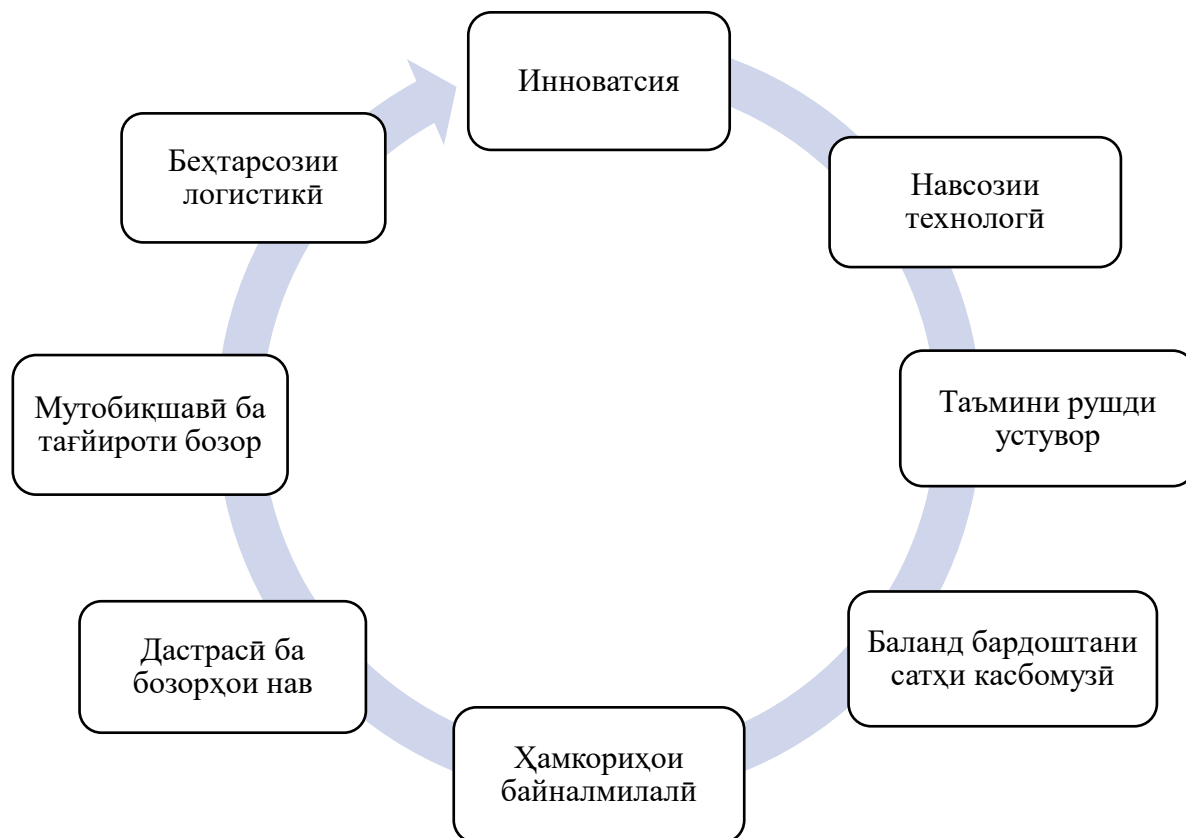
Дар бораи ҷаҳонишавӣ бошад, қайд кардан зарур аст, ки равандҳои он ба соҳибкории истеҳсолӣ таъсири калон расонида, барои рушди он имкониятҳои навро эҷод мекунад. Ҷанбаҳои асосии таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ аз васеъ гардонидани бозори хариду фурӯш, рушди технологӣ, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ, дастрасӣ ба захираҳо ва қувваи корӣ, таъмини сатҳи рақобатпазирӣ, ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодӣ ва монанди инҳо иборат мебошанд.

Ҳамин тариқ, ҷаҳонишавӣ низ ҳамчун самти афзалиятноки рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳар як кишвар баромад намуда, барои соҳибкории истеҳсолӣ имкониятҳои нави тараққиётро мекушояд ва ҳамзамон онро маҷбур месозад, ки ба шароити тағйирёбандаи ҷаҳони муосир мутобиқ шавад.

Аз нуқтаи назари таъмини рушди босуботи соҳибкории истеҳсолӣ, самтҳои афзалиятноки соҳа бояд сари вақт татбиқ гарданд. Татбиқи самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ, дар умум, барои таъмини иқтисодиёти рақобатпазир ва рушди устувор мусоидат мекунад.

Бинобар ин, дар тамоми кишварҳо ба масъалаҳои татбиқи ҳадафҳои стратегӣ, ки рушди соҳибкории истеҳсолиро дар бар мегирад, диққати махсус дода мешавад.

Татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли дар шароити муосир метавонад ҷанбаҳои гуногунро дар бар гирад, ки барои боз ҳам самаранок ба роҳ мондани фаъолият ва таъмини рақобатпазирӣ заминаи устувори инфрасохториву молиявӣ гузорад.

Расми 3.1. - Роҳҳои татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити рушди илму технология рушди инноватсия ва ҷорӣ намудани технологияи муосир, аз қабili зеҳни сунъӣ, роботизатсия, автоматикунонӣ ва монанди инҳо дар низоми фаъолияти соҳибкории истеҳсоли маҳсулнокиро баланд мебардорад. Ҷорӣ намудани технологияи нав, таҳияи маҳсулоти нав,

рақамикунонии истеҳсолӣ барои беҳтарсозии соҳибкории истеҳсолӣ ва таъмини рақобатпазирӣ мусоидат мекунад.

Рушди устувор ва экологизатсия низ яке аз тадбирҳои татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсолӣ ба шумор меравад. Дар шароити ташаккулёбии иқтисодиёти сабз, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон нияти гузаштан ба онро дорад, истифодаи самараноки энергия, беҳтарсозии равандҳои истеҳсоли он, ҷорӣ намудани энергияи алтернативӣ ва истифодаи васеи захираҳо барои иқтисодиёти сабз заминаи устувор мегузорад. Инчунин, паст намудани сатҳи истифодаи маҳсулоти зараровар, партовҳои истеҳсолот, истифодаи васеи истеҳсолоти маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза барои татбиқи ҳадафҳои соҳибкории истеҳсолӣ мусоидат мекунад.

Аз расм бармеояд, ки баланд бардоштани сатҳи касбомӯзӣ ва идоракунии захираҳои инсонӣ низ яке аз масъалаҳои асосии татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсолӣ ба шумор меравад. Такмили ихтисоси бетанаффус, ҷорӣ намудани барномаҳои нави бозомӯзӣ мутобиқи технологияи нав ва ҷаҳони муосир, таъсиси низоми ҳавасмандкунии кормандон ва монанди инҳо барои фаъолгардонию инноватсионӣ басо муҳим арзёбӣ мегардад.

Аз нуқтаи назари мавзӯи тадқиқот, таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушди фаъолияти хоҷагидорӣ ҳар як кишварро қайд кардан муҳим аст. Таҳияи барномаҳои содиротӣ, баромадан ба бозори ҷаҳонӣ, иштироки фаъол дар тақсироти байналхалқии меҳнат, рушди ҳамгироии иқтисодӣ бо шарикони рушд, ҳамкорӣҳои мутақобилан судманд бо кишварҳои дуру наздик, истифодаи сертификати байналхалқӣ аз қабилӣ тадбирҳои мебошанд, ки барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ шартӣ муҳим арзёбӣ мегарданд.

Дар баробари дигар ҷанбаҳои дар боло зикргардида, мутобиқшавӣ ба тағйироти бозор, диверсификатсиякунонии истеҳсолот ва тиҷорат, рушди стратегӣ шарикӣ аз қабилӣ тадбирҳои мебошанд, ки дар

шароити муосир барои такмили муносибатҳои истеҳсоли басо зарур махсуб меёбанд. Қобилияти тез ба тағйирот ва вазъи бозор ва тамоюли нав мутобиқ шудан, рушди якбораи чанд самти истеҳсолот, шарикӣ бо дигар ширкатҳо, таъсиси шабакаҳои умумӣ ва соҳибкории муштарак, таҳияи лоиҳаҳои инноватсионии муштарак барои соҳибкории истеҳсоли дар кишвар аҳаммияти зарури илмиву таҷрибавӣ дорад.

Бояд қайд кард, ки беҳтарсозии логистикӣ низ дар баробари дигар омилҳо барои рушди муносибатҳои истеҳсоли шартҳои муҳим арзёбӣ мегардад. Такмили раванди таъминоти занҷири истеҳсоли, истифодаи идоракунии самараноки захираҳо, кӯтоҳ намудани муҳлати истеҳсолот, ба бозори фурӯш наздик овардани истеҳсолоти маҳсулот ва монанди инҳо дар самти татбиқи ҳадафҳои дар пешистодаи соҳибкории истеҳсоли аз қабيلي шартҳои муҳим дар кишвар эътироф гаштаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки татбиқи тадбирҳои дар боло зикргардида барои соҳибкории истеҳсоли имконияти пешгирии ҳафҳои муосир, мутобиқшавӣ ба тағйирот ва бозори нав рушди инноватсионӣ ва таъмини самаравӣ синергетикӣ фароҳам меоранд.

Ҳамин тариқ, истифодаи самараноки иқтисодии мавҷудбуда бо таҳкими муносибатҳои истеҳсоли саҳт алоқаманд буда, дар ошкори самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли нақши муҳимро иҷро мекунад. Маҳз ташаккули соҳибкории истеҳсоли муосир барои таҳкими равандҳои воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда метавонад заминаи устувор гузорад. Таҳлилҳо нишон додаанд, ки тадбирҳои давлатӣ дар самти дастгирии соҳибкории истеҳсоли барои таҳкими муносибатҳои истеҳсоли равона гардида, дар рушди минбаъдаи кишвар низ идома хоҳанд ёфт.

Бинобар ин, ошкор намудани самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли, аз нуқтаи назари таъмини иқтисодиёти рақобатпазир, рӯзмарра ва саривақтӣ боқӣ мемонад. Татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли дар пиёда гардонидани афзалиятҳои милли равона

гардида, барои рушди ҷомеаи муосир ва технологӣ низ мусоидат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои гузаштан ба модели инноватсиониро дар оянда ният дорад ва ташаккули чунин модел истифодаи васеи имкониятҳоро дар заминаи самаранок ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ талаб менамояд.

Зарурати таҳкими самтҳои воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда, ки аз барномаҳои иқтисодӣ бармеоянд, дар заминаи рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва ҷалби сармоягузорӣ имконпазир мегарданд. Аз ин лиҳоз, аҳаммияти индустриаликунонии кишварро дарк карда, ба таҳкими рушди равандҳои истеҳсолӣ дар заминаи ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад.

3.2. Роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити муосири Тоҷикистон

Дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ яке аз самтҳои муҳимми фаъолияти хоҷагидорӣ, дар самти таҳким бахшидан ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ, ошкор намудани омилҳои таъсиррасон ва дар заминаи онҳо татбиқи роҳҳои тақмили соҳа ба шумор меравад. Баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии корхонаҳо ва роҳҳои тақмили соҳибкории истеҳсолӣ ба рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ба воситаи васеъ намудани имкониятҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши даромад ва баланд бардоштани сатҳи сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ таъсир мерасонад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди инноватсия, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ба воситаи татбиқи вусъати шуғли пурмаҳсул, воридоти пуливу рушди устувор, таҳкими дигар соҳаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ, истифодаи васеи имкониятҳои содиротӣ ва воридоти ашёи хориҷӣ аз самтҳои муҳимми рушди татбиқи сиёсати иқтисодие мебошанд, ки таъсири онҳо ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар заминаи тақмили

роҳҳои баланд бардоштани самтҳои рушди соҳибкорӣ имконпазир мегардад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нияти гузаштан ба модели саноатии инноватсионӣ дорад, такмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ барои илми иқтисодӣ ва фаъолияти хоҷагидорӣ проблемаи муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, андешидани тадбирҳои баланд бардоштани самаранокии соҳибкории истеҳсолӣ саривактӣ ва рӯзмарра дар шароити кунунӣ махсуб меёбад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тули солҳои охир ҷиҳати фароҳам сохтани муҳити созгори пешбурди фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ ислоҳоти иқтисодӣ дар мамлакат пайваста амалӣ шуда истодааст. Аз тарафи буҷети ҷумҳуриявӣ барои дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ тариқи Фонди дастгирии соҳибкорӣ қарзҳои зиёд ҷудо карда мешаванд. Ҳукумати Тоҷикистон дар баробари фароҳам овардани имкониятҳои молиявӣ ҳаҷми маблағҳоро барои Муассисаи давлатии Фонди дастгирии соҳибкорӣ ҳамасола афзоиш дода, сандуқи қарзии онро зиёд намуда истодааст [97, с. 58].

Дар баробари ин, дар кишвар мунтазам барои рушди равандҳои истеҳсолӣ дигар тадбирҳои зарурӣ, аз қабili такмили қонунгузорӣ, танзими давлатӣ дар шакли маблағгузории соҳибкории истеҳсолӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, беҳтарсозии фаъолияти хоҷагидорӣ дар заминаи пешниҳодҳои имтиёзҳои андозу гумрукӣ андешида мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҷанбаҳои, ки равандҳои истеҳсолиро беҳтар месозанд, дар ҳамаи кишварҳои муваффақ бо мақсади рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва таъмини устуворнокии тичорат самти муҳимми иқтисодӣ миллӣ ба шумор мераванд.

Ба асоситарин тадбирҳо, пеш аз ҳама, дар шароити муосир рақамикунонӣ, истифодаи самараноки инноватсия, беҳтарсозии занҷири логистикӣ, идораи самараноки захираҳо, мавҷудияти мутахассисони баландихтисос, мутобиқшавӣ ба вазъи муосири бозори ҷаҳон ва монанди

инҳо дохил мешаванд. Қорӣ намудани низоми рақамикунонии равандҳои истеҳсоли ва технологияи рақамӣ талаботи замони муосир буда, шартҳои муҳим барои рушди фаъолият арзёбии мегардад.

Истифодаи васеи технология дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ ҳамоҳангӣ кам карда, маҳсулнокии меҳнатро баланд мебардорад. Барқарорсозӣ ва азнавкунии технология барои баланд бардоштани сифати маҳсулот мусоидат мекунад. Инчунин, даст намудани хароҷот барои интиқоли молу маҳсулот ва ташаккули логистикаи муосир дар чунин шароит талаботи замони имрӯза мебошад.

Муносибати нав ба идоракунии захираҳо, истеҳсоли аз ҷиҳати экологӣ маҳсулоти тоза ва хушсифат барои ташаккули иқтисодиёти соҳа заминаи устувор мегузорад. Инчунин, баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандон ва мутобиқшавӣ ба вазъи муосири бозор на фақат барои рушди соҳибкории истеҳсоли заминаи калони инфрасохторӣ мегузорад, балки дар шароити бӯҳрон ва дигар ҳавфҳои муосир таъсири онҳоро кам мекунад.

Бо иртибот ба масъалаҳои таҳкими ҳамкории судманди иқтисодӣ бо дигар кишварҳои шарикони рушд, қайд кардан зарур аст, ки барои тараққиёти бомуваффақияти соҳибкории истеҳсоли он мусоидат мекунад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи он меравад, ки гирифтани сертификати байналмилалӣ, ки стандарти сифати байналхалқӣ дошта бошад, барои васеъ гардонидани имкониятҳои баромадан ба бозори беруна мусоидат мекунад.

Албатта, чунин тадбирҳо барои тамоми иштирокчиёни фаъолияти хоҷагии умумичаҳонӣ муштарак буда, дар сурати татбиқи онҳо, мавқеъ дар бозори минтақа ва ҷаҳон мустаҳкам мегардад, устуворнокии молиявии корхона ва шароити ҳуби қорӣ таъмин мегардад ва ниҳоят, таъмини рушди босуботи иқтисодӣ мушоҳида мегардад.

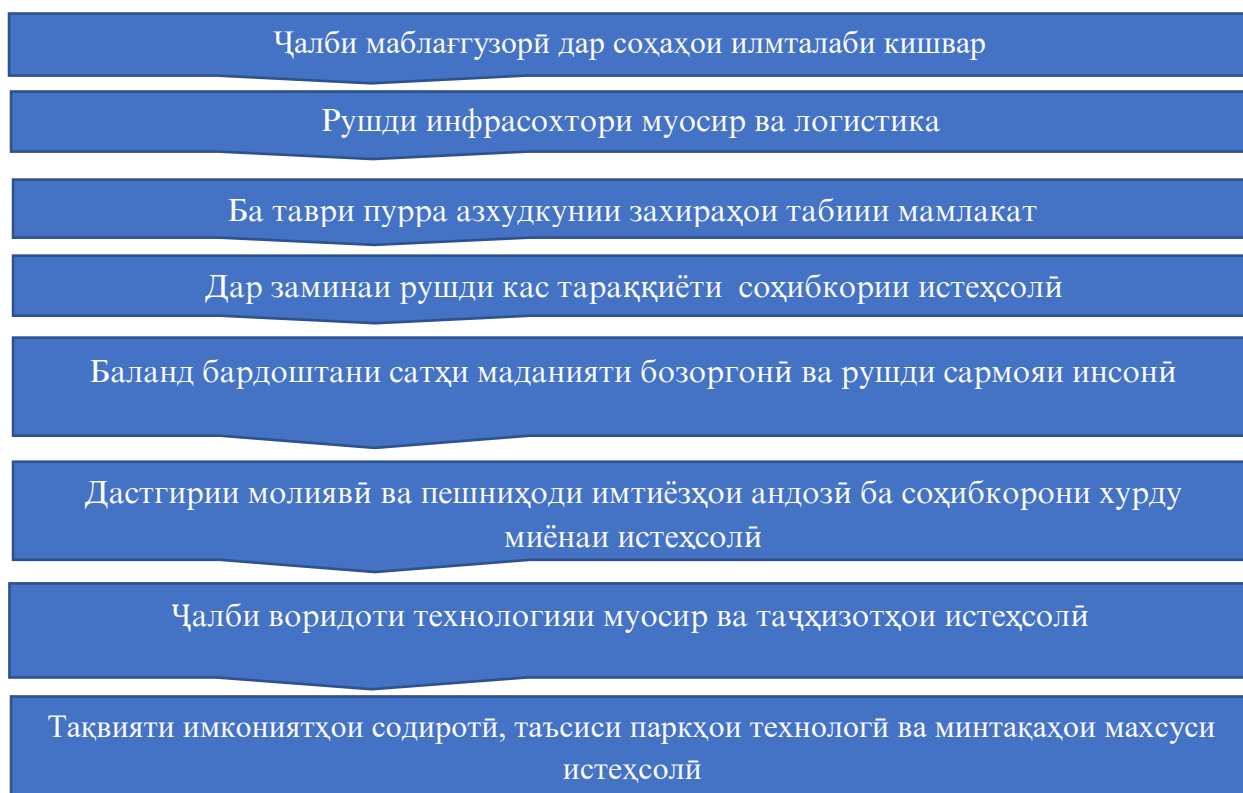
Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушди иқтисодӣ қарор дорад, таҳкими муносибатҳои истеҳсолиро дар заминаи рушди

соҳибкории саноатӣ басо муҳим арзёбӣ мекунад. Соҳибкории саноатӣ дар низоми иқтисодиёти кишвар мавқеи махсусро ишғол намуда, дар рушди минбаъдаи кишвар яке аз омилҳои муҳимми тараққиёт арзёбӣ мегардад. Бинобар ин, тақмили роҳҳои фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ барои таҷрибаи хочагидорӣ кишвар самти муҳимми фаъолият махсуб меёбад.

Бояд қайд кард, ки дар Тоҷикистон таъмини самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ истеҳсолӣ аз гузаронидани стратегияи оқилонаи истифодабарии захираҳои табиӣ ва қувваи корӣ бо дарназардошти махсусияти бозори дохилӣ ва шароитҳои маҳаллӣ дар заминаи баланд бардоштани роҳҳои фаъолияти соҳибкорӣ истеҳсолӣ вобастагии калон дорад.

Тақмили роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ бисёр мебошанд, аммо мо дар тадқиқот он роҳҳои асосиро, ки дар оянда метавонанд барои таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ заминаи устувор гузоранд, мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Бояд қайд кард, ки дар самти баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ истеҳсолӣ соҳаҳои илмталабро дар заминаи ҷалби сармоягузори хориҷиву ватанӣ ва истифодаи калони тамоми манбаъҳои молиявиро дар шароити муосир зарур меояд. Аз таҳкими соҳаҳои илмталаб рушди инфрасохтори муосир ва логистика вобастагии калон дорад. Инчунин истифодаи оқилонаи бойгариҳои табиӣ кишвару рушди сармояи инсонӣ дар самти тақмили соҳибкорӣ истеҳсолӣ шартӣ муҳим баҳогузорӣ карда мешаванд. Роҳҳои тақмили фаъолияти соҳибкорӣ истеҳсолии ҳар як кишвар аз самтҳои гуногуни иқтисодиву технологӣ ва инфрасохторӣ алоқамандӣ дорад.

Расми 3.2. - Роҳҳои асосии тақмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити Тоҷикистон истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар заминаи пурра аз худ кардани бойиғарии кишвар на фақат барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ тақвият мебахшад, балки барои кишвар рушди инклюзивиро таъмин менамояд. Маблағгузорӣ дар соҳаҳои илмталаб ва истифодаи самараноки бойиғарии табиӣ, аз ҷумла, оқилона идора кардани захираҳои обӣ барои тақвияти имкониятҳои содиротӣ мусоидат мекунад. Истифодаи технологияи муосири илмталаб бошад, дар навбати худ, устуворнокии истеҳсолотро таъмин менамояд.

Ҳамин тавр, бояд қайд намуд, ки рушди соҳибкории саноатӣ, дар маҷмӯъ, ба рушди ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ, ки фаъолияти онҳо ба таъмини рушди минбаъдаи иқтисодиёт нигаронида шудааст, таъсир расонида, пеш аз ҳама, аз дастгирии сармоягузорӣ вобаста мебошад.

Дастгирии сармоягузории рушди соҳибкорӣ равандест, ки бо ҷалби мақсадноки маблағгузорӣ барои рушди истехсолот, нав кардани навъҳои маҳсулот, васеъ намудани фаъолият, “ҷорӣ намудани технологияи нав, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ, дар маҷмӯъ, алоқаманд аст” [73, с. 35].

Бо иртибот ба предмети тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки дар шароити кунунӣ барои рушди соҳибкории истехсолӣ рушди инфрасохтор ва таъмини логистикаи муосири нақлиётиву энергетикӣ дар кишвар яке аз самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани истифодабарии самараноки иқтисодии кишвар ба шумор мераванд. Беҳтарсозӣ ва такмили занҷири истехсолӣ ва таъсиси логистикаи муосир барои рушди соҳибкории истехсолӣ шартҳои муҳимми рушди босубот арзёбӣ мегардад ва маблағгузории соҳа бошад, тараққиёти онро дар рушди минбаъдаи кишвар таъмин менамояд.

“Имрӯз яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти давлатҳо рушди илм мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар кишварҳои тараққиқарда, махсусан, дар Аврупои Ғарбӣ дар ниҳодҳои давлатӣ шӯъбаҳои махсус ташкил карда шудаанд, ки бо масъалаҳои тараққиёти илм машғул мешаванд. Дар мамлакатҳои тараққиқарда то 4% ММД барои тадқиқоти илмӣ сарф мешавад. Барои муқоиса, дар кишварҳои пасошӯравӣ ин рақам ба 1-2% ҳиссаи маҷмуи маҳсулоти дохилӣ мерасад” [106].

Аз ин рӯ, афзоиши маблағгузории соҳаҳои илмталаб, тавре ки мушоҳида мешавад, ҳамаи кишварҳои дунё кӯшишҳои зиёдро ба харҷ медиҳанд. Бинобар ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имрӯз дар марҳилаи рушди иқтисодӣ қарор дорад, барои рушди соҳаи илму маориф тамоми сарчашмаҳои дохиливу берунаро самаранок истифода мебарад.

Бояд қайд кард, ки рушди инноватсионӣ бидуни пешравии ҷиддӣ дар илму иқтисод ва маориф имконнопазир аст, вале тавре ки таҷрибаи

давлатҳои хориҷӣ нишон медиҳад, рушди инноватсионии иқтисодӣ чанд шартҳои асосиро тақозо мекунад, ки аз инҳо иборат мебошанд:

- “иқтидори зеҳнӣ ва технологияи кофӣ барои роҳандозии равандҳои инноватсионӣ;

- афзоиши доимии шумораи иштирокчиёни занҷирҳои инноватсияҳо;

- идоракунии инноватсия;

талабот ба навоарӣ аз ҷониби аксарияти субъектҳои соҳибкорӣ, мақомоти давлатӣ ва шахрвандон” [106].

Албатта, татбиқи чунин тадбирҳо барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити рушди илму техника шартҳои муҳимми тараққиёт ва қафо намондан аз тамаддуни муосир ба шумор меравад. Аҳамияти рушди соҳибкории истеҳсолӣ имрӯз дар кишвар афзоиш ёфта, оид ба таъмини рушди устувори он аз тарафи кишвар тадбирҳои зиёд андешида мешаванд.

Вобаста ба истифода ва ҷорӣ намудани технологияи илмталаб қайд кардан лозим аст, ки Тоҷикистон, ки дорои калони бойиғарии табиӣ мебошад, рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, махсусан дар базаи коркарди пахта, соҳаи истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва монанди инҳо арзиши иловашударо таъсис намудан мумкин мебошад. Дар баробари ин, дастгирии комплекси агросаноатӣ, ки коркарди маҳсулоти он яке аз ҷузъҳои асосӣ ба шумор меравад, барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва таъмини бехатарии озуқаворӣ пояи устувор мегузорад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи бастабандӣ, коркард ва ба ҷойи таъинот интиқоли маҳсулоти кишоварзӣ меравад.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки таълим ва баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандони соҳибкории истеҳсолӣ яке аз роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ба шумор меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қувваи кории арзон дорад, баланд бардоштани сатҳи касбият махсусан дар соҳаҳои илмталаб, аз ҷумла технологияи

иттилоотӣ, идоракунии равандҳои истеҳсолот ва монанди инҳо сифати маҳсулоти ватаниро баланд намуда, барои таҳкими имкониятҳои содиротӣ ва ба воридотнигаронидашуда пояи устувор хоҳад гузошт.

Бо иртибот ба муаммои баррасишаванда, қайд кардан зарур аст, ки дастгирии маблағгузорӣ ва дигар намуди имтиёзҳои соҳибкории хурду миёна, ки дар кишвар омили муҳимми рушди фаъолияти хоҷагидорӣ эътироф гаштааст, барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ роҳи дигари такмили фаъолият ба шумор меравад. Субсидияи давлатӣ, имтиёзҳои андозиву Ҷоизаи пасти бонкӣ барои ҷорӣ намудани технологияи муосир дар раванди истеҳсолот ба соҳибкорони хурду миёнаи истеҳсолӣ мусоидаткунанда мебошад.

Барои баланд бардоштани самаранокии соҳибкории хурду миёнаи истеҳсолии саноатӣ, аз нуқтаи назари инноватсионӣ, иҷроиши чунин чорабиниҳои зерин метавонанд мусоидат намоянд:

- “- дастгирии рушди кластерҳои инноватсионии ҳудудӣ;
- фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ барои дастгирии истеҳсолоти хурд ва миёнаи баланди технологӣ;
- таъсис ва рушди бизнес-инкубаторҳо;
- ҳавасмандгардонии ҳамкорӣ, роҳандозии робитаҳои корӣ ва табодули иттилоот байни корхонаҳои хурд” [99, с. 233].

Албатта, бе ҷалби сармоягузори хориҷӣ татбиқи чунин тадбирҳои имконнопазир мегардад. Маҳз ҳамкориҳои судманди тижоративу иқтисодӣ ва сармоягузорӣ бо кишварҳои дуру наздик барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ метавонад пояи устувори молиявӣ гузорад. Инчунин, ҷалби сармоягузорӣ, махсусан, аз кишварҳои шарикони рушд барои соҳибкории саноатӣ заминаи молиявӣ гузошта, барои аз худ кардани таҷрибаи идоракунии, устуворнокии алоқаҳои мутақобилан судманд бо бозорҳои хориҷӣ ва дастрасӣ ба инноватсия шартҳои муҳим дар шароити кунунӣ маҳсуб меёбад.

Тавсеаи имкониятҳои содиротӣ ва рушди муносибатҳои истеҳсолоти воридотивазкунанда низ яке аз роҳҳои баланд бардоштани сатҳи фаъолнокии соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити эълон намудани саноатикунонии кишвар ва вусъати шугли пурмахсул ба шумор меравад. Албатта, баланд бардоштани сатҳи устуворнокии иқтисодиёти корхонаҳои истеҳсолӣ васеъ гардонидани имкониятҳои содиротӣ ва афзоиши иқтидори истеҳсолотро барои бомуваффақият ба бозори минтақавию ҷаҳонӣ баромаданро талаб менамояд.

Ҷорӣ намудани усулҳои нави истеҳсолот, бо мақсади истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва самаранок идора намудани энергияи барқароршаванда дар мутобиқсозӣ бо стандартҳои байналхалқии экологӣ, барои кишвар дар самти таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ шарти муҳим маҳсуб меёбад. Инчунин, бунёди паркҳои технологӣ, стартапҳо ва минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, ки шакли фаъолиятшон инноватсионии истеҳсолӣ ба шумор меравад, барои дастрасӣ ба инфрасохтори муосир ва рушди устувори тичорат заминаи устувор мегузоранд.

Татбиқи чунин тадбирҳои зарурӣ барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар бунёди заминаи калони молиявӣ инфрасохторӣ ва истеҳсолӣ мусоидат намуда, мавқеи кишварро дар бозори минтақавӣ ва ҷаҳонӣ баланд мебардорад ва иқтисодиёти рақобатпазирро дар заминаи таъмини рушди устувори истеҳсолӣ таъмин мегардонад.

Аз рӯйи таркиби овардашуда, қайд кардан мумкин аст, ки барои рушди минбаъдаи соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар чунин самтҳо муҳим мебошанд:

“- истифодаи имкониятҳои дохилӣ ва афзалиятҳои муқоисавии кишвар;

- истеҳсоли маҳсулоти ивазкунандаи воридотӣ;
- рушди корхонаҳои хурди саноатӣ дар маҳалҳо;
- ташкили минтақаҳои кластерӣ ва монанди инҳо” [105, с. 76].

Бояд қайд кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон нияти ташаккулёбӣ ва бунёди иқтисодиёти инноватсиониро дар пеш гузошта, бе рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар заминаи истифодаи технологияи муосир ва инноватсия ин иқдом имконнопазир мегардад. Гузаштан ба модели иқтисодиёти инноватсионӣ анҷоми корҳои зиёдеро, аз қабилӣ рушди сармояи инсонӣ, омодаи сохтани кадрҳои баландихтисос, ташаккулёбии иқтисодиёти рақамӣ ва иқтисодиёти сабз ва тавсеаи имкониятҳои содиротиро талаб менамояд.

Вобаста ба ин, қайд кардан муҳим аст, ки самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти инноватсионӣ аз тадбирҳои зерин вобастагӣ дорад:

- ҷалби сармоягузориҳо барои татбиқи лоиҳаҳои тиҷоратӣ;
- маблағгузории муштаракӣ давлатии рушди технологияҳои нав;
- афзоиши захираҳои инсонӣ барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ;

“- баланд бардоштани самаранокии танзими зиддиинҳисорӣ ва механизмҳои ҳифзи рақобат;

- фароҳам овардани фазои мусоиди институтсионалӣ барои рушди инноватсионӣ” [28].

Бояд қайд кард, ки дар баробари имкониятҳои васеъ ва мавҷудияти тадбирҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ, инчунин, мушкилоти зиёде низ вучуд доранд, ки барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар монеаҳоро эҷод мекунанд. Албатта, ҳалли масъалаҳои марбут ба мушкилоти мавҷудбуда андешидани чораҳои заруриро талаб менамояд. Ба асосистарини чунин мушкилот дохил мешаванд:

- рақобати номукамал байни истеҳсолоти маҳсулоти ватанӣ ва хориҷӣ;
- сатҳи пасти маблағгузории корхонаҳо, бинобар сабаби маҳдуд будани захираҳои худии молиявӣ;
- фарсудашавии воситаҳои асосӣ дар низоми иқтисодиёт;
- афзоиши хароҷот, аз ҷумла хароҷоти интиқоли молу маҳсулот;

- сатҳи пасти дастрасӣ ба инноватсия ва ашёи хом, технологияҳои муосир ва сармояи қарзӣ;

“- сатҳи пасти самаранокии муносибатҳои истеҳсолӣ;

- сатҳи пасти қобилияти пардохтпазирии аҳоли;

- сатҳи пасти таҳассус ва таҷрибаи номукаммали соҳибкорон;

- ноустувории муҳити бозор дар иқтисодиёт;

- фаҳмиши маҳдуди принципҳои тиҷорат” [73,30].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои бартараф намудани мушкилот дар самти рушди фаъолияти соҳибкорӣ, махсусан соҳибкории истеҳсолӣ, ба самтҳои зерин диққати асосӣ равона кардан зарур мебошад.

Чадвали 3.3. - Самтҳои пешгирикунандаи мушкилоти рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Самт	Тадбирҳо
Таъсиси иқлими мусоиди соҳибкории истеҳсолӣ	Содагардони бақайдгирӣ ва иҷозатномадиҳӣ
	Мубориза бар зидди амалиёти молиявии ғайриқонунӣ
	Беҳтарсозии низоми молиявию андозӣ
Бунёди инфрасохтори муосир	Таъсиси инфрасохтори энергетикӣ
	Рушди инфрасохтори логистикиву нақлиётӣ
	Ташаккули технологияи рақамӣ
Дастгирии молиявӣ ва танзими давлатӣ дар шакли маблағгузорӣ	Танзими фоизи бонкӣ
	Грантҳои давлатӣ ва байналмилалӣ
	Бунёди иқлими мусоиди сармоягузорӣ
Рушди сармояи инсонӣ	Таъсиси марказҳои таълимӣ барои баланд бардоштани сатҳи касбият
	Такмили ихтисос
	Баланд бардоштани маданияти бозоргонӣ ва сатҳи дониши соҳибкорон
Рушди инноватсия ва дастрасӣ ба технология	Рушди тадқиқоти илмӣ
	Ҷорӣ намудани технологияи муосир
	Таъсиси технопарк ва стартапҳо
Дастрасӣ ба бозори муосир	Бастани шартномаҳои байналхалқӣ
	Таъмини рақобатпазирии молу маҳсулот
	Васеъ намудани имкониятҳои бозори дохилӣ
Устуворнокии муҳити сиёсӣ ва иқтисодӣ	Бунёди базаи муосири ҳуқуқӣ
	Ҳимоя ва ҳифзи моликият ва манфиатҳои соҳибкорони истеҳсолӣ
	Дастгирии давлат ва ташабусҳои иҷтимоӣ

Сарчашма: [72, с. 5; 76, с. 75; 97, с.64; 99,с.233; 105, с.74].

Самтҳои пешгирикунандаи мушкилоти рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавре ки аз ҷадвали 3.3. бармеояд, бисёр мебошанд ва самаранок ба роҳ мондани онҳо дар татбиқи ҳадафҳои рушди фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ шартҳои муҳим дар шароити кунунӣ маҳсуб меёбад. Содагардонӣ ва иҷозатдиҳии соҳибкории истеҳсолӣ, пеш аз ҳама, монеаҳои маъмуриро бартараф намуда, равандҳои ба даст овардани иҷозатро ошкор менамояд. Инчунин, имтиёзҳои андозӣ, махсусан барои соҳибкории хурду миёнаи саноатӣ, мушкилоти зиёдро бартараф менамояд.

Рушди соҳаи энергетика шабакаи нақлиётӣ ва бунёди инфрасохтори рақамӣ низ аз самтҳои стратегии кишвар дар рушди минбаъдаи кишвар арзёбӣ мегардад. Сармоягузори инфрасохтори нақлиёти энергетикӣ, беҳтарсозии сифати роҳҳо барои интиқоли маҳсулот ва ашёи хом дар қаламрави кишвар ва берун аз онро мусоидат мекунад ва таъмини дастрасӣ ба интернетӣ тезсуръат бошад, барои рақамикунонии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ талаботи замони муосир ба шумор меравад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки яке аз роҳҳои такмили фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ таъмини дастрасӣ ба маблағгузори фаъолият маҳсуб меёбад. Пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ва ғоизии пасти бонкӣ, ҷалби сармоягузориву грантҳо барои таъсиси рушди устувори муносибатҳои истеҳсолӣ шартҳои зарурӣ ба шумор мераванд. Ғайр аз ин, таълими мутахассисони баландпоя, таъсиси марказҳои таълимӣ барои рушди истеҳсолот, ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимӣ ва таҳияи барномаҳои муосир барои соҳибкорони муосир яке аз самтҳои рушди соҳа ба ҳисоб мераванд.

Вобаста бо баланд гаштани мақоми илм дар рушди иқтисодиёти ҷаҳон, қайд кардан зарур аст, ки рушди инноватсия ва технология дар шароити кунунӣ ба шартҳои муҳимми тараққиёт дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти

чамъиятӣ табдил гаштааст. Таъсиси марказҳои тадқиқотӣ, ҳамкорӣ бо муассисаҳои бонуфузи таълимӣ, қорӣ намудани технологияи наватарин ва таъсиси технопаркҳо барои рушди босуботи иқтисодии ҳар як кишвари соҳибистиклол талаботи замони муосир ба шумор меравад.

Инчунин, беҳтарсозии дастрасӣ ба бозорҳои муосир дар заминаи бастанӣ шартномаҳои байналхалқӣ, ворид шудан ба бозори минтақавию ҷаҳонӣ, иштироки фаъол дар тақсими байналхалқии меҳнат барои рушди соҳибкорӣ истеҳсоли омили муҳимтарини рушд махсуб меёбад. Дар баробари ин, ҳавасмандгардонии талабот ба воситаи хариди давлатӣ ва дастгирии истеъмолкунандагони маҳсулоти ватанӣ самти муҳими сиёсати иқтисодии корхонаҳои истеҳсоли ба ҳисоб меравад.

Бо иртибот ба мавзӯи тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки устуворнокии ҳолати сиёсӣ ва муҳити ҳуқуқӣ низ шартҳои муҳими рушди муносибатҳои бозоргонӣ ва фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар арзёбӣ мегардад. Таъмини иҷрои қонунгузорӣ ва шаффофияти он барои соҳибкорон, ҳимояи манфиатҳо ҳифзи моликият, ҳавасмандгардонии соҳибкорӣ истеҳсоли тавассути дастгирии давлатӣ барои рушди босуботи фаъолият махсус зарур ба ҳисоб меравад.

Дар шароити тағйирёбии иқлим барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ташаккул додани иқтисодиёти сабزو ният кардааст, қорӣ намудани технологияи устувор, паст намудани сатҳи инфлосшавӣ муҳити зист, истифодаи энергияи барқароршаванда барои истеҳсоли маҳсулоти сабз ва соҳибкорӣ истеҳсоли сабз заминаи устувор хоҳад гузошт.

Ҳамин тариқ, татбиқи чораҳои дар боло зикргардида, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият медиҳанд, ки барои рушди соҳибкорӣ истеҳсоли шароитҳои мусоиди иқтисодиву инфрасохторӣ ва молиявӣ фароҳам гашта, рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсоли ватанӣ ва дар заминаи он, таъмини рушди устувори иқтисодӣ имконпазир мегардад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки роҳҳои тақмили соҳибкорӣ истеҳсоли тавассути васеъ намудани имкониятҳои истеҳсоли, таъсиси ҷойҳои нави

корӣ, афзоиши даромад ва баланд бардоштани сатҳу сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ, ҷалби сармоягузорӣ, дастгирии давлатӣ ва таъмини рақобатпазии корхонаҳо вобастагӣ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нияти гузаштан ба модели саноатии инноватсиониро дорад, рушди фаъолияти соҳибкории истехсолӣ яке аз самтҳои муҳимми сиёсати иқтисодӣ арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, андешидани тадбирҳои баланд бардоштани самаранокии соҳибкории истехсолӣ саривақтӣ ва рӯзмарра ба шумор рафта, барои фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар яке аз проблемаҳои пешбаранда дар низоми муносибатҳои иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Бинобар ин, дар кишвар бояд мунтазам барои рушди равандҳои истехсолӣ тадбирҳои зарурӣ, аз қабيلي такмили қонунгузорӣ, таъсиси корхонаҳои муштараки истехсолӣ, бунёди технопаркҳои истехсолӣ, беҳтарсозии фаъолияти соҳибкории истехсолӣ дар заминаи пешниҳодҳои имтиёзҳои андозу гумрукӣ андешида шаванд.

3.3. Ташаккули стратегияи рушди соҳибкории истехсолӣ дар низоми фаъолияти хоҷагидорӣ

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии кишвар дар шароити кунунӣ таҳия ва татбиқи афзалиятҳои соҳибкории истехсолӣ ба шумор меравад. Таъмини рушди босуботи соҳибкории истехсолӣ барои тамоми соҳаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ заминаи устувори молиявӣ иқтисодӣ ба воситаи таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва рақобатпазии корхонаҳо муҳайё месозад. Имрӯз дар шароити ташаккулёбии тартиботи нави иқтисодӣ мубрамияти рушди соҳибкории истехсолӣ аз сатҳи мутобиқатшавӣ ба воқеияти нави иқтисодиву технологӣ ва инноватсиониву экологӣ вобастагии калон пайдо кардааст.

Воқеиятҳои нав, ки барои рушди соҳибкории истехсолӣ фазои мусоид муҳайё мекунанд, аз қабيلي баланд бардоштани сатҳи

рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсолӣ, рушди технологӣ ва инноватсия, тағйир ёфтани вазъи бозор ва хоҳиши истеъмолкунандагон, идоракунии хавфҳои муосир, таъмини рушди устувори иқтисодӣ, истифодаи самараноки иқтисодии захиравӣ, рақамикунонии ҳаёти хочагидорӣ ва монанди инҳо, ҷанбаҳои асосӣ ба шумор мераванд.

Бояд қайд кард, ки дар бозори муосир рақобати васеъ мавҷуд мебошад ва барои рушди устувор самаранокии фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ бояд доимо таъмин карда шавад. Стратегияе, ки барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ равона гардидааст, бояд, пеш аз ҳама, барои дар оянда рақобатпазир мондан ва ба вазъи бозори муосир мутобиқат кунад. Инчунин, ба вучуд омадани муносибатҳои нав дар заминаи рушди технологияи муосири соҳибкории истеҳсолӣ имкониятҳои навро пайдо мекунад. Бе таҳияи стратегияи мувофиқат ба вазъи бозори муосир ва талаботи замон баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат ва сифати молу хизматрасонӣ имконнопазир мегардад.

Бо иртибот ба ин масъала, инчунин, қайд кардан зарур аст, ки истеъмолкунандагони ҳозира сифати баланди маҳсулот ва аз ҷиҳати экологӣ тоза будан ва хизматрасонии муосирро эътироф мекунанд. Бинобар ин, стратегияи рушди муосир талаботи нави истеъмолкунандагонро аз нуқтаи назари таъмини рушди босуботи соҳа ба назар мегирад.

Ташаккули стратегияи рушд дар ҳама давраи замон, махсусан дар шароити бӯҳрон ва мавҷудияти хавфҳои муосир, пеш аз ҳама, барои рушди тиҷорат нигаронида мешавад. Стратегияи хуби илман асоснокшуда, барои пешгирии хатарҳои муосир ва бӯҳронҳои молиявӣ иқтисодӣ ва дигар омилҳои таъсиррасони дохиливу беруна мусоидат менамояд.

Дар баробари ин, дар шароити кунунӣ ширкатҳо бинобар сабаби рақобатпазир мондан дар бозор маҷбур мешаванд, ки чунин стратегияро таҳия намоянд, ки барои ҷанбаҳои нави муносибатҳои иқтисодӣ мусоидаткунанда бошад. Стратегияе, ки барои баланд бардоштани

рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсоли заминаи хуб мегузорад, пеш аз ҳама, нуфузи онро дар низоми иқтисодӣ баланд мегардонад.

Дар бораи ташаккулёбӣ ва рушди муосири корхонаҳои истеҳсоли сухан ронда, масъалаҳои баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнатро махсусан баррасӣ намудан қобили қабул мешуморем. Соҳибқории истеҳсолии муосир имрӯз сатҳи баланди маҳсулноки ва диверсификасиякунонии истеҳсолотро талаб менамояд. Маҳз стратегияе, ки барои беҳтарсозии идоракунии корхонаҳои истеҳсолот равона гардидаанд, дар таъмини рушди босуботи иқтисодиёти корхонаҳо нақши асосиро иҷро мекунанд.

Бояд қайд кард, ки рушди ҳамгироии иқтисодӣ ва ҷаҳонишавӣ барои ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ, пеш аз ҳама, барои афзоиши воридоту содироти мол имкониятҳои навро пешниҳод мекунад, ки онҳо рақобатро дар бозори дохилӣ ва беруна мустаҳкам менамоянд. Стратегияи рушд барои корхонаҳои истеҳсоли на фақат имкониятҳои васеъ намудани фаъолият ва баромадан ба бозори нав, балки ба вазъи бозори муосири ҷаҳон мутобиқ шуданро низ мусоидат мекунад.

Яке аз самтҳои муҳимми рушди тамоми фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар дар шароити кунунӣ истифодаи самараноки усулҳои муосир, ба монанди истифодаи маълумотҳои рақамӣ ва монанди инҳо, ба ҳисоб меравад. Истифодаи самараноки маълумотҳо ва дар заминаи онҳо таҳлили равандҳои истеҳсолот, инчунин, омили муҳим барои таъмини рушди босуботи оянда арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, дар стратегияҳои ҳозира масъалаҳои таҳкими рақамикунонии фаъолияти хоҷагидорӣ мавқеи махсусро ишғол менамояд. Дар ин ҷо сухан дар бораи тез ва асосноки ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ дар заминаи рақамикунонӣ низ меравад.

Вобаста ба масъалаи баррасишаванда, бояд қайд кард, ки дар кишварҳои пасошуравӣ соҳибқории истеҳсоли аз ҷумлаи фаъолиятҳои хавфнок ба ҳисоб меравад, зеро тағйироти сохтории иқтисодиёт шароити заруриро барои рушди соҳибқории истеҳсоли фароҳам наовардааст. Ҳамчунин, рушди соҳибқории истеҳсоли бо душвории дастрасӣ ба баъзе

захираҳо, набудани ҳавасмандкуниҳои дохилӣ, сатҳи пасти ихтисоси соҳибкорони навкор, тарси душвориҳо ва мавҷудияти манбаъҳои даромади осон ва дастрас маҳдуд карда мешавад [119, с. 33].

Албатта, вақте дар бораи рушди ин ё он соҳаи иқтисодӣ масъалаҳо баррасӣ мегарданд, ҳавасмандкунӣ ва дастгирии давлатӣ дар он ҷо самти афзалиятноки рушди босубот арзёбӣ мегардад. Дар бисёри давлатҳо давлат барои таъмини рушди устувори соҳибкории истехсолӣ тамоми шароитҳои муфидро аз қабилӣ имтиёзҳои молиявӣ грантҳо, субсидия ва субвенсия пешниҳод менамояд. Стратегияи рушди соҳа барои истифодаи максималии оқилонаи чунин имкониятҳо мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, стратегияи соҳибкории истехсолӣ, аз нуқтаи назари таъмини рушди устувор, пешгирии хавфҳои муосир ва мутобиқшавӣ ба равандҳои тезтағйирёбандаи бозори нав басо муҳим ва рӯзмарра маҳсуб меёбад. Инчунин, ҷорӣ намудани технологияи нав ва баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат дар корхонаҳои истехсолӣ аз татбиқи дурусти муқаррароти стратегия вобастагӣ дорад. Албатта, татбиқи самараноки барномаҳои иқтисодӣ ва стратегияи рушди соҳа барои корхонаҳои истехсолӣ имконияти фаъолияти фаъол таъмин менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди соҳибкории истехсолӣ самти афзалиятноки рушди иқтисодиёт эътироф гаштааст. Эълон намудани саноатикунони босуръат ва вусъати шуғли пурмахсул аз рушди соҳибкории истехсолӣ вобастагии калон дорад. Бинобар ин, дар кишвар барои ҳавасмандгардонӣ ва рушди соҳибкории истехсолӣ тадбирҳои зерин, аз қабилӣ таъсиси базаи ҳуқуқӣ, дастгирии давлатии соҳибкории истехсолӣ, таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ ва беҳтарсозии шарту шароитҳои тичоратӣ андешида шудаанд.

Инчунин, дар кишвар қонунҳои зиёд барои ҳавасмандгардонии соҳибкории истехсолӣ қабул гардидаанд, ки барои рушди соҳа фазои мусоиди ҳуқуқӣ муҳайё намудаанд. Ба меъёрҳои асосии ҳуқуқии рушди соҳибкорӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонун «Дар бораи

минтақаҳои озоди иқтисодӣ» (МОИ), Қонун «Дар бораи сармоягузорӣ», Қонун «Дар бораи низоми патентӣ», Қонун «Дар бораи танзими техникӣ», Қонун «Дар бораи ҳифзи рақобат», Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонун «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» ва монанди инҳо дохил мешаванд.

“Бо иртибот ба мавзуи тадқиқот, бояд қайд кард, ки рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон бо сатҳи рушди саноат алоқамандии зич дорад, ки саҳми соҳаҳоро дар таъмини рушди инноватсионии иқтисодӣ ба таври объективӣ инъикос мекунад. Аз ин лиҳоз, бо мақсади таъмини диверсификатсияи иқтисодиёт, рушди иқтисодии инноватсионии он ва рушди саноати коркард ва технологияҳои баланд, тижоратӣ гардонидани коркардҳои илмӣ, ки дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ рақобатпазиранд, Стратегияи саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 тартиб дода шуд” [21].

Дар баробари ин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои рушди соҳа ва стратегияҳои зиёд низ таҳия гардидаанд, ки барои таъмини рушди устувори минбаъдаи соҳа нигаронида шудаанд. Барномаҳои асосӣ, ки дар марҳилаи рушди соҳибкорӣ таҳия гардидаанд, аз Стратегияи миллии рушди соҳибкорӣ, Барномаи рушди саноат барои солҳои 2020-2030, Барномаи рушди содирот, ки ба дастгирии содироти маҳсулоти истеҳсолӣ нигаронида шудааст, Концепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015, Концепсияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Татбиқи дастгирии соҳибкорӣ, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, Стратегияи миллии рушди истеҳсолот, коркарди пахта ва саноати нассочӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2024-2040 иборат мебошанд.

Чунин меъёрҳои ҳуқуқӣ ва барномаҳои рушди соҳа барои таъмини рушди устувори соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар заминаи калони ҳуқуқӣ гузошта, дар таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ ва бартараф намудани монеаҳо заминаи калон гузоштаанд.

Масалан, мувофиқи Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 дар соҳаи саноат татбиқи чунин тадбирҳо пешбинӣ шудааст:

- бунёди корхонаҳои хурди коркард ва бастабандии маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар маҳсулоти кишоварзӣ;
- ташкили корхонаҳо оид ба сохтмон, пардоз ва таъмири биноҳои истиқоматӣ, муассисаҳои бачагона, иншоотҳои варзишӣ, роҳҳо, кабудизоркунӣ;
- истеҳсоли масолеҳи бинокорӣ аз ашёи хоми маҳаллӣ;
- барпо намудани корхонаҳои монтажи таҷҳизот, механизмҳо, мошинҳо ва асбобҳои рӯзгор;
- истеҳсоли либос, пойафзол ва маснуоти заргарӣ;
- рушди гидроэнергетикаи хурд ва манбаъҳои ғайрианъанавии энергия;
- коркарди ашёи хоми дуҷумдараҷа [8].

Чунин тадбирҳои андешидашуда ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ ба воситаи таъсиси фазои мусоиди иқтисодӣ таъсири калон расонидаанд. Самтҳои асосии таъсирот, пеш аз ҳама, аз пешниҳоди субсидия ва дигар намуди кумакпулӣ, имтиёзҳои қарзиву андозбандӣ, таъмини дастрасӣ ба инфрасохтори муосир ва логистика, баланд бардоштани сатҳи касбияти омӯзгорон ба воситаи таълими бетанаффус, бартараф намудани монеаҳои маъмурӣ, дастгирии технологӣ ба монанди ҳавасмандкунии инноватсионӣ, дастгирии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва монанди инҳо, иборат мебошанд.

Қайд кардан зарур аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ шароитҳои калони муфид мавҷуд мебошанд. Дорони калони захираҳои табиӣ, мавқеи ҷуғрофии кишвар, дорони захираҳои калони инсонӣ, қувваи қори арзон ва бойигарии калони азхуднашуда, ки барои коркарди маҳсулот низ метавонанд заминаи калон гузоранд, дар таъмини рушди устувори соҳа шартҳои муҳим арзёбӣ мегарданд. Дар ин ҳолат дар бораи қувваи арзони аз ҷиҳати экологӣ тоза, нафт ва газ, ангишт, коркарди

маҳсулоти нафть, саноати кӯҳӣ, металлургия, аз он ҷумла металлургияи ранга, меравад.

Дар бораи афзалиятҳои махсуси саноатӣ сухан ронда қайд кардан зарур аст, ки бартараф намудани мушкилотҳои соҳаи мазкур аз сиёсати дурусти иқтисодии кишвар вобастагӣ дорад. Дар ин ҷо сухан дар бораи он меравад, ки мо бояд мушкилотҳои мавҷударо ба вариантҳои имконпазир табдил дода тавонем.

Албатта, соҳаи саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари мавҷудияти афзалиятҳо бо проблемаҳои гуногун низ рӯ ба рӯ мегардад. Ошкор намудани чунин омилҳои таъсиррасон барои мо истифодаи самараноки иқтисодии муносибатҳои истеҳсолиро имкон медиҳад. Аз ин рӯ, дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар самти саноат масъалаҳои махсус, афзалиятҳои соҳа ва натиҷаҳои чашмдошт баррасӣ гаштааст.

Ҷадвали 3.4. - Проблемаҳо ва афзалиятҳои махсуси саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Масъалаҳои махсус	Номукамалии низоми андозбандӣ сатҳи пасти механизмҳои дастгирии молиявӣ қарзӣ, номукамалии фаъолияти сармоягузорӣ ва инноватсионӣ, сатҳи пасти ҳамкориҳои дохилисоҳавӣ, суст таракқӣ кардани ҳамгироии иқтисодӣ, рушд наёфтани муносибатҳои кластерӣ, сифати пасти маҳсулот, талаботи зиёд доштан ба истифодаи неру, сатҳи пасти маҳсулнокии меҳнат, номукамал будани механизмҳои идоракунии партовҳои истеҳсолоти саноатӣ
Афзалиятҳои махсус	Баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои саноатӣ, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ташкили низоми самараноки тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси соҳа, бунёди асосҳои институтсионалӣ барои рушди устувори саноат, ташкили кластерҳои инноватсионӣ, мусоидат ба рушди содирот ва молҳои воридотивазкунӣ, рушди соҳаи комплекси агросаноатӣ (коркарди маҳсулоти меваю сабзавот), рушди соҳаи сохтмон, саноати сабук ва ҳӯрокворӣ.
Натиҷаҳои чашмдошт	Амалисозии тадбирҳои банақшагирифташуда дар бахши воқеии иқтисодиёт, афзоиши ҳиссаи саноат дар сохтори ММД, дар заминаи афзоиши маҳсулоти саноатӣ, гузаштан ба модели индустриалии аграрӣ, афзоиши ҳиссаи коркарди маҳсулоти саноат, се маротиба зиёд намудани ҷойҳои корӣ дар соҳаи саноат, афзоиши истеҳсоли қувваи барқ аз рӯйи концепсияи 10/10/10/10

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [15, с. 74-75].

Аз чадвал бармеояд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои афзалиятнок барои рушди соҳибкории истеҳсоли зиёд мебошанд ва истифодаи самараноки онҳо шартҳои муҳимми тараққиёти соҳа ба шумор меравад. Бояд қайд кард, ки афзоиши нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ яке аз омилҳои муҳимми рушди минбаъдаи кишвар ба ҳисоб меравад ва бинобар ин, зиёд намудани истеҳсолоти маҳсулоти саноатӣ барои татбиқи чунин ҳадафҳо ҳузури сиёсати иқтисодии кишвар дар шароити муосир маҳсуб меёбад.

Афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси дар соҳаи саноат, аз ҷумла дар самти рушди соҳибкории саноатӣ, бунёди асосҳои институтсионалӣ, ташкили кластерҳои инноватсионӣ, афзоиши истеҳсолоти молҳои воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда, рушди КАС-и кишвар аз тадбирҳои мебошанд, ки рушди муносибатҳои истеҳсоли заминаи устувори молиявӣ иқтисодӣ ва инфрасохторӣ мегузоранд ва аз афзалиятҳои махсуси соҳаи саноат ба шумор мераванд.

Бо иртибот ба масъалаи баррасишаванда, инчунин, бояд қайд кард, ки афзоиши ҳиссаи саноат дар сохтори ММД, дар навбати худ, барои татбиқи дигар ҳадафҳои стратегӣ ба монанди вусъати шӯғли пурмаҳсул, гузаштан ба модели индустриалӣ ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии иқтисодиёти кишвар дар минтақа ва бозори ҷаҳон мусоидаткунанда мебошад.

“Масалан, дар кишвар дар оянда бояд афзоиши истеҳсоли қувваи барқ аз рӯйи концепсияи 10/10/10/10 татбиқ гардад. Чунин концепсия афзоиши иқтидори лоиҳавии низоми электроэнергетика, афзоиши содироти солонаи неруи барқ, афзоиши иқтидори дигар манбаҳои энергия ва коҳиши талафоти неруи барқро дар бар мегирад. Бояд дар рушди минбаъдаи кишвар иқтидори лоиҳавии низоми электроэнергетикаи кишвар ба 10 гВт ва содироти солонаи неруи барқ ба кишварҳои минтақа ба 10 млрд кВт соат расонида шавад. Инчунин,

диверсификатсияи иқтидорҳои низоми электроэнергетикаи ҷумҳурӣ тавассути зиёд кардани иқтидори дигар манбаҳои энергия, аз ҷумла ангишт, нафту газ ва манбаҳои барқароршавандаи энергия, дар ҳаҷми на камтар аз 10 фоиз таъмин карда, талафоти неруи барқ дар ҷумҳурӣ то 10% паст карда мешавад” [15].

Ҳамин тариқ, самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли дар барномаҳои рушди иқтисодиву стратегияҳои кишвар дарҷ гардида, мувофиқи банақшагирии стратегӣ мунтазам дар кишвар татбиқ гардида истодаанд. Таҳияи барномаҳои стратегияи рушди соҳибкории истеҳсоли ҷанбаҳои зиёдро дар бар гирифта, пеш аз ҳама, барои татбиқи самаранокии соҳа ва таъмини рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсоли нигаронида шудаанд.

Ба ҷанбаҳои асосии барномаҳои рушди соҳибкории истеҳсоли дар шароити муосир дохил шуда метавонанд:

- рушди инноватсия ва таҳлили бозор;
- баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ;
- беҳтарсозии равандҳои истеҳсолот ва таҳлили рақобаткунандагон;
- сармоягузори неруи инсонӣ ва рушди босубот;
- васеъгардони бозори фурӯш ва диверсификатсияи истеҳсолот;
- идоракунии хавфҳои муосир ва устуворнокии молиявӣ;
- банақшагирии стратегӣ ва таъсиси бренди рақобатпазир;
- таъсиси корхонаҳои муштарак дар заминаи ҳамкориҳои шарикӣ.

Бояд қайд кард, ки гузаронидани ҳаматарафаи таҳлили бозор ва фаъолияти рақобаткунандагон дар бозори дохиливу беруна барои ошкор намудани тамоюли фаъолият ва имкониятҳои мавҷудбуда ва инчунин, барои муайян намудани тарафҳои қавӣ ва заифи онҳо кумак менамояд. Ҷорӣ намудани технологияи нав бошад, дар фаъолияти соҳибкории истеҳсоли, сармоягузори соҳа ва истифодаи усулҳои нави воситаҳои рақамикунонӣ рушди босуръати соҳаро таъмин менамояд.

Яке аз чанбаҳои муҳимми рушди соҳибкории истеҳсолӣ, ки дар барномаҳои рушд ва стратегия мавқеи махсусро ишғол менамояд, баланд бардоштани сифати молу маҳсулот мебошад. Ҷорӣ намудани сифати стандарт дар фаъолияти хоҷагидорӣ ва назорати мунтазами сифати маҳсулот барои рақобатпазирии корхона шарти муҳим маҳсуб меёбад. Бинобар ин, таълими кормандон дар самти назорати сифат, ҷамъкунӣ ва таҳлили маълумот оид ба истеъмолкунандагон аз қабилӣ тадбирҳои беҳтарсозии фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ ва беҳтарсозии равандҳои истеҳсолот ба ҳисоб меравад.

Беҳтарсозии равандҳои истеҳсолӣ, ки рушди ҷараёни логистикӣ ва паст намудани хароҷоти аз ҳисоби истифодаи самараноки фаъолиятро дар бар мегирад, самти афзалиятноки соҳа арзёбӣ мегардад. Дар баробари ин, рушди устувор, ки дар бисёр маврид барои таъмини рушди чанбаҳои экологӣ, дар заминаи ҷорӣ намудани ғояҳои истеҳсолоти устувор, истифодаи энергияи барқароршаванда, ҳифзи муҳити зист ва монанди инҳо нигаронида шудааст, шарти муҳим барои корхонаҳои муосири истеҳсолӣ маҳсуб меёбад.

Бояд қайд кард, ки дар баробари дигар чанбаҳо, дар шароити индустриализатсияи кишвар маблағгузори неруи инсонӣ аз ҳама заруртар ба шумор меравад. Таълими мутахассисони соҳа, ҳавасмандгардонӣ барои баланд бардоштани сатҳи касбияти онҳо, ҷорӣ намудани барномаҳои таълимии муосир ва таъсиси шароити мусоид барои кору фаъолият барои рушди корхонаҳои истеҳсолӣ рақобатпазиро дар бозор таъмин менамояд.

Маҳз дар заминаи татбиқи чунин тадбирҳо, мо метавонем дар бораи диверсификатсияи истеҳсолот ва васеъ гардонидани бозори тиҷоратӣ сухан ронем. Васеъ гардонидани сатҳи хизматрасонӣ ва номгӯи молу маҳсулот, азхудкунии бозорҳои нави минтақавию байналхалқӣ, ташаккули стратегияи мутобиқ ба вазъи бозори муосир аз

кабили тадбирҳое мебошанд, ки рушди фаъолияти корхонаҳои истеҳсолиро тақвият мебахшанд.

Бояд қайд кард, ки шартҳои муҳим барои гузариш ба муносибатҳои бозорӣ дар иқтисодиёт беҳтар намудани ҳолати молиявӣ мебошад. Барои он ки асъори миллӣ дар механизми хоҷагӣ аҳаммияти бузург пайдо кунад ва ҳаҷми пул бо ҳаҷми молу маҳсулот мувозинат дошта бошад, зарур аст, ки бозор бо молҳои истеъмолии мардумӣ ва маҳсулоти хӯрокворӣ пурра гардад. Дар ҳаёти ҷумҳурий расидан ба афзоиши ҳаҷми маҳсулоти хӯрокворӣ, молҳои истеъмолии мардумӣ ва бахши хизматрасонӣ ин аввалин ва душвортарин монеаҳост, ки ҳангоми гузариш ба муносибатҳои бозорӣ бояд паси сар шаванд [86, с. 163].

Албатта, дар шароити муосир бе идоракунии хавфҳои муосир ва таъмини устуворнокии молиявӣ рушди муносибатҳои истеҳсолӣ имконнопазир мегардад. Маҳз идоракунии самараноки молиявӣ барои рушди босубот метавонад заминаи калони молиявӣ гузорад. Дар ин ҷо сухан дар бораи бозори хизматрасонии суғуртавӣ ва дигар воситаҳои молиявӣ меравад.

Аз нуқтаи назари мавзӯи тадқиқот, қайд кардан зарур аст, ки таъсиси бренд ва таҳияи стратегияи муосири маркетинг низ дар рушди муносибатҳои истеҳсолӣ нақши калонро иҷро мекунад. Мавҷудияи бренди қавӣ дар заминаи баланд нигоҳ доштани сифати мол ва рушди инноватсия имконпазир мегардад. Барои нигоҳ доштани истеъмолкунандагон ва ҷалби мизоҷони нав таҳияи стратегияи самараноки маркетингӣ зарур меояд. Инчунин, истифодаи фаъоли маркетинги рақамӣ дар корхонаҳои истеҳсолӣ талаботи замони муосир буда, шартҳои муҳим барои рушди минбаъдаи соҳа арзёбӣ мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки имрӯз дар шароити рушди муносибатҳои иқтисодиёти байналхалқӣ тақвияти ҳамкориҳои судманди тичоративу иқтисодӣ бо дигар корхонаҳои ватаниву хориҷӣ шартҳои тавсеаи ҳар як корхона ба шумор меравад. Таҳкими ҳамкориҳои судманд, рушди

шарикии тичоративу истехсолӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ, дастгирии давлатӣ дар шакли пешниҳоди имтиёзу кумакҳои молиявӣ дар шароити кунунӣ, шартҳои зарурӣ махсуб меёбанд. Дар ин ҷо, инчунин, суҳан дар бораи таъсиси корхонаҳои муштараки истехсолӣ, иштирок дар кластерҳои тичоративу саноатӣ, татбиқи лоиҳаҳои муштараки истехсолӣ ва монанди инҳо меравад.

Ҳамин тариқ, стратегияи рушди соҳибкории истехсолӣ бояд омилҳои таъсиррасони дохилӣ ва беруна, вазъи бозори дохиливу минтақавиро ба назар гирад. Таҳлили самараноки фаъолият, беҳтарсозии равандиҳои истехсолот, сармоягузори ба неруи инсонӣ, қорӣ намудани технологияи нав ва инноватсия, рақамикунории фаъолияти корхонаҳои истехсолӣ барои таъмини рақобатпазирии корхона заминаи калон мегузоранд.

Албатта, барои татбиқи ҳадафҳои стратегӣ ва индустриаликунории кишвар мо тамоми имкониятҳои иқтисодиву инфрасохторӣ ва табииро доро мебошем. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои пуриқтидор, аз ҷумла энергетикӣ, минералӣ ва захираҳои калони инсонӣ мебошад, ки барои таъсиси мусоид дар самти рушди саноат мусоидат мекунанд.

Захираҳои бойи наботот ва ҳайвонот, мавҷудияти захираҳои нисбатан калони заминӣ ҳам дар минтақаҳои ҳамвор ва ҳам дар доманакӯҳҳои кишвар, иқлими мусоид шароити беҳтаринро барои истехсоли ҳаҷми калон ва гуногунии васеи ашёи хоми кишоварзӣ, барои рушди саноати сабук ва ҳӯрокворӣ фароҳам меоранд.

Ба даст овардани муваффақиятҳои калон дар шароити рушди муносибатҳои бозоргонӣ ва эълон намудани индустриаликунории кишвар дар сурати таҳияи стратегияи аз нуқтаи назари илмӣ асоснокшуда ва истифодаи самараноки барномаҳои иқтисодӣ имконпазир мегардад. Маҳз татбиқи марҳилаҳои мухталиф, ки дар барномаву стратегия пешниҳод гардидаанд, давлат ба онҳо диққати

махсус равона намуда, иҷрои самтҳои афзалиятноки онҳоро дар мадди аввал мегузорад.

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳлилҳои дар боло зикргардида, ба хулосае омадан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иқтисодиёти кушод барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ тамоми тадбирҳои заруриро андешида, дар асоси стратегияҳои иқтисодиву барномаҳои рушд ҷанбаҳои муҳимми фаъолияти иқтисодии кишварро ошкор намуда, рушд менамояд.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки самтҳои асосӣ барои рушди минбаъдаи фаъолияти соҳибкорӣ дар самти истеҳсолот беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ, рушди инфрасохтор, таҳкими тичорату соҳибкории хурду миёна, рушди истеҳсолоти воридотивазкунанда ва ба содиротнигаронидашуда ва инчунин, таҳкими ҳамкориҳои судманд бо шарикони рушд ва дигар кишварҳо ба ҳисоб мераванд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти ҷалби сармоягузорӣ хуб дарк гардида, барои таъсиси иқлими мусоид шароитҳои муфид аз қабili таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар минтақаҳои кишвар муҳайё шудааст. Имтиёзҳои андозу содагардонии шароит барои рушди тичорату истеҳсолот маҳз дар чунин минтақаҳо аз нуқтаи назари таъсиси ҷойҳои корӣ ва таъмини рақобатпазирии корхона басо ҷолиб арзёбӣ мегардад.

Ҷалби сармоягузорӣ барои рушди инфрасохтори муосир, ислохот дар низоми соҳаи энергетика, рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва логистика на фақат барои тавсеаи бозори дохилӣ, балки барои таҳкими ҳамкориҳои судманд бо дигар ташкилотҳои минтақавӣ аз ҷумлаи самтҳои афзалиятнок барои рушди корхонаҳои истеҳсолӣ маҳсуб меёбад. Татбиқи чунин тадбирҳо барои рушди соҳибкории хурду миёнаи истеҳсолӣ дар заминаи танзими давлатӣ дар шакли дастгирии молиявӣ пешниҳодҳои имтиёзнок низ мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои тадқиқот аз он шаҳодат медиҳанд, ки рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди

маҳсулоти воридотивазкунанда ва тавсеаи имкониятҳои содиротӣ заминаи устувор мегузорад. Татбиқи мукаррароти барномаҳо ва стратегия, ки барои таҳкими муносибатҳои истеҳсолӣ, махсусан истеҳсолоти маҳсулоти ватанӣ мусоидат мекунанд, бояд дар мадди аввали сиёсати иқтисодӣ қарор дода шаванд. Дар ин ҷо суҳан дар бораи субсидия ва пешниҳоди дигар намуди имтиёзҳо ба содироткунандагон меравад.

Натиҷаҳои таҳлил нишон додаанд, ки ҷалби кумаки беруна, таҳкими ҳамкориҳо бо ташкилотҳои бонуфузи байналхалқӣ, барои маблағгузории лоиҳаҳои истеҳсолӣ дар шароити кунунӣ шартҳои муҳим ҳисоб мешавад. Инчунин, барномаҳои кумаки техникаӣ ва табодули афкор дар заминаи таҳкими ҳамкориҳои судманд бо кишварҳои дуру наздик барои корхонаҳои истеҳсолӣ омилҳои рақобатпазирро таъмин менамояд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардонидани диққати махсус ба самтҳои афзалиятноки фаъолияти хоҷагидорӣ шартҳои муҳим дар рушди минбаъдаи кишвар низ боқӣ мемонад. Дастгирӣ ва бунёди комплекси агросаноатии муосир, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини рушди механизмҳои ҳавасмандкунии саноати сабук, рушди саноати кӯҳӣ, бахши коркарди маҳсулот дар кишвар барои таъмини истеҳсолоти устувор ҷанбаи асосӣ ба шумор меравад.

Татбиқи чунин ҳадафҳо барои таъмини рушди устувори истеҳсолот, вусъати шуғли пурмаҳсул, рушди воридотивазкунӣ ва тавсеаи имкониятҳои содиротӣ, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии кишвар ва умуман, барои таъмини иқтисодиёти муосири рақобатпазир мусоидат мекунад. Барои татбиқи чунин тадбирҳо кишвар тамоми имкониятҳои заруриро дорои буда, дар сурати дастрасӣ ба захираҳои калони молиявӣ, омода намудани мутахассисони баландихтисоси ҷавобгӯ ба талаботи замони муосир, бартараф намудани монеаҳои

маъмуриву чалби сармоя ва технологияи муосир рушди устувори соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар имконпазир мегардад.

Хулосаи боби 3

Истифодаи самараноки иқтидори мавҷудбуда дар ошкори самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ нақши муҳимро иҷро мекунад. Соҳибкории истеҳсолии муосир барои тавсеаи содирот метавонад заминаи устувор гузорад. Тадбирҳои давлатӣ дар самти дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ пеш аз ҳама барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ равона гардида, барои рушди минбаъдаи кишвар аҳамияти стратегӣ доранд. Татбиқи самтҳои афзалиятноки соҳибкории истеҳсолӣ инчунин барои рушди ҷомеаи муосир ва технологӣ низ мусоидат мекунанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оянда низ истифодаи васеи имкониятҳоро дар заминаи самаранок ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ пиёда хоҳад гардонд. Зарурати таҳкими самтҳои афзалиятнок дар заминаи рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва чалби сармоягузорӣ имконпазир мегарданд.

Татбиқи чораҳои дар қори диссертатсионӣ зикргардида, барои кишвар имконияти рушди соҳибкории истеҳсолӣ шароитҳои мусоиди иқтисодиву инфрасохторӣ ва молиявӣ фароҳам хоҳад овард. Роҳҳои тақмили соҳибкории истеҳсолӣ аз афзоиши даромад ва баланд бардоштани сатҳи сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ, дастгирии давлатӣ ва таъмини рақобатпазии корхонаҳо вобастагӣ дорад. Андешидани тадбирҳои баланд бардоштани самаранокии соҳибкории истеҳсолӣ барои фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар яке аз самти самараноки иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Барои рушди равандҳои истеҳсолӣ тақмили қонунгузорӣ, беҳтарсозии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ дар заминаи пешниҳодҳои имтиёзҳои андозу гумрукӣ бояд андешида шаванд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ тамоми тадбирҳои заруриро андешида, дар асоси барномаҳои рушд ҷанбаҳои

муҳимми фаъолияти иқтисодии кишварро рушд менамояд. Дастгирӣ ва бунёди комплекси агросаноатии муосир, таъмини рушди механизмҳои хавасмандкунии саноати сабук, бахши коркарди маҳсулот дар кишвар ва рушди саноати кӯҳӣ, барои таъмини истеҳсолоти устувор ҷанбаи муҳим арзёбӣ мегарданд. Татбиқи чунин ҳадафҳо дар баланд бардоштани сатҳи некуахлоқии кишвар ва таъмини иқтисодиёти муосири рақобатпазир мусоидат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои татбиқи чунин тадбирҳо тамоми имкониятҳои заруриро доро буда, дар сурати дастрасӣ ба захираҳои калони молиявӣ, рушди сармояи инсонӣ ва ҷалби сармоя метавонад рушди устувори соҳибкории истеҳсолиро таъмин намояд.

ХУЛОСА

А) Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Яке аз самтҳои муҳимтарини рушди иқтисодиёти миллии ҳар як кишвар дар шароити рушди муносибатҳои бозорӣ соҳибкорӣ истеҳсолӣ мебошад. Маҳз соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар таъмини тавсеаи шуғли самаранок ва паст кардани сатҳи бекорӣ нақши муҳим мебозад. Ба ин маъно, ошкори самтҳои назариявии ин самти муҳими иқтисодӣ барои кишвар муҳим аст. Имрӯз дар илми иқтисодӣ ва фаъолияти хоҷагидорӣ соҳибкорӣ истеҳсолӣ ҳамчун шартӣ баланд бардоштани рақобатпазирии бозори дохилӣ ва рушди сармояи инсонӣ ба назар мерасад [3-М].

2. Рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ ҳамчун шартӣ муҳимтарини ташаккули муносибатҳои муосири истеҳсолӣ аз рушди самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ ва рушди сармояи инсонӣ вобаста аст. Тақмили ин соҳаҳо, дар навбати худ, барои рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ заминаи мустаҳками молиявӣ ва инфрасохторӣ фароҳам меорад. Дар асоси рушди ҳамкорӣ судманди иқтисодӣ ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои пешрафта дар танзими соҳибкорӣ истеҳсолӣ таъмини рушди истеҳсолоти муосир имконпазир мегардад. Омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар ташаккули соҳибкорӣ истеҳсолӣ ва муосир аз нуқтаи назари таъмини рақобатпазирии корхонаҳои истеҳсолӣ барои рушди минбаъдаи кишвар муҳим боқӣ мемонад [1-М].

3. Саноат дар иқтисодиёти муосир нақши муҳимро иҷро карда, рӯз то рӯз аҳаммияти зиёдро пайдо карда истодааст. Рушди самтҳои гуногуни саноат, аз қабili истеҳсолот, коркарди ашёи хом, мошинсозӣ барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ зиёде таъсир расонида, дар баланд шудани сатҳи зиндагии аҳоли ва таъмини рақобатпазирии иқтисодиёти ҳар як кишвар мусоидат мекунад. Дар Тоҷикистон истихроҷи ангишт, нафт ва газ кам аст. Фарқияти кишвари мо аз дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар он аст, ки захираҳои маҳдуди манобеи энергӣ кам истихроч

мешаванд. Чалби сармоягузорӣ метавонад барои рушди соҳа шарти муҳим арзёбӣ гардад. Таҳким бахшидан барои равандҳои сармоягузорӣ ва инчунин, барои соҳибкории истеҳсолӣ қувваи муҳимми ҳаракатдиҳандаи рушди соҳа махсуб ёфта, ҳамчун сарчашмаи иловагӣ баромад мекунад [2-М].

4. Ташаккул ва рушди соҳибкории саноатӣ дар шароити муосир зери таъсири омилҳои гуногун қарор дорад. Таъсири омилҳо аз истифодаи васеи захираҳои гуногун вобаста аст. Дар айни замон, ба монанди дигар корхонаҳои истеҳсолӣ, агар онҳо самаранок истифода нашаванд, муайян ва истифодаи самараноки омилҳои таъсиррасон ҳамчун мусоидат ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ арзёбӣ карда мешавад ва дар сурати истифодаи ғайримантиқӣ, монеаҳо дар самти паст кардани нишондиҳандаҳои соҳибкорӣ ба миён меоянд. Аз ин рӯ, барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва таъмини рушди устувори фаъолияти соҳибкорӣ саривақт ошкор кардани омилҳои таъсиррасон ва татбиқи босифати онҳо зарур аст [5-М].

5. Муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории муосири истеҳсолӣ имрӯз шарти муҳими саноатикунонии мамлакат мебошад. Барои таъмини рушди устувор ташаккули инфрасохтори муосир зарур аст. Онҳо барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва савдо, устувори фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ фазои мусоид фароҳам меоранд. Нақши давлат дар ташаккули соҳибкории муосири истеҳсолӣ низ хеле бузург аст. Маҳз тавассути дастгирии давлатӣ барои ҳамаи самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ шароити мусоид фароҳам оварда мешавад. Давлат инчунин дар асоси ҳамкории судманди сармоягузорӣ бо дигар кишварҳо ва таъсиси корхонаҳои муштаракӣ истеҳсолӣ барои рушди муносибатҳои истеҳсолӣ ва таҳкими иқтидори содиротӣ заминаи мустаҳкам мегузорад [4-М].

6. Доштани корхонаҳои муосири истеҳсолӣ барои баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ хеле муҳим аст. Такмили рушди

соҳибкории истехсолӣ аз истифодаи тамоми имкониятҳои истехсолӣ ва табиӣ, сармоягузорӣ ва сармояи инсонӣ вобаста аст. Истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар шароити кунунӣ дар асоси азхудкунии пурраи захираҳои табиӣ на танҳо рушди истехсолотро тақвият мебахшад, балки ба рушди фарогир мусоидат мекунад. Таҳияи стратегияи муассири таъмини рушди устувори бахш метавонад дар рушди минбаъдаи кишвар нақши муҳим бозад [7-М].

Б) Таъсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳо:

1 . Соҳибкории муосир ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар шароити имрӯза бо мушкilotи зиёде рӯ ба рӯ мешавад. Барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти корхонаҳо кӯшишҳо дар тамоми самтҳои фаъолияти хоҷагии кишвар заруранд. Омилҳои асосии афзоиш истифодаи васеи наватрин технология, рақобатпазир ва рушди меҳнати инсон мебошанд. Инчунин сармояи хориҷӣ ва истифодаи васеи имкониятҳои молиявии кишвар нақши муҳим мебозад. Ҳангоми таҳияи стратегӣ самти рушди соҳа имкониятҳо таҳлил карда шуданд ва варианти имконпазир барои кишвар муайян карда шуданд.

2. Барои фаъолияти самараноки корхонаҳои истехсолӣ қобилияти дуруст ташкил кардани раванди истехсолот, назорати сифати маҳсулот, инчунин идоракунии оқилонаи масъалаҳои молиявӣ ва баҳисобгирӣ зарур аст. Мисол, истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар рушди соҳибкории истехсолӣ ки ба рушди соҳаҳои дигар, аз ҷумла, рушди технология, атомизатсия, рушди кластерҳо, ҷойҳои корӣ, таҳкими ҳамкории мутақобилан судманди иқтисодӣ байни дигар кишварҳо имконият фароҳам меорад.

3. Баҳши саноатӣ яке аз фишангҳои асосии рушди иқтисодӣ дар иқтисоди бозорӣ мебошад ва инчунин заминаи рушди нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишварро фароҳам меорад. Аммо бидуни рушди инфрасохтор, ки системаҳои нақлиётӣ, энергетикӣ ва коммуникатсиониро дар бар мегирад, ташаккули соҳибкории истехсолӣ

ғайриимкон аст. Ҳар як гуфтаҳои боло ба фаъолияти корхонаҳои истеҳсоли робита дорад.

4. Гузариш ба модели инноватсионии иқтисодӣ диверсификасияи фаъолияти истеҳсоли аҳамияти махсус пайдо мекунад, зеро он таъсири хатарҳои муносири иқтисодиро то чӣ андоза коҳиш медиҳад. Барои кам кардани хатарҳои ҷорӣ иқтисодӣ, бояд қарорҳои технологӣ фаълоне ҷорӣ карда шаванд, ки ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо ва беҳтар кардани сифати равандҳои истеҳсоли равона карда шудаанд. Рушди дарозмуддати корхонаҳои истеҳсоли такмили заминаи инфрасохторӣ, истифодаи самаранокии иқтисодии захираҳои табиӣ кишвар, ҷалби сармояи ватанӣ ва хориҷӣ, рушди минбаъдаи муҳити меъерию ҳуқуқӣ ва тавсеаи фаъолияти инноватсионии корхонаҳоро талаб менамояд.

5. Самтҳои афзалиятноки рушди соҳибқарорӣ истеҳсоли такмили логистика, такмил додани равандҳои занҷираи таъминот, идоракунии самараноки захираҳо, кам кардани мӯҳлати истеҳсолот, наздик кардани маҳсулот ба бозори фурӯш ва ғайра мебошанд. Иштироки фаълоне дар тақсими байналмилалӣ меҳнат ва ворид шудан ба бозори ҷаҳонӣ, рушди ҳамгироии иқтисодӣ бо шарикони рушд ва истифодаи сертификатсияи байналмилалӣ ба самтҳои афзалиятноке мансубанд, ки шартҳои муҳими рушди соҳа ба ҳисоб мераванд. Рушди инноватсия ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосир, аз қабилӣ зеҳни сунъӣ, робототехника, автоматизатсия ва ғайра ба системаи соҳибқарорӣ истеҳсоли, таҳияи маҳсулоти нав ва рақамисозии истеҳсолот талаботи замони муосир мебошанд.

6. Барои баланд бардоштани самаранокии соҳибқарорӣ истеҳсоли иҷроӣ чунин ҷорабинҳо, аз қабилӣ дастгирии рушди кластерҳои инноватсионӣ ҳудудӣ, рушди бахшҳои илмталаб, таъсиси бизнес-инкубаторҳо ва табодули иттилоот байни корхонаҳои истеҳсоли зарур меояд. Такмили қонунгузорӣ, таъсиси корхонаҳои муштараки истеҳсоли,

бунёди технопаркҳои истеҳсолӣ, беҳтарсозии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ дар заминаи пешниҳодҳои имтиёзҳои андозу гумрукӣ, таъмини рушди механизмҳои ҳавасмандкунии саноати сабук, рушди саноати кӯҳӣ, бахши коркарди маҳсулот низ аз қабili воситаҳои муҳимми рушди соҳа ба шумор мераванд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020. // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2012, №201.
2. Барномаи рушди саноати мошинсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 аз 29 сентябри соли 2020, №527.
3. Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 марти соли 2019, №128).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ», аз 25.03.2011 с., №700.
5. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ, с.2012., №9, мод. 838, с. 2013, №12, мод. 889, мод.890; с. 2015, №3, мод. 210.
6. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – 340с.
7. Консепсияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон Консепсияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04.12.2003с., №523)
8. Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025. – 2004. – 14 с.
9. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Барномаи рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020 – 2025» аз 30.12.2019, №643.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021”, аз 18.11.2022, № 230.
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ». - Душанбе, 26 июли соли 2014, № 1107.
12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 28.12.2023.

- ш. Душанбе. [Манбаи электронӣ]. - URL: <https://www.president.tj/event/missives/36370> (санаи мурочиат: 23.08.2024).
13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022 шаҳри Душанбе. [Манбаи электронӣ]. - URL: <https://www.president.tj/event/missives/27245> (санаи мурочиат: 24.08.2024).
14. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21.12.2021. [Манбаи электронӣ]. - URL: <http://prezident.tj/node/27417> (санаи мурочиат: 24.08.2024).
15. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе: Контраст, 2016. – 86 с.
16. Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27.03.2018, № 159).

Захираҳои электронӣ

17. В Таджикистане наращивают производство стройматериалов. [Электронный ресурс]. - URL: <https://e-cis.info/news/567/109472/>. (дата обращения: 27.01.2024).
18. Виктория, О.И. Статистический обзор и современные проблемы производственного предпринимательства. [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.researchgate.net/>. (дата обращения: 03.11.2023).
19. Гринспан Алан. Эра потрясений: риски и перспективы нового мирового порядка 2007. [Электронный ресурс]. - URL: tres.ru/book/alan-grinspen/epoha-potryaseniya-problemy-i-perspektiv. (дата обращения: 08.10.2024).
20. Джереми Рифкин: Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и

- мире [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.labyrinth.ru/books/442980/> (дата обращения: 08.10.2024).
21. Достижения промышленности Таджикистана за 30 лет государственной независимости [Электронный ресурс]. – URL: <https://mfa.tj/ru/baku/view>. (дата обращения: 26.11.2024).
22. Инвестиционные возможности Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.trend.az/casia/tajikistan/3588209.htm>. (дата обращения: 28.09.2023).
23. Маълумотнома оид ба воридоти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021. [Манбаи электронӣ]. - URL: <https://investcom.tj/uploads/>. (санаи мурочиат: 19.11.2023).
24. Таджикистан заинтересован в инвестициях арабских стран Персидского залива. [Электронный ресурс]. – URL: <https://avesta.tj/2023/07/20/tadzhikistan-zainteresovan-v-investitsiyah-arabskih-stran-persidskogo-zaliva/> Avesta.tj - Все права защищены. (Санаи мурочиат
25. Объем производства промышленной продукции в 2022 году увеличился на 15,4%. [Электронный ресурс]. - URL: <https://khovar.tj/rus/2023/02/>. (дата обращения: 28.01.2024).
26. Производственное предпринимательство в России. [Электронный ресурс]. - URL: <http://natagonda.narod.ru/vpr1.htm>. (дата обращения: 02.11.2023).
27. Серб, С. Роль производственной предпринимательской деятельности для бизнес-плана предприятия // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 6. [Электронный ресурс]. - URL: [url: https://science-education.ru/ru/article/view?id=5193](https://science-education.ru/ru/article/view?id=5193) (дата обращения: 23.04.2023).
28. Скворцова, Т.А. Векторы инновационного развития экономики России. [Электронный ресурс]. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vektory>. (дата обращения: 30.10.2024).

29. ТАЛКО выручила за счет экспорта первичного алюминия \$140 миллионов [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/>. (дата обращения: 28.01.2024).
30. ТАЛКО намерена резко нарастить производство алюминия. [Электронный ресурс]. - URL: <https://tj.sputniknews.ru/20230712/talko-proizvodstvo-aluminiy-1058215355.html>. (дата обращения: 28.01.2024).
31. Темп роста производства строительных материалов составил 118,4%. [Электронный ресурс]. - URL: <https://khovar.tj/rus/2023/02/temp-rosta>. (дата обращения: 27.01.2024).
32. Типология предпринимательской деятельности. [Электронный ресурс]. - URL: <https://elib.belstu.by/bitstream/>. (дата обращения: 23.04.2023).
33. Эксперты считают, что в мире продолжают сокращаться прямые иностранные инвестиции. [Электронный ресурс]. - URL: <https://tass.ru/ekonomika/18197665>. (дата обращения: 24.02.2024).

Китобҳо, монографияҳо, васоити таълимӣ

34. Абдуллоев, М.М. Андозбандии соҳибқорӣ инфиродӣ [Матн]: комплекси таълимӣ-методӣ / М.М. Абдуллоев. - Хучанд: Дабир, 2019. – 186 с.
35. Антонова, М.П. и др. Развитие малого и среднего предпринимательства в России в контексте реализации национального проекта [Текст] / М.П. Антонова и др. - М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2020. – 220 с.
36. Бердина, М.Ю. Основы предпринимательской деятельности [Текст]: учебное пособие / М.Ю. Бердина, А.Э. Бердин, Е.К. Торосян. – СПб: ГУАП, 2018. – 125 с.
37. Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990 – С. 189-211
38. В.М. Власовой Основы предпринимательской деятельности (Экономическая теория. Маркетинг. Финансовый менеджмент):

- [Текст] / под ред. В. М. Власовой. - М.: Финансы и статистика, 1997. - 528 с.
39. Власова, И. Основы предпринимательской деятельности [Текст] / И. Власова. - М.: Финансы и статистика, 1994 – 192 с.
 40. Горфинкель, В.Я. «Малый бизнес» [Текст]: учебное пособие [Текст] / В.Я. Горфинкель. - М.: КНОРУС, 2009. - 336 с.
 41. Друкер, П. Практика менеджмента. Пер. с англ. [Текст]: учеб. пособие / П. Друкер. – М.: Изд. Дом «Вильямс», 2007. – 400 с.
 42. Кантильон Р. Опыт о природе торговли в целом: пер. с фр. / Р. Кантильон. — М.: Экономика, 1996. — 176 с.
 43. Комилов, С.Дж. Основы развития деятельности предприятий [Текст] / С.Дж. Комилов, М.К. Файзуллоев – Душанбе: Ирфон, 2004. – 118 с.
 44. Комилов, С.Дж. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования [Текст] / С.Дж. Комилов, Н.Х. Забиров. - Душанбе, 2004.- 124 с.
 45. Кузьмина, Е.Е. Организация предпринимательской деятельности [Текст] / Е.Е. Кузьмина, Л.П. Кузьмина. - М.: Издательство Юрайт. – 2018. – 417 с.
 46. Лапуста, М.Г. Предпринимательство [Текст]: учебник / М.Г. Лапуста. - М.: Инфра-М, 2008. – 608 с.
 47. Макконнелл К.Р., Кэмпбелл Р., Брю С.Л. Экономикс: в 2 т. М.: Республика, 1992. Т. 1. 309 с.
 48. Макс Вебер. Избранные произведения: Пер. с нем.; сост., общ. ред. И послесл. Ю.Н. Давыдова; предис. П.П. Гайденко; коммент. А.Ф. Филиппова. – М.: Прогресс, 1990, с. 84
 49. Медынский, В.Г. Инновационное предпринимательство В.Г. [Текст] / М.Медынский. – М.:ИНФРА-М, 1997. – 295 с.
 50. Муравьев, А.И. Малый бизнес: экономика, организация, финансы [Текст]: учебное пособие / А.И. Муравьев. - 4-е изд., перераб. и доп. - СПб: ИД Бизнес-пресса, 2006. – 608 с.

51. Одинаев, Х. Таджикистан: проблемы малого агробизнеса [Текст] / Х. Одинаев. – Душанбе, 1996. – 44 с.
52. Пелих, А.С. и др. Организация предпринимательской деятельности [Текст]: учеб. пособие / А.С. Пелих [и др.]. - М.: Март, 2003. - 236 с.
53. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / М. Портер – М.: Альпина Диджитал, 1998. – 38 с.
54. Раджабов, Р.К. Формирование системы обеспечения устойчивого развития предпринимательской деятельности в сфере транспортных услуг: проблемы и региональные аспекты [Текст]/ Р.К Раджабов, Х.Х. Хабибуллоев, К.Р. Ашуров. - Душанбе: Ирфон, 2011. – 204 с.
55. Рауфи, А. Конкурентная экономика [Текст] / А. Рауфи. – Душанбе: Дониш, 2014. – 454 с.
56. Рахимзода, М.З. Танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн]: монография / М.З. Раҳимзода. -Душанбе, 2018. – 390 с.
57. Рахимзода, М.З. Фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн] / М.З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.
58. Рахимов, М.З. Ҳуқуқи соҳибкорӣ [Матн]: китоби дарсӣ / М.З. Раҳимов. - Душанбе: нашриёти «Деваштич», 2005. – 120 с.
59. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; пер. с англ. — М.: Экономика, 1993.
60. Сабуров, Ш.А. Асосҳои ташкилдиҳии фаъолияти соҳибкорӣ [Матн] / Ш.А. Сабуров. - Душанбе, 2011. – 124 с.
61. Саидмуродов, Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана [Текст] / Л.Х. Саидмуродов. – Душанбе. – 2005. – 192 с.
62. Сафаров, Б.Г. Проблемы и перспективы реализации экспортного потенциала Республики Таджикистан через привлечение

- иностранных инвестиций [Текст] / Б.Г. Сафаров, А.А. Солиев. - Душанбе: Ирфон, 2006. – 148 с.
63. Сей Ж.Б. Трактат о политической экономии. М.: Экономика. 1986, с. 148-149.
64. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: в 2 т. / А. Смит; пер. с англ. — М.: Экономика, 1993.
65. Сохибназаров, Г.Х. Обеспечение эффективного развития предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: дис... канд. эконом. наук: 08.00.01 / Г.Х. Сохибназаров. – Душанбе, 2019. – 152 с.
66. Файзуллоев, М.К. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст]: монография / М.К. Файзуллоев, С.Дж. Комилов. - Душанбе: Ирфон, 2017. - 192 с.
67. Шамсиев, К.Б. Проблемы развития экономического предпринимательства Таджикистана [Текст] / К.Б. Шамсиев. - Душанбе: Ирфон, 2004. – 268 с.
68. Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности [Текст]: учебное пособие / И.К. Шевченко. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. - 92 с.
69. Шонасридинов, Н. Ҳукуки соҳибкорӣ [Матн]: васоити таълимӣ. Қисми 1 / Н. Шонасридинов, Ф.М. Нодиров. - Душанбе: Прогресс, 2009. – 473 с.
70. Шумпетер, Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – пер. с нем. С.В. Автономова, М.С. Любского, А.Ю.Чепуренко и др. [Текст] / Й. Шумпетер. - М.: Эксмо, 2008. – 864 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо

71. Deane, Phyllis & Kuznets, S. (1967). Modern Economic Growth. Rate, Structure, and Spread // The Economic Journal. 77. 882.

72. Абдуалимзода, Ҳ.А. Хусусиятҳои андозбандии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҳ.А. Абдуалимзода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2021. - №1(30). – С. 5 – 12.
73. Абдуллоева, Л.И. Инвестиционное обеспечение развития производственного предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст] / Л.И. Абдуллоева // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2021. – № 2(36). – С. 28-35.
74. Абдуллоева, Л.И. Особенности и этапы предпринимательских инвестиций в производственную сферу [Текст] / Л.И. Абдуллоева // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук (часть II). - Душанбе: Сино, 2017. - №2/4. - С. 51-55.
75. Абдуллоева, Л.И. Развитие производственного предпринимательства условиях ускоренной индустриализации Республики Таджикистан [Текст] / Л.И. Абдуллоева // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2020. – № 10. – С. 28-32.
76. Абдурахмон, Ҳ. Нақши соҳибкории истеҳсоли дар сохтори иқтисоди миллӣ [Матн] / Ҳ. Абдурахмон // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – 2023. – №1(45). – С. 75-82.
77. Аминджанова, М.М. Теория формирования предпринимательского сектора национальной экономики Республики Таджикистан [Текст] / М.М. Аминджанова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2013. - № 2 (54). - С. 112-116.
78. Асозода, Ф.Н. ва дигарон. Таҷрибаи тақвияти давлатии соҳибкорӣ дар мамлакатҳои хориҷӣ ва истифодаи он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.Н. Асозода ва дигарон. // Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон. – 2020. – №1(63). – С. 83-89.

79. Ахмедов, Ф.В. Факторы формирования и развития малого бизнеса Согдийского региона: теоретические и территориальные аспекты [Текст] / Ф.В. Ахмедов // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе: Сино. - 2016. - №2/9(165). - С. 216-226.
80. Аюбов, Д.М. Асосҳои назариявӣ ва методологии рушди босуръати соҳибқорӣ инноватсионӣ дар истеҳсолоти саноатӣ [Матн] / Д. М. Аюбов // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – №2(61). – С. 57-64.
81. Байкалова, К.В. Отток квалифицированных кадров из России – пути решения проблемы [Текст] / К.В. Байкалова // Сибирский торгово-экономический журнал. – 2016. – № 2(23). – С. 32-34.
82. Байкилина, Е. Поддержка малого предпринимательства: региональные аспекты [Текст] / Е. Байкилина, И. Скамейкина // Экономика и жизнь. – 2004. – № 6. – С. 14 – 20.
83. Бандурин, В.В. Анализ факторов, влияющих на производственное предпринимательство в условиях кризиса [Текст] / В.В. Бандурин, Ю.В. Сахарнов // Путеводитель предпринимателя. – 2009. – №3. – С. 42-54.
84. Бердина, М.Ю. Производственное предпринимательство в системе экономического комплекса страны [Текст]/ М.Ю. Бердина, А.Э. Бердин // Инновационные научные исследования в современном мире: теория, методология, практика: сборник научных статей по материалам IV Международной научно-практической конференции, Уфа, 09 октября 2020 года. – Уфа: Общество с ограниченной ответственностью "Научно-издательский центр "Вестник науки", 2020. – С. 11-18.
85. Буркальцева, Д.Д. и другие. Инвестиции в обеспечении эффективной деятельности предприятий малого и среднего предпринимательства в условиях трансформации конкурентной среды [Текст] / Д.Д. Буркальцева и другие. // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. – 2019. – № 3(48). – С. 70-81.

86. Валиев, Н.Ш. Механизм государственной поддержки производственного предпринимательства в сельском хозяйстве [Текст] / Н.Ш. Валиев, М.М. Бойназарова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2023. – № 2(53). – С. 152-163.
87. Дадоматов, Д.Н. Инновационное предпринимательство - путь к рыночной экономике страны [Текст] / Д.Н. Дадоматов // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2015. - №3(64-2). – С.149-151.
88. Дыльнова, З.М. Предпринимательство: экономический и социологический взгляд на проблему [Текст] / З.М. Дыльнова // Вестник РУДН. Серия социология. – Саратов. - 2006. - №1(9). - С. 83-93.
89. Забиров, Н.Х. Проблемы налоговой и финансово-кредитной системы предпринимательства в переходной экономике Таджикистана [Текст] / Н.Х. Забиров // Экономика и финансы. - 2004. - № 2. - С. 50-54.
90. Иброҳимзода, И.Р. Рушди низоми молиявию бонкии кишвар дар 31-соли истиқлолияти давлатӣ [Матн] / И.Р. Иброҳимзода, А.Б. Мирсаидов, М.А. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе. - 2022. - №8. – С. 83-87.
91. Имомёрбеков Ф.М. Теоретические исследования специфики и классификационных основ производственного предпринимательства [Текст] / Ф.М. Имомёрбеков // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2017. - № 2/2. - С. 151-158.
92. Кодиров, Ф.А. Приоритеты развития корпоративного предпринимательства в условиях перехода к рынку в Республике Таджикистан [Текст] / Ф.А. Кодиров // Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и студентов ТНУ. -Душанбе, 2008. – С.51-57.

93. Комилов, С.Дж. Основы институционализации инновационного развития промышленности Республики Таджикистан [Текст] / С.Дж. Комилов, Ф.М. Гафаров // Вестник университета. - 2013. - №2/41. - С.48-57.
94. Кулубекова, А.Ж. Факторы риска, оказывающие влияние на предпринимательскую деятельность в Казахстане [Текст] / А.Ж. Кулубекова // Вестник университета Туран. – 2017. – № 3(75). – С. 33-38.
95. Мизробов, С.С. Механизми ташкилию иқтисодии рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар деҳот [Матн]: дисс. номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / С.С. Мизробов. - Душанбе, 2020. – 173 с.
96. Муллоев, П.Н. Стимулирование развития экспортно-ориентированного малого и среднего предпринимательства в современных условиях Республики Таджикистан [Текст] / П.Н. Муллоев // Финансово-экономический вестник. – 2024. – № 1(40). – С. 204-210.
97. Мулоҷонов, Б.А. Самтҳои асосии дастгирии давлатии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.А. Мулоҷонов // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2020. – №1(40). – С. 58-64.
98. Назаров, А.А. Развитие и размещение предприятий малого бизнеса в экономике региона [Текст] / А.А. Назаров, Ф.В. Ахмедов // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. - Худжанд: Ношир. - 2014. - №3(59). - С.83 - 95.
99. Неъматуллозода, Ф.Н. Асосҳои назариявии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити муосир [Матн] / Ф.Н. Неъматуллозода // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – №4-2(44). – С. 233-239.
100. Низамова, Т.Д. Некоторые теоретические аспекты реструктуризации предприятий переходного периода [Текст] / Т.Д.

Низамова // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе: Сино. - 2014. - №2/10(152). – часть 2. - С. 10-17.

101. Низамова, Т.Д. Проблемы развития производственного предпринимательства и пути их решения: региональный аспект [Текст] / Т.Д. Низамова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: Сино. - 2013. - №2-8 (125). - С. 83-91.
102. Низамова, Т.Д. Роль кластеризации в развитии промышленности Таджикистана [Текст] / Т.Д. Низамова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - 2016. - № 211 (220). - С. 86-93.
103. Низамова, Т.Д. Формирование региональной промышленной политики и проблемы развития промышленных агломерационных зон [Текст] / Т.Д. Низамова, И.Р. Пулатова // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. –Душанбе, Сино. - 2012. -№2/8(100). - часть 2. -С. 3-9.
104. Низомова Т.Д. Нақши соҳаи саноат дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Д. Низомова // Маҷмаи мақолаҳои байналмилалӣ оид ба рушди саноат ва маъмурият «Масоили муҳими ташаккули ҳамаҷонибаи иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамои инкишоф» (15 майи соли 2018). – Душанбе: Дониш. - 2018. - С. 209-2016.
105. Пирова, М.А. - Муаммоҳои ташаккули саноати соҳибдорӣ истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.А.Пирова, С. Музаффаров. - // Кишоварз. – 2015. – №1. – С. 74-76.
106. Нугуманова, Г.Р. Направления совершенствования государственной политики по формированию инновационной системы в России и за рубежом [Текст] / Г.Р. Нугуманова // Вопросы инновационной экономики. – 2019. – Т. 9. - № 4. – С. 1193-1204.

107. Одинаев, Х.А. Развитие свободных экономических зон и проблемы расширения межрегиональной торговли [Текст] / Х.А. Одинаев, У.М. Гулаков // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально экономических и общественных наук. -Душанбе, 2018. - №10. -С. 5-14.
108. Розиев, Д.А. Проблемаҳои хусусигардони моликияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷалби сармоягузори хориҷӣ дар ин самт [Матн] / Д.А. Розиев, Ю.Ф. Ғафорода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2016. - №2/8 (215). - С. 29-32.
109. Саидмуродов, Х.Л. Стратегические ориентиры развития национальной экономики Таджикистана [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // Таджикистан и современный мир. – Душанбе. - 2017. - №3 (53). - С. 29.
110. Саидмуродов Л.Х. Вопросы совершенствования законодательного обеспечения развития предпринимательства в Республике Таджикистан//Законодательство. Научно-аналитический журнал Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан. №3, 2011.- С.75-80.;
111. Саидмуродов, Ш.М. Зарурати ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллий [Матн] / Ш.М. Саидмуродов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. - 2017. - №1/1(43). - С.124-129.
112. Собиров, И.А. Асосҳои назариявии ташаккулёбии иқтисодии содиротӣ дар шароити муосир [Матн] / И. А. Собиров // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – № 2-1(41). – С. 208-215.
113. Содиқов, М.С. Беҳтарсозии (оптимизатсия) низоми маблағгузори фаъолияти сармоягузорӣ дар шароити бозор [Матн] / М.С. Содиқов, И.Н. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. – №1(51). – С.298-306. ISSN: 2308-054X.

114. Содиқов, М.С. Маблағгузории сармоягузории воқеӣ ҳамаҷун омили рушди иқтисодӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М. С. Содиқов, И.Н. Сафаров // Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – 2023. – №4(28). – С. 286-296.
115. Содиқов, М.С. Танзими давлатии ҳалби сармоягузории хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.С. Содиқов, Д.Ш. Давлатзода // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – № 4-2(64). – С. 28-36.
116. Содиқов, М.С. Таҷрибаи ҳаҷонии танзими давлатии соҳибкории хурду миёна [Матн] / М.С. Содиқов, С.И. Абдуллоев // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2021. - №1(25). – С.86-86.
117. Солеҳзода, А.А. Таҳқиқи баррасии доктринаи амниятии иқтисодӣ дар доираи ҳамаҷироии иқтисодӣ [Матн] / А.А. Солеҳзода, К.К. Ҷуразода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №2(36). – С. 56-63.
118. Стрельцов, А.В. Привлечение инвестиций для производственной и предпринимательской деятельности [Текст] / А.В. Стрельцов, Г.И. Яковлев // Проблемы совершенствования организации производства и управления промышленными предприятиями: Межвузовский сборник научных трудов. – 2020. – № 2. – С. 30-35.
119. Талайбек Уулу, Т. Производственное предпринимательство в современных условиях [Текст] / Т. Талайбек Уулу, А.С. Нуралиева, А.А. Мирахмедов // Вестник науки и образования. – 2023. – № 5-1(136). – С. 31-33.
120. Тошматов, С.Ҳ. Баъзе масъалаҳои назариявии рақобатпазирии корхонаҳо [Матн] / С.Ҳ. Тошматов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – №2(26). – С. 184-191.
121. Умаров, Х.У. Опыт развивающихся стран мира по привлечению прямых иностранных инвестиций [Текст] / Х.У. Умаров // Экономика Таджикистана. - 1998. - №1. -С. 84-91.
122. Филатов, В.В. Организационно-экономические риски внедрения систем информационной безопасности предприятия / В.В. Филатов //

Известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности. - 2020. - №2(386) – С.60-68

123. Хушвахтзода, Қ.Х. Таҳлили истифодаи захираҳои сармоягузорӣ дар комплексҳои энергетикӣ Тоҷикистон [Матн] / Хушвахтзода Қ.Х., Б.А. Набиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2020. - №1 – С.5-12
124. Шеркулов, О.Д. Соҳибкорӣ истеҳсолӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти миллии [Матн] / О.Д. Шеркулов // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – № 4-2(59). – С. 167-177.
125. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер; пер. с нем. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с. — С. 61.

Диссертация ва авторефератҳо

126. Абдурахмон, Ҳ. Рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дисс. н.и.и.: 08.00.06 / Ҳ. Абдурахмон. – Душанбе, 2023. - С. 184.
127. Абдуллоева, Л.И. Инвестиционное обеспечение развития производственного предпринимательства [Текст]: дисс...к.э.н.: 08.00.05 / Л.И. Абдуллоева. – Душанбе, 2021. – 179 с.
128. Бучаев, А.Г. Развитие малого предпринимательства сельских территорий, региона [Текст]: автореферат дисс. к. экон. наук: 08.00.05 / А.Г. Бучаев. - 2005. – 286 с.
129. Дадоматов, Д.Н. Ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ саноатӣ: назария, методология ва амалия (дар асоси маводҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: дисс. ... доктори илми иқтисодӣ: 08.00.05 / Д.Н. Дадоматов. – Душанбе, 2020. – 283 с.
130. Джайлоев З.М. Государственное регулирование малого производственного предпринимательства в условиях рыночной экономики [Текст]: автореф. дис. на соис. уч. степ. канд. экон. наук: 08.00.05 / З.М. Джайлоев. - Душанбе, 2018. – 52 с.

131. Джайлоев, З.М. Танзими давлатии соҳибкории истеҳсолии хурд дар шароити иқтисодиёти бозорӣ (аз рӯйи маводи вилояти Хатлон) [Матн]: дисс. ... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / З.М. Джайлоев. - Душанбе, 2019. - 167 с.
132. Курилко, А.К. Развитие малого и среднего предпринимательства в условиях формирования новой технологической базы промышленности [Текст]: дисс...к.э.н.: 08.00.05 / А.К. Курилко. – Москва, 2018. – 183 с.
133. Қодирзода, Н.Ҳ. Таъмини инфрасохтории рушди инноватсионии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дисс...н.и.и.: 08.00.04 / Н.Ҳ. Қодирзода. – Душанбе, 2023. – 181 с.
134. Қосимов, Ф. Асосҳои назариявии рушди соҳибкории инноватсионӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ (дар маводҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: дисс... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.01 / Ф. Қосимов. - Душанбе, 2021.-172 с.
135. Қурбонов, Ё.С. Такмили идоракунии соҳибкории хурду миёна дар маҷмааи меҳмонхонаҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: дисс. ... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / Ё.С. Қурбонов. – Душанбе, 2019. – 199 с.
136. Лолаев, З.Х. Развитие малого и среднего предпринимательства в промышленности как основа индустриализации национальной экономики» (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]: дисс...к.э.н. 08.00.05 / З.Х.Лолаев. – Душанбе, 2019. – 155 с.
137. Оқилов, А.А. Самаранокии истифодабарии омилҳои истеҳсолот дар соҳаҳои иқтисодиёти минтақа [Матн]: дисс. ... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / А.А. Оқилов. - Хучанд, 2018. – 152 с.
138. Раҳимов, С.Д. Рушди шаклҳои хурди хоҷагидорӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дисс. ... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / С.Д. Раҳимов. – Душанбе, 2019. – 149 с.

139. Содиков, М.С. Эффективность развития конкурентоспособных форм малого и среднего предпринимательства Таджикистана (на материалах сельскохозяйственных предприятий Горно-Бадахшанской автономной области Таджикистана) [Текст]: дисс... к.э.н.: 08.00.05 / М.С. Содиков. - Душанбе, 2010. – 133 с.
140. Султонов, З.С. Организационно-экономические аспекты инфраструктурного обеспечения малого предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст]: дис... канд. эконом. наук: 08.00.05 / З.С. Султонов. - Душанбе, 2018. – 173 с.
141. Тағоев, Б.Ш. Ташаккул ва рушди инфрасохтори соҳибқориҳои истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дисс. ... номз. илми иқтисодӣ: 08.00.05 / Б.Ш. Тағоев. - Душанбе, 2020. – 199 с.
142. Холматов, Р.Б. Роль приватизации в формировании многоукладной структуры собственности [Текст]: автореферат дисс...к.э.н.: 08.00.01 / Р.Б. Холматов. – Душанбе, 2011. – 142 с.
143. Якименко, А.А. Механизм государственного управления структурным развитием промышленного комплекса (по материалам отраслей промышленности Краснодарского края) [Текст]: дисс...к.э.н. 08.00.05 / А.А. Якименко. – Краснодар, 2017. – 194 с.

ФЕҲРАСТИ ҚОРҶОИ ЧОПШУДАИ МУАЛЛИФ

ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М] Нусратуллозода Н.Н. (Назарова Н.Н.) Таҳлил ва рушди соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Н.Н. Нусратуллозода // Паёми молия ва иқтисод. - Душанбе. - 2022. - №2.1(31). -С. 261-269. ISSN 2663–0389.

[2-М] Нусратуллозода Н.Н. (Назарова Н.Н.) Пути снижения кредитных рисков в коммерческих банках Республики Таджикистан. . [Текст] / Ҳ.Ҳ.Юсупова, Н.Н. Назарова, Халилова У.О. // Вестник

Таджикского государственного университета коммерции. - Душанбе. - 2022. - №2(41). - С. 96-102. ISSN 2308–054X.

[3-М] Нусратуллозода Н.Н. (Назарова Н.Н.) Масъалаҳои илмиву назариявӣ ташаккулёбии соҳибкорӣ дар шароити бозор. [Матн] / Н.Н. Нусратуллозода // Паёми молия ва иқтисод. - Душанбе. - 2023. - №4/2 (39). - С. 320-327. ISSN 2663–0389.

[4-М] Нусратуллозода Н.Н. Омилҳои асоосии рушди соҳибкории инноватсионӣ дар шароити бозор. [Матн] / Н.Н. Нусратуллозода // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. - Душанбе. -2024. - №2(52). - С. 299-307. ISSN 2308–054X.

[5-М] Нусратуллозода Н.Н. Таҳлили омилҳои таъсири ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Н.Н. Нусратуллозода // Идоракунии давлатӣ. –Душанбе. - 2024. -№4/3(71). – С. 116-123. ISSN 2664-0651.

[6-М] Нусратуллозода Н.Н. Таъсири технологияҳои иттилоотӣ дар рушди соҳибкории инноватсионӣ. [Матн] / М.Н. Нусратзода, Н.Н. Нусратуллозода // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. - Душанбе. -2025. - №1(56). - С. 302-310. ISSN 2308–054X.

[7-М] Нусратуллозода Н.Н. Хусусияти ташаккулёбии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишварҳои хориҷӣ. [Матн] / М.С. Содиқов., Н.Н. Нусратуллозода // Паёми молия ва иқтисод. - Душанбе. - 2026. - №1. С. 35-40. ISSN 2663–0389.

[8-А] Нусратуллозода, Н. Н. Развитие малых инновационных предприятий в Республике Таджикистан / Н. Н. Нусратуллозода // Флагман науки. – 2025. – Т. 1, № 5-1(28). – С. 374-378. ISSN 2949-1991.

Дигар нашрияҳо:

[9-М] Нусратуллозода Н.Н. Хусусиятҳои татбиқи технологияҳои иттилоотӣ дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ. [Матн] / О.Қ.Фарайдунов., Н.Н. Нусратуллозода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Ташаккул ва рушди иқтисодиёти рақамӣ,

тиҷоратӣ, электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. (Душанбе, 25 ноябри соли 2023), Душанбе, 2023. - С. 198-204

[10-М] Нусратуллозода Н.Н. Ташакулёби ва рушди соҳибкории истехсолӣ дар шароити муосир: таҷрибаи ҷаҳонӣ [Матн] / Н.Н. Нусратуллозода // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи байналмиллалии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Тадбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шароити ҷаҳонишвӣ». Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. (Душанбе, 23 декабри соли 2023), Душанбе, 2023. - С. 295-301

[11-М] Нусратуллозода Н.Н. Мушкилотҳои рушди инфрасохтори соҳибкории инноватсионӣ дар шароити муосир [Матн] / Ф. У. Убайдуллозода, Н. Н. Нусратуллозода // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши зехни сунъӣ дар тақвияти зехни касбии мутахассисони ба бозори меҳнат рақобатпазири соҳаи таҳсилоти олӣ». Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. (Душанбе, 21 феввали соли 2025), Душанбе, 2025. - С. 50-53.